

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Barbora Hoduláková

**Ikonografie a kult sv. Josefa v českých
zemích v období baroka**

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 8. 7. 2020

Barbora Hoduláková

Bibliografická citace

Ikonografie a kult sv. Josefa v českých zemích v období baroka [rukopis]:
Diplomová práce / Barbora Hoduláková ; vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt,
Ph.D. -- Praha, 2020. -- 177 s.

Anotace

Diplomová práce se zabývá ikonografií a kultem sv. Josefa v českých zemích v období baroka. První část práce se věnuje způsobu, jakým je sv. Josef prezentován v pramenech, a to v kanonických evangeliích, apokryfních evangeliích dětství a v legendistické literatuře. Nastíněn je také vývoj kultu a ikonografie sv. Josefa od starověku do novověku. Stěžejní část diplomové práce se věnuje kultu a ikonografii sv. Josefa v prostředí českých zemí v 17. a 18. století. Zohledněn je vliv Habsburků na šíření tohoto kultu. Pozornost je věnována přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony a zavedení jeho veřejného svátku v roce 1654, které vzešlo z iniciativy císaře Ferdinanda III. Další část je věnována ohlasům přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony v umění a také příkladům jeho zobrazení v českém barokním umění. Zkoumanými památkami jsou kašna se sloupem sv. Josefa na Novém Městě pražském, socha sv. Josefa na Karlově mostě, obraz Svaté rodiny v kostele Matky Boží před Týnem a svatojosefský malířský cyklus ve slezském Křešově.

Klíčová slova

Sv. Josef, baroko, ikonografie, kult, Habsburkové, čeští zemští patroni, Křešov

Abstract

The diploma thesis deals with the iconography and cult of St. Joseph in the Czech lands during the Baroque period. The first part of the thesis deals with the way St. Joseph is presented in sources, namely in canonical gospels, apocryphal gospels of childhood and in legends. The development of the cult and iconography of St. Joseph from antiquity to modern times is also outlined. The main part of the thesis focuses on the cult and iconography of St. Joseph in the Czech lands in the 17th and 18th centuries. The influence of the Habsburgs on the spread of this cult is taken into account. Attention is paid to the reception of St. Joseph among the patron saints of Bohemia and the introduction of his public holiday in 1654, which arose on the initiative of Emperor Ferdinand III. The next part of the thesis analyzes the responses to the reception of St. Joseph among the patron saints of Bohemia in art and also on the examples of his depiction in Baroque art in the Czech lands. The researched monuments include the fountain with the column of St. Joseph in the New Town of Prague, the statue of St. Joseph on Charles Bridge, painting of the Holy Family in the Church of Our Lady before Týn and the St. Joseph's painting cycle in Krzeszów in Silesia.

Keywords

St. Joseph, Baroque, Iconography, Cult, Habsburgs, Patron Saints of Bohemia, Krzeszów

Počet znaků (včetně mezer): 182 311

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé diplomové práce, prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi, Ph.D., za jeho čas a podnětné připomínky, ThLic. Tomáši Matějcevi, Ph.D. za konzultace latinských překladů, mé rodině, přátelům a Nikolasu Krejcarovi za podporu během studií. Nikolasu Krejcarovi patří velký dík také za finální revizi této práce.

Obsah

Úvod.....	8
1. Sv. Josef v pramenech.....	11
1.1 Josef v Novém zákoně.....	11
1.2 Josef v apokryfních textech.....	17
1.3 Josef v legendistické literatuře.....	21
2. Vývoj kultu a ikonografie sv. Josefa.....	24
3. Kult sv. Josefa v českých zemích 17. a 18. století.....	26
3.1 Sv. Josef a Pietas Austriaca.....	26
3.2 Zavedení veřejné úcty k sv. Josefu v Českém království a jeho přijetí mezi české zemské patrony.....	29
3.3 Sv. Josef ve sboru českých zemských patronů.....	35
3.4 Úcta k sv. Josefu u řeholních řádů a svatojosefská náboženská bratrstva.....	37
4. Ohlasy přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony v umění.....	40
4.1 Sv. Josef mezi českými patrony v barokní literatuře.....	41
4.2 Katedrála sv. Víta na Pražském hradě a barokní zobrazení zemských patronů.....	50
4.3 Příklady zobrazení sv. Josefa mezi zemskými patrony.....	59
4.3.1 Námět českých zemských patronů u Karla Škréty.....	59
4.3.2 Sbor českých zemských patronů v dílech dalších barokních umělců.....	62
4.3.3 Skupinová zobrazení zemských patronů se staroboleslavským paládiem.....	68
5. Příklady zobrazení sv. Josefa v barokním umění českých zemí.....	70
5.1 Kašna se sloupem sv. Josefa na Novém Městě pražském (sv. Josef s Ježíškem v náruči).....	70
5.2 Socha sv. Josefa na Karlově mostě (sv. Josef vedoucí malého Ježíše za ruku).....	75
5.3 Obraz Svaté rodiny v kostele Matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském (Svatá rodina jako Trojice pozemská).....	78
5.4 Svatojosefský malířský cyklus ve slezském Křešově.....	80
Závěr.....	86
Seznam použitých zkratek.....	89
Seznam použité literatury a pramenů.....	90
Obrazová příloha.....	101
Seznam vyobrazení.....	171

Úvod

Tématem této diplomové práce je ikonografie a kult sv. Josefa v českých zemích v období baroka. Přivedl mě k němu obecný zájem o křesťanskou ikonografii spolu se zjištěním, že se mu doposud odborná literatura u nás cíleně nevěnovala. Sv. Josef, Ježíšův pěstoun a manžel Panny Marie, se v baroku těšil velké popularitě. Ctěn byl jako hlava Svaté rodiny, jako významný patron a přímluvce, jemuž byla přiznána důležitá role v Božím plánu spásy a přední místo v nebeské hierarchii. Josefovi, který se až do konce středověku vyskytoval v pozadí výjevů spojených s životem Krista a Panny Marie, bylo v tomto období věnováno i mnoho samostatných zobrazení.

Úvodní kapitoly této práce se zaměřují na způsob, jakým je sv. Josef prezentován v kanonických evangeliích, apokryfních evangeliích dětství nebo v legendách, tedy v pramenech, které jsou zároveň významným inspiračním zdrojem námětů výtvarného umění. Stručně zde bude také nastíněn vývoj jeho kultu a způsob zobrazování od starověku až do novověku. Citace biblických textů vycházejí z českého ekumenického překladu,¹ citace apokryfních textů jsou převzaty z knihy *Neznámá evangelia, Novozákonní apokryfy I* Jana A. Duse a Petra Pokorného a z publikace Barta D. Ehrmana a Zlatka Plešeho *The Other Gospels (...)* a v případě sbírky *Legenda aurea* je použit překlad Anežky Vidmanové.²

Jádro práce představují třetí až pátá kapitola, zaměřené již na prostředí českých zemí 17. a 18. století. Vztahují se především k pobělohorskému období, horní časovou hranici pak představuje nástup osvícenství (josefinismu), kdy došlo k řadě reforem v oblasti náboženství, které se dotkly i kultu sv. Josefa.

Třetí kapitola se zabývá podobou úcty k sv. Josefu v Českém království. Ve sledovaném období nelze nemít na zřeteli vliv *Pietas Austriaca* neboli zbožnosti rakouských Habsburků, kteří si ho vybrali za jednoho ze svých patronů a prosazovali jeho kult v dědičných zemích habsburské monarchie. Podobám a specifikům habsburské zbožnosti se věnuje například monografie Anny Coreth, poprvé vydaná v roce 1959.³ Důležitým příspěvkem, který mapuje ikonografii a různé aspekty kultu sv. Josefa (pěstoun Páně, hlava Svaté rodiny a vzor křesťanských mužů, patron šťastné smrti) a zkoumá vliv habsburské císařské rodiny na jeho ustavení zemským patronem, je kniha

¹ BIBLE 2016.

² DUS/POKORNÝ 2006; EHRMAN/PLEŠE 2014; VORAGINE/VIDMANOVÁ 2012.

³ CORETH 2013.

Barbary Mikuda-Hüttel z roku 1997 s názvem *Vom "Hausmann" zum Hausheiligen des Wiener Hofes. Zur Ikonographie des hl. Joseph im 17. und 18. Jahrhundert*.⁴ Z dalších, především zahraničních autorů, kteří se zabývali úctou k sv. Josefu v habsburských zemích, zmiňme například Stefana Samerského⁵ nebo Tadeuzse Fitycha (oblast Slezska).⁶ Císař Ferdinand III. inicioval zavedení veřejného svátku sv. Josefa v pražské arcidiecézi a jeho přijetí mezi české zemské patrony v roce 1654. S pomocí archivního výzkumu se pokusím přiblížit, jakým způsobem k těmto dvěma zlomovým událostem došlo a s jakou odezvou se v našem prostředí setkaly.

Další kapitola se věnuje ohlasům Josefova přijetí mezi české zemské patrony v umění. Zabývá se zobrazeními zemských patronů v metropolitním chrámu sv. Víta, jenž byl přirozeným centrem jejich kultu, se zřetelem na přítomnost sv. Josefa. Abych si učinila představu o povaze jeho pronikání do sboru patronů, rozhodla jsem se pro komparaci s dalšími barokními patrony, především se sv. Janem Nepomuckým. Odrazový můstkem k této problematice pro mě představovaly především publikace *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha* od Jiřího Kuthana a Jana Royta⁷ a kniha kolektivu autorů *Katedrála viditelná a neviditelná*.⁸ Tato část práce si dále klade za cíl zmapovat zmínky o Josefu coby zemském patronu v barokní literatuře a v neposlední řadě podat přehled o tom, kteří umělci se námětu českých ochránců v období baroka věnovali. Zajímá mě přitom, jakou pozici ve sboru českých patronů sv. Josef zaujímá. Oporou mi v této přehledové části byly především jednotlivé monografie věnované baroknímu umění v Čechách.⁹

Závěrečná kapitola představuje vybrané příklady zobrazení sv. Josefa v barokním umění českých zemí. Protože se předchozí kapitola zaměřuje především na médium malby, kresby a grafiky, jsou první dva ikonografické typy představeny v oblasti sochařství. Vybrána byla významná sochařská díla ve veřejném prostoru, kašna se sloupem sv. Josefa na Novém Městě pražském a socha sv. Josefa s Ježíškem na Karlově mostě. Další příklad je věnován obrazu Svaté rodiny v kostele Matky Boží před Týnem a poslední se zaměřuje na pozoruhodný svatojosefský malířský cyklus v kostele sv. Josefa ve slezském Křešově, který byl ve sledovaném období součástí zemí Koruny

⁴ MIKUDA-HÜTTEL 1997.

⁵ SAMERSKI 2009.

⁶ FITYCH 1990.

⁷ KUTHAN/ROYT 2011.

⁸ VÁCHA 2019.

⁹ STOLÁROVÁ/VLNAS 2010; VÁCHA/HEISSLEROVÁ 2017; VLNAS 2001; PREISS 2006; NEUMANN 1974b; ŠRONĚK 2006 ad.

české. U vybraných příkladů s pomocí *Lexikon der christlichen Ikonographie*,¹⁰ *Slovníku biblické ikonografie*,¹¹ *Slovníku námětů a symbolů ve výtvarném umění*,¹² *Iconography of the Counter Reformation in the Netherlands*¹³ a další odborné literatury k tématu sleduji především genezi ikonografického typu, jeho varianty a ikonografické vazby. Kostelu sv. Josefa v Křešově i tamnímu bratrstvu, pro které byl tento kostel postaven, se věnují například již zmíněné práce Barbary Mikuda-Hüttel, Tadeusze Fitycha nebo Andrzeje Koziela.¹⁴

Velká část práce se opírá o zahraniční odbornou literaturu či studium dobových pramenů, dochovaných především v němčině a latině. Jejich citované pasáže jsou přeloženy autorkou této práce, jak je na příslušných místech uvedeno.

¹⁰ LCI 2.

¹¹ ROYT 2006b.

¹² HALL 2008.

¹³ KNIPPING 1974.

¹⁴ KOZIEL 2006.

1. Sv. Josef v pramenech

1.1 Josef v Novém zákoně

Základním pramenem, z něhož se, byť ve střípcích, dozvídáme o Josefově osobě, jsou kanonická evangelia.¹⁵ Nejvíce informací nalezneme ve vyprávěních o Ježíšově narození a dětství, která se nacházejí pouze v úvodních částech Matoušova (Mt 1–2) a Lukášova evangelia (Lk 1–2).

Mimo tato vyprávění je Josefovo jméno či povolání jen párkrát připomenuto v souvislosti s odkazy na Ježíšův původ, a to u Matouše, Lukáše a také Jana. Pouze Markovo evangelium nám o něm nepodává žádnou zprávu. Z charakteru i četnosti zmínek nad rámec příběhů Ježíšova dětství lze usuzovat, že v době Ježíšova veřejného působení nebyl již Josef naživu.¹⁶

Evangelia podle Marka, Matouše a Lukáše jsou si svým obsahem i uspořádáním velmi podobná. Označují se termínem synoptická¹⁷, neboť se dají snadno porovnávat. Janovo evangelium se od nich odlišuje stylově a místy i svým obsahem.¹⁸ Existuje několik hypotéz, které se snaží podobnost těchto tří evangelií vysvětlit. Nejvíce se zatím osvědčila teorie dvou pramenů.¹⁹ Podle ní vychází Matouš a Lukáš z Markova evangelia, které je považováno za nejstarší.²⁰ Matoušovi a Lukášovi je dále přisuzován společný pramen obsahující především Ježíšovy výroky. Krom těchto dvou společných zdrojů byla oběma evangelistům přiznána i vlastní látka vycházející z různých tradic. Vlastní látka je nejvíce zřetelná v úvodech těchto evangelií.²¹ Podíváme se nyní blíže, v čem se od sebe evangelia liší a v čem se naopak shodují, když líčí Ježíšovo dětství a Josefovou roli v něm.

¹⁵ Kanonickými se rozumí takové spisy, u nichž o jejich pravosti a božském původu (inspiraci) není v církevních kruzích sporu. Do biblického kánonu byly zařazeny např. s ohledem na jejich všeobecné přijetí ze strany církevních autorit, na tradici nebo v případě novozákonních textů s ohledem na opírání se o původní svědectví a prameny (apoštolský původ). Novozákonní kánon se ustálil (v počtu 27 knih) ve 4. stol. a oficiálně byl definován na tridentském koncilu v r. 1546 dekretem Sacrosancta. Všechna čtyři evangelia Nového zákona jsou od počátku součástí nejstarších známých soupisů, viz RYŠKOVÁ 2008, 255–260.

¹⁶ HOLTZ 1991, 56.

¹⁷ Označení vychází z řeckého slova *συναψις* (synopsis) a v překladu znamená přehled, souhrn. Evangelia si jsou tak podobná, že umožňují vytvořit „*paralelní uspořádání textů k usnadnění jejich srovnávání*.“ Věra PETRÁČKOVÁ / Jiří KRAUS. In: Akademický slovník cizích slov 1998, 726.

¹⁸ POKORNÝ/HECKEL 2007, 348.

¹⁹ např. POKORNÝ/HECKEL 2007, 356–365; RYŠKOVÁ 2008, 326–328; TICHÝ 2003, 84.

²⁰ Jejich vznik je kladen do druhé poloviny 1. století n. l. (60. – 80. léta). Vznik Janova evangelia je kladen až na samý závěr 1. stol. n. l., viz RYŠKOVÁ 2008, 260.

²¹ TICHÝ 2003, 86.

Josef v rodokmenu Ježíše Krista

V Matoušově evangeliu je Josef zmíněn hned v úvodu první kapitoly v rámci rodokmenu Ježíše Krista (Mt 1,1–17). Rodokmen začíná praotcem izraelského národa Abrahamem a přes krále Davida, generaci babylonského zajetí a další postupuje až k Josefovi, u něhož je v Mt 1,16 uvedeno: „*Jákob pak měl syna Josefa, muže Marie, z níž se narodil Ježíš, řečený Kristus.*“ Toto čtení se odlišuje od předchozích částí genealogického soupisu, kde zaznívá formulace „*měl syna*“, a je ve shodě s dalšími líčenými událostmi (Mariino početí skrze Ducha svatého v Mt 1,18), které představují Josefa jako otce zákonného, nikoli však tělesného.²² Krom tohoto čtení se, jak připomíná John Nolland ve své kritické studii, vyskytují i rukopisy s jinou formulací, jež panenské početí neimplikují. Čtení, které je tu citováno, je ale biblisty považováno za původní, z něhož různé varianty vycházejí.²³

Matoušův rodokmen klade důraz na spojení Ježíše s významnými izraelskými předky, s Abrahamem a králem Davidem, kteří jsou v něm vyzdviženi. Hned v úvodu rodokmenu v Mt 1,1 zaznívá: „*Listina rodu Ježíše Krista, syna Davidova, syna Abrahamova.*“ Abraham představuje počátek a je „*otcem nového lidu, který bude vzývat Hospodinovo jméno*“²⁴ a David je slovy Miloslava Hájka „*zatímním vrcholem: v něm je dovršeno převzetí zaslíbené země (2S 5,7), jemu je dáno ujištění o trvalém království (2S 7,16) a tento slib je po dlouhou dobu garancí Boží ochrany lidu (1 Kr, 11,13; 2 Kr 8,19; Ž 132,17). Odtud vyrostlo i očekávání Mesiáše z Davidova rodu (...), takže Syn Davidův se stává přímo titulem Mesiášovým.*“²⁵

V Lukášově evangeliu po vylíčení Ježíšova křtu také uveden jeho rodokmen (Lk 3,23–38). Od prvně zmíněného se co do obsahu i pojetí liší. Například již tím, že Josefem v Lk 3,23 rodokmen začíná: „*Jak se mělo za to, byl syn Josefa, jehož předkové byli: Heli (...)*“ Důležitým rozdílem je, že jako Josefův otec je tu uveden Heli a nikoli Jákob. Mezi Davidem a Josefem se evangelisté shodují pouze ve dvou jménech. Rozdíl se vysvětluje tím, že Matouš, který od Davida pokračuje Šalamounem (zatímco Lukáš Natanem), upřednostnil dynastickou posloupnost před přirozeným potomstvem.²⁶ Lukášův soupis je také širší a symbolicky postupuje až k Adamovi, biblickému praotci

²² Na tuto skutečnost upozorňuje např. Miloslav Hájek či autoři překladů a komentářů k Novému zákonu v edici *Sacra pagina*: HÁJEK 1995, 18; HARRINGTON 2005, 47–48.

²³ NOLLAND 1996, 665–673; HARRINGTON 2005, 47–48.

²⁴ HÁJEK 1995, 16.

²⁵ HÁJEK 1995, 15–16.

²⁶ SÁZAVA 1981, 84–85; JERUZALÉMSKÁ BIBLÉ 2010, 1701.

všech lidí. David s Abrahamem jsou v rámci něj zmíněni, aniž by na ně byl zvlášť kladen důraz.

Důležitým poselstvím obou rodokmenů však zůstává včlenění Ježíše do rodu Davidova a Abrahamova, z něhož je očekáván Mesiáš. Do linie, ke které Josef dle evangelistů náleží a jeho prostřednictvím i Ježíš, neboť podle židovského práva bylo pro původ klíčové otcovo prohlášení za syna.²⁷ Skrze Josefa je k tomuto rodu v Mt 1,16 připočtena i Marie. Možnost, že by k němu sama náležela a nikoli jen jeho prostřednictvím, rozvíjejí později evangelia apokryfní jako výraz potřeby posílit Ježíšovu příslušnost k Davidovu rodu (Jk Ev 10,1).²⁸

Josef v příběhu o narození a dětství Ježíše Krista

Po přiblížení původu Ježíše Krista pokračuje Matoušovo evangelium vyličením okolností jeho narození (Mt 1,18–25). Pozornost je zde zcela zaměřena na Josefa a na jeho vnímání skutečnosti Mariina těhotenství dříve, než se „sešli“. Tedy dříve, než bylo zasnoubení, v Ježíšově době právně závazné, završeno svatebním obřadem, v rámci něhož měla být nevěsta přivedena z otcova domu do domu ženichova či domu jeho otce.²⁹

Josef je v Mt 1,19 nazván spravedlivým (*dikaios*): „*Její muž Josef byl spravedlivý a nechtěl ji vystavit hanbě; proto se rozhodl propustit ji potají.*“ Pavel Jartym poukazuje na dvojí možnost chápání této charakteristiky. Josef je spravedlivý – ohleduplný, a proto nechce Marii vystavit veřejnému ponížení. V tomto smyslu se objevuje ve většině českých překladů. Někteří biblisté ale chápou řeckou spojku *kai* (a) za slovem spravedlivý za odporovací: „*Josef, její muž, jsa spravedlivý, ale nechtěje ji vystavit hanbě, rozhodl se propustit ji tajně.*“ Josefova spravedlnost je tu v tomto případě vykládána především jako poslušnost vůči Zákonu.³⁰

Poté, co ve svém nitru učinil toto rozhodnutí, zjevuje se mu v Mt 1,20–21 ve snu anděl Páně s poselstvím, aby se nebál vzít Marii k sobě, protože počala zázračným způsobem z Ducha svatého. Komunikace božího záměru prostřednictvím snů není v biblických příbězích nic ojedinělého.³¹ K Josefovi bude takto Bůh promlouvat na více místech.

²⁷ HÁJEK 1995, 18.

²⁸ DUS/POKORNÝ 2006, 248.

²⁹ HARRINGTON 2005, 56.

³⁰ Pavel Jartym. In: HARRINGTON 2005, 53.

³¹ Uveďme např. sny Jákobovy a Josefovy v knize Genesis nebo sny pohanských králů v knize Daniel.

Boží posel oslovil Josefa „synu Davidův“, přídomek, který se v Bibli jinak objevuje pouze u Ježíše a vzbuzuje očekávání spasitele, a vyzval jej, aby syna, kterého Maria porodí, pojmenoval Ježíš (Bůh zachraňuje),³² neboť přinese lidem spásu. Po probuzení Josef udělá vše, k čemu ho anděl ponoukl.

Evangelista dodává, že „*nežili spolu, dokud neporodila syna (...)*“, čímž zdůrazňuje skutečnost panenského početí. Mariino trvalé panenství tento text ani další části evangelia nepotvrzují ani nevyvrací, ale v rámci církevní tradice je předpokládáno.³³

Této situaci, která sleduje reakci Josefa, časově předchází zvěstování Panně Marii archandělem Gabrielem v Lukášově evangeliu, v rámci něhož je Josef a jeho poměr k Marii jen letmo zmíněn: Anděl byl poslán „*(...)k panně zasnoubené muži jménem Josef, z rodu Davidova (...)*“ (Lk 1,27).

Obě tato evangelia uvádějí za místo Ježíšova narození Betlém, město Davidovo. Stejně jako v případě rodokmenů je i zde patrná snaha ukázat Ježíše prostřednictvím Josefa jako potomka Davidova.³⁴ Autoři evangelií, oba znalí tradice narození v Betlémě, o ní referují každý trochu jiným způsobem. Toto rozdílné pojetí může být vysvětleno záměrem jejich vyprávění, který klade důraz na hlásání evangelijní zvěsti, nikoli na historickou přesnost – evangelisté poukazují na naplněná proroctví a svou pozornost od začátku zaměřují na sdělení, že Ježíš Kristus je Syn Boží. Nevěnují již tolik pozornosti historickým detailům či sledu událostí.³⁵

V Mt 2 se popisuje příchod a klanění mudrců narozenému židovskému králi v Betlémě. Po odchodu mudrců je Josef v druhém zaznamenaném snu andělem vyzván, aby se s Marií a dítětem vydal do Egypta, a unikl tak vraždění neviňátek. Po smrti Heroda, který Ježíši ukládal o život, je pak Josef skrze třetí sen vybídnut k bezpečnému návratu s rodinou do izraelské země. Josef se však bojí vrátit do Judska (Betléma), kde se vlády ujal Herodův syn Archelaos. Na základě pokynu v dalším snu se tedy s rodinou vydává do Nazaretu, čímž se naplnilo proroctví, že Ježíš bude zván Nazaretský.

Dle Lukášova evangelia bydlela rodina v Nazaretu již před narozením Ježíše, nikoli až po návratu z Egypta, a mělo se tu odehrát i zvěstování Panně Marii (Lk 1,26). Lukáš zmiňuje důvod Josefova a Mariina putování z Nazaretu do Betléma v čase kolem

³² HARRINGTON 2005, 53.

³³ Viz komentář k) In: JERUZALÉMSKÁ BIBLE 2010, 1702; HARRINGTON 2005, 55.

³⁴ Jako syn Davidův je Ježíš nazýván i v Mk 10,47.

³⁵ RYŠKOVÁ 2008, 176.

Ježíšova narození a připomíná okolnost prvního sčítání lidu za císaře Augusta a správce Sýrie Quirinia, kdy se měli jít všichni zapsat do svého města. Následuje zvěstování pastýřům a jejich klanění narozenému Spasiteli v Betlémě, jemuž byl Josef přítomen: „*spěchali tam a našli Marii a Josefa i to děťátko položené do jeslí.*“ (Lk 2,16)

Osm dní nato dostalo dítě při obřízce jméno Ježíš, jak bylo andělem zjeveno nejprve Marii a později i Josefovi (Lk 2,21). Lukáš poté líčí událost obětování v jeruzalémském chrámu, kdy rodiče, po uplynutí zákonem stanované doby očišťování,³⁶ přinesli dítě před Hospodina a jako prvorozeného syna ho jemu zasvětili. Při této příležitosti dochází za Josefovy a Mariiny přítomnosti k setkání Ježíše se Simeonem, jemuž bylo předpovězeno, že nezemře, dokud nespatří Mesiáše. Rodina se posléze vrací zpět do Nazaretu. (Lk 2,21–40).

Naposledy je postava Josefa přítomna ve vyprávění o dvanáctiletém Ježíši v chrámu (Lk 2,41–52). V čase velikonočních svátků se jako každoročně vydává s rodinou do Jeruzaléma. Na zpáteční cestě si spolu s Marií uvědomí, že s nimi jejich syn není. Hledají ho a po třech dnech ho nachází v chrámu Páně, jak disputuje s učiteli. Společně se pak vrací domů, do Nazaretu. Nic dalšího se o osudu Josefově z evangelií nedočteme.

Jeho jméno či povolání je příležitostně zmíněno v souvislosti s původem Ježíšovým. Lidé, kteří naslouchají Ježíšovu kázání, si o něm mezi sebou nevěřičně říkají: „*(...) odkud se u toho člověka vzala taková moudrost a mocné činy? Což to není syn tesaře? Což se jeho matka nejmenuje Maria a jeho bratři Jakub, Josef, Šimon a Juda? A nejsou všechny jeho sestry u nás?*“ (Mt 13,54–56)³⁷ Nebo v Lk 4,22: „*Všichni mu přisvědčovali a divili se slovům milosti, vycházejícím z jeho úst. A říkali: „Což to není syn Josefův?“*“ I v Janově evangeliu nalezneme podobné zvolání: „*Což tohle není Ježíš, syn Josefův? Vždyť známe jeho otce i matku! Jak tedy může říkat: Sestoupil jsem z nebe!*“ (Jan 6,42)

Co lze z vyprávění o Ježíšově dětství a ze zmínek za jeho dospělého života vyčíst o Josefovi a potažmo celé rodině Páně? Josef je mužem, který jedná podle boží vůle a dodržuje zvyklosti a ustanovení svého lidu.³⁸ Připomínán je jeho vznešený původ, který sahá až k Davidovi či Abrahamovi. Podle evangelií (i Mk a Jan)³⁹

³⁶ Lv 12,1–8.

³⁷ Podobně v Mk 6,3: „*Což to není ten tesař, syn Mariin a bratr Jakubův, Josefův, Judův a Šimonův? A nejsou jeho sestry tady u nás?*“

³⁸ Např. obětování prvorozeného syna nebo návštěva Jeruzaléma v čase velikonočních svátků.

³⁹ Mk 1,9; J 1,45.

vychovává spolu s Marií Ježíše v Nazaretu. Řecké slovo ΤέΚΤωV, které je v kanonických evangeliích užito pro Josefovo povolání (například v Mt 13,55), se tradičně vykládá jako „tesař“. Jeho původnější význam však znamená „stavitel“.⁴⁰ Ježíš se témuž řemeslu do svého veřejného působení věnuje také. Šlo tedy o řemeslnickou rodinu, relativně chudou a početnou – z evangelií se dozvídáme o Ježíšových sourozencích.⁴¹ Někteří badatelé se kloní k tomu, že jde o přímé bratry a sestry, jiní zastávají názor, že jde o vzdálenější příbuzenstvo ve smyslu bratranců a sestřenic.⁴² Jednoznačný názor na Ježíšovy sourozence mají apokryfní evangelia dětství, která v souladu s tradicí o panenském početí nepřipouštějí vůbec možnost, že by Josef mohl být Mariiným fyzickým partnerem. Ukazují ho už jako starého muže a Ježíšovými sourozenci se zde rozumí Josefovy děti z prvního manželství.⁴³ Kanonická evangelia ponechávají však otázku sourozenců otevřenou, neboť pro autory (sv. Pavla v případě 1 K 9,5 a Ga 1,19) nehrála ve své době velkou roli a nijak ji nerozvádějí.⁴⁴

Kanonická evangelia jsou významným inspiračním zdrojem mnoha námětů výtvarného umění. Na informace o Josefovi a rodině Páně jsou ale ve srovnání s apokryfními evangelií dětství, jimž se bude věnovat následující kapitola, poněkud skoupá.

⁴⁰ V tomto významu se o Josefovi zmiňuje apokryfní Protoevangelium Jakubovo, kap. IX, viz DUS/POKORNÝ 2006, 262.

⁴¹ Mk 6,3; Mt 13,54–56; 1 Kor 9,5; Ga 1,19; Jan 2,12.

⁴² RYŠKOVÁ, 2008, 184–186.

⁴³ JkEv 9,3.

⁴⁴ RYŠKOVÁ 2008, 187.

1.2 Josef v apokryfních textech

V apokryfních evangeliích dětství, která doplňují vyprávění kanonických textů zaměřených na Ježíšovo narození a dětství (úvodní kapitoly Mt a Lk)⁴⁵, je Josefovi dán značný prostor a dozvídáme se zde více o jeho životě a dokonce i smrti (v Historii Josefa tesaře). Evangelia dětství vzešla z lidových vyprávění, jsou odrazem lidské zvídavosti a jako taková nemohla být zařazena do biblického kánonu. Nejstarší vznikala souběžně s kanonickými evangelií, mladší reflektují některé teologické otázky 4. a 5. století.⁴⁶ Ač musíme brát apokryfní texty s ohledem na věrohodnost s rezervou, jsou, stejně jako kanonická evangelia významným inspiračním zdrojem slovesného i výtvarného umění. Zmíníme zde Protoevangelium Jakubovo, Pseudo-Tomášovo evangelium dětství, Pseudo-Matoušovo evangelium a Historii Josefa tesaře.

Protoevangelium Jakubovo

V polovině 16. století objevil jezuita Guillaume Pastel řecky psaný apokryfní text, který přeložil do latiny a dal mu název *Protoevangelium Jakubovo* podle informace v závěrečné kapitole, kde se k sepsání přihlašuje Ježíšův bratr Jakub. Badatelé toto autorství, které mělo spisu dodat na důvěryhodnosti, pokládají za fiktivní. Nejstarší části pocházejí pravděpodobně až z konce 2. století. Usuzováno je tak na základě v textu patrných apologetických tendencí, které poukazují na znalost soudobé kritiky křesťanského náboženství i jeho obhajoby.⁴⁷

Za první soustavnější kritiku křesťanské nauky je považován spis pohanského filosofa Kelsa *Pravdivé slovo* z 2. století, který se dochoval pouze v citacích Órigenova pojednání *Proti Kelsovi* z poloviny 3. století.⁴⁸ Órigenés zde hájí křesťanskou nauku před kritikou Kelsovou, jenž své námitky prezentuje prostřednictvím fiktivních postav Židů, kteří napadají věrohodnost prostředí, z něhož měl vzejít Syn Boží. Ježíšovi mimo jiné vyčítají chudé prostředí, z něhož pocházel, skutečnost, že jeho otec byl jen obyčejným pracujícím člověkem, a velké podezření budily také okolnosti jeho početí.⁴⁹ V Protoevangeliu Jakubově je proto Ježíšovo rodinné zázemí záměrně „vylepšováno“.

⁴⁵ DUS/POKORNÝ 2006, 31; EHRMAN/PLEŠE 2014, 78.

⁴⁶ DUS/POKORNÝ 2006, 248.

⁴⁷ Tamtéž, 254–255; EHRMAN/PLEŠE 2014, 21.

⁴⁸ ÓRIGENÉS 2016, 7.

⁴⁹ EHRMAN/PLEŠE 2014, 21.

Co se týče Josefa, není zde „pouhým“ chudým tesařem, ale přímo stavitelem a zároveň strážcem Mariiných ctností včetně jejího panenství.⁵⁰

Protoevangelium Jakubovo líčí události od narození Panny Marie, přes příchod mudrců, přičemž zde stále není definován počet tří, jenž byl ustálen až v 5. stol.,⁵¹ a zakončeno je u Simeona, jemuž bylo prorokováno, že nezemře, dokud nespatří Krista. Josef je poprvé zmíněn v 9. kapitole, v níž je před veleknězem vyvolen Mariiným ženichem. Na znamení, že je tím pravým, rozkvetla jeho hůl, vyletěla z ní holubice a dosedla mu na hlavu. Josef se však nejprve zdráhá zasnoubit se s Marií z důvodu svého vysokého věku a přitom také zmiňuje, že má již syny. Jak již bylo řečeno výše, představa Josefa jako velmi starého ženicha podporovala myšlenku, že s Marií zachovávali čistotu v manželství, která se zrodila nejspíš po 4. století. Objevovala se za tím také snaha vysvětlit fenomén Ježíšových sourozenců.⁵²

Poté, co si Josef vzal mladičkou Marii z chrámu Páně do svého domu, vypravil se na své „stavby“ a když se vrátil, zjistil, že je těhotná. Následující vyprávění se soustředí na jeho vnímání této situace a promýšlení různých hledisek. Z muk pochybností ho vysvobodí až andělské zvěstování. Spolu s Marií ale musí ještě projít zkouškou Páně v chrámu a dokázat ostatním, že zachovávali čistotu.⁵³

Dále je zde popsána jejich cesta do Betléma (spolu s Josefovými syny) v čase kolem Ježíšova narození. Josef ze stejných pohnutek jako při svém vyvolení váhá, jak má Marii nechat zapsat. „*Jako svou ženu? Vždyť bych se styděl.*“⁵⁴ Po cestě je svědkem jejího zjevení dvojího lidu, smutného a šťastného, které je vykládáno jako kontrast mezi nevěřícími a věřícími.⁵⁵

Pasáž, v níž se Josef vydává hledat porodní bábu „*Židovku*“ poté, co zavedl Marii do jeskyně, je velmi zajímavá po formální stránce, neboť ji vypráví Josef v první osobě (JkEv 18,2–19,1)⁵⁶: „*A já Josef, jsem tedy šel (...).*“ Když porodní bábu potkává, proběhne mezi nimi krátký rozhovor, týkající se opět Mariina panenského početí, jemuž zprvu dotyčná nechce vůbec věřit. Přesvědčí ji až nadpřirozený úkaz nad jeskyní, v níž se narodí Spasitel. Apologetika panenství prostupuje celým textem.

⁵⁰ Tamtéž; JkEv 9,3.

⁵¹ DUS/POKORNÝ 2006, 255.

⁵² Tamtéž, 262.

⁵³ JkEv 13–16.

⁵⁴ JkEv 17,2.

⁵⁵ DUS/POKORNÝ 2006, 265.

⁵⁶ Jde o dodatečně vložený text. Tamtéž, 266.

Pseudo-Tomášovo evangelium dětství

Datace tohoto apokryfního textu je problematická. Dochovaly se pouze pozdní opisy, nejstarší z 5. a 6. století. Nejvíce jich pak pochází ze středověku. Velké množství opisů (celkem 13) svědčí o značné popularitě textu, jehož autor se vydává za Tomáše (apoštola): „*Já, Tomáš Izraelský, píšu tuhle zprávu (...), abyste věděli, co jako kluk i jako velký udělal náš Pán Ježíš Kristus.*“⁵⁷

Pseudo-Tomášovo evangelium vypráví příběhy z Ježíšova dětství mezi jeho pěti až dvanácti lety, plné zázračných příhod. Na závěr je zaznamenána Ježíšova disputace s učiteli v chrámu, vyprávění, které nalezneme i v Lk 2, 42–51. Ostatní příběhy se v kanonických evangeliích nevyskytují.

Tento apokryfní text může dnes šokovat svou drsností a zároveň naivitou. Malý Ježíš zde vystupuje jako nezvladatelné dítě, které se krutě mstí, pokud není po jeho či se mu někdo zprotiví – neváhá si přát něčí smrt, nechat někoho uschnout nebo oslepnout, a to například jen proto, že mu někdo vrazí do ramene. Lidé z okolí se ho bojí a stěžují si na něj jeho rodičům. Josef po jednom takovém incidentu říká Marii: „*Ne abys ho pouštěla ze dveří, protože jak ho někdo rozzlobí, přijde o život.*“⁵⁸ Josef, který zde vystupuje mnohem častěji než Marie, se snaží Ježíšovi domlouvat, ale nemá moc velkou autoritu: „*A když viděl, že udělal Ježíš tohle, tak se Josef vzchopil, chytil ho pěkně za ucho a pořádně ho vytahal. A kluk se rozzlobil (...): „Tohles opravdu neudělal chytře. Nevíš, že nejsem tvůj? Nech mě na pokoji!*“⁵⁹ Snaží se jej dát do školy, ale ani učitelé u něj nevzbuzují respekt. Vždy se naopak ukáže, že to on je tím pravým učitelem. V podstatě jde o variace na příběh o dvanáctiletém Ježíši v chrámu. Ježíš je v Pseudo-Tomášově evangeliu dětství také ukázán, jak uzdravuje (například Josefova syna Jakuba uštknutého zmijí), křísí z mrtvých či pomáhá otci v práci.⁶⁰

⁵⁷ PsTm 1; EHRMAN/PLEŠE 2014, 3; DUS/POKORNÝ 2006, 271.

⁵⁸ PsTm 14.

⁵⁹ PsTm 5,2–3.

⁶⁰ PsTm 13.

Pseudo-Matoušovo evangelium

Tento text, který pravděpodobně vznikl až v 8. či 9. století, je latinskou kompilací dvou předchozích látek, Protoevangelia Jakubova a Pseudo-Tomášova evangelia. Těšil se velké oblibě, inspiroval například legendu *De nativitate Jesu* ve sbírce *Legenda aurea* Jacoba de Voragine z 13. století a mnoho námětů křesťanského umění.⁶¹ Vypráví události od narození Panny Marie přes zasnoubení s Josefem, cestu do Betléma až po příběhy vycházející z Pseudo-Matoušova evangelia – posledním je vylíčení rodinné večere i s Josefovými dalšími syny a dcerami. Od svých dvou hlavních zdrojů se místy liší svým zaměřením i obsahem. Navíc se zde objevuje například líčení cesty do Egypta (spolu s odpočíváními na cestě) doprovázené mnoha zázraky. Josef je zde podobně jako v jiných evangeliích dětství vykreslen jako starý muž s dětmi z předchozího manželství a strážce Mariina panenství.

Historie Josefa tesaře

Poslední apokryfní text, který zde bude představen, je zcela zaměřen na Josefův život a smrt, jež není předmětem kanonických evangelií. Jeho vznik je kladen do Egypta přelomu 6. a 7. století.⁶²

Text má podobu Ježíšovy promluvy k učedníkům na Olivetské hoře, jimž vypráví o svém pěstounovi. Zmiňuje se o Josefově původu, jeho prvním manželství, z něhož vzešli čtyři synové a dvě dcery, a ovdovění (2. kapitola), o vztahu s Marií, již byl jakožto dobrý, starý muž ustanoven ochráncem (3.–4. kapitola), o jeho roli v událostech kolem narození (5.–8. kapitola) nebo o životě svaté rodiny v Nazaretu po návratu z Egypta (9.–11. kapitola). Ježíš vypráví, jak v tomto období pomáhal otcí v tesařské dílně a jak své rodiče ve všem poslouchal a velmi je miloval. Popisuje, že ač bylo Josefovi již 111 let, byl stále v dobré fyzické i duševní kondici. Následující kapitoly se ale již věnují Josefově smrti, která ho měla v tomto požehnaném věku potkat. Ježíš sedí se svou matkou u smrtelného lože, modlí se za jeho duši a předává jí zástupu andělů. Také jeho tělo uchrání před rozkladem. V závěru vyzývá k slavení jeho svátku. Historie Josefa tesaře a její líčení Josefovy smrti měla velký vliv na výtvarné umění (námět Smrt sv. Josefa) a na vnímání Josefa jakožto patrona šťastné smrti, neboť podle tohoto vyprávění zemřel v přítomnosti Ježíše a Panny Marie.

⁶¹ DUS/POKORNÝ 2006, 286.

⁶² EHRMAN/PLEŠE 2014, 79.

1.3 Josef v legendistické literatuře

Do začátku 16. století se velké popularitě těšila latinská hagiografická sbírka dominikánského mnicha Jakuba de Voragine z padesátých let 13. století, *Legenda aurea*, která je kompilací mnoha hagiografických prací, *Pseudo-Matoušova evangelia*, *Krátkého sepsání činů a zázraků svatých* z pera Voraginova současníka, dominikána Jana z Mailly, a dalších látek.⁶³ Ve sbírce *Legenda aurea* je Josef součástí legendy o narození Panny Marie, která zdůrazňuje její původ z rodu Davidova (z větve jeho syna Nathana, zatímco Josef měl pocházet z větve jeho syna Šalamouna) a líčí vyvolení Josefa za jejího snoubence.⁶⁴ Josef je zmíněn také v legendě o zvěstování Panny Marie, kde se vyskytuje apologetická pasáž vysvětlující, proč měla žít Marie v manželství – mezi důvody se tu mimo jiné uvádí, že takto mohl Josef dosvědčit její panenství a chránit jej, manželský stav byl tímto požehnán a Kristův rodokmen mohl být sestaven ze strany muže.⁶⁵ Přirozeně se také vyskytuje v legendách o narození Páně, kde je ukázán v roli Mariina strážce: „(...) vzal ji s sebou a vedl ji s sebou do Betléma, protože nechtěl poklad, ježž mu Bůh svěřil, nechat v cizí ruce, ale chtěl jej sám strážiti s nejbdělejší péčí.“⁶⁶ Přítomen je i v legendách o vraždění nevinátek, klanění tří králů, očišťování Panny Marie a překvapivě i v legendě o sv. Dominiku v rámci zjevení zhýralému studentovi: „Chceš-li se zachránit před hroživou vichřicí, jdi do domu, v němž přebývají bratři kazatelé, a tam najdeš stáj lítosti, jesle zdrženlivosti, seno učení, oslíka prostoty s volkem opatrnosti, Marii plnou světla, dokonalého Josefa a malého Ježíška, který tě spasí.“⁶⁷

Z počátku 17. století pochází latinsky psaná legenda o životě sv. Josefa s názvem *Iosephus*, jejímž autorem byl benediktinský opat a teolog Karl Stengel z Augburgu.⁶⁸ Publikaci doprovází rytiny Raphaela a Johanna Sadelererových.⁶⁹ Nalezneme zde například rytinu s námětem *Kořen Jesse*, uvádějící kapitolu o původu sv. Josefa, kde Stengel podtrhuje příslušnost Josefa i Marie k rodu Davidovu. Následují vyprávění vztahující se k jejich zasnoubení a událostem kolem narození Ježíše Krista, opírající se o evangelia, apokryfní texty, teologické spisy a různá kázání. Za všechny zmiňme citace

⁶³VORAGINE/VIDMANOVÁ 2012, 9–38.

⁶⁴Tamtéž, 252–256.

⁶⁵Tamtéž, 120.

⁶⁶Tamtéž, 57.

⁶⁷Tamtéž, 215.

⁶⁸Franz Heinrich REUSCH: Stengel, Karl. In: Allgemeine Deutsche Biographie 36. Leipzig 1893, 49.

⁶⁹STENGEL 1616. Nalezneme zde rytiny s náměty Zasnoubení Panny Marie a sv. Josefa, Navštívení Alžběty, Josefův sen, Obřezání Páně, Obětování Krista, Útek do Egypta, Návrat z Egypta (Svatá rodina odpočívá po cestě a sbírá jablka), Dvanáctiletý Ježíš v chrámu ad.

z kázání Jeana Gersona (1362–1428), významného teologa a kancléře pařížské univerzity, který o Svaté rodině referuje jako o Trojici (pozemské – ve smyslu protějšku Nejsvětější Trojice), jež má být ctěna a obdivována.⁷⁰ Závěrečné kapitoly se věnují životu Svaté rodiny v Nazaretu (doprovázeno zobrazením Ježíše pomáhajícím otci v tesařské dílně), smrti sv. Josefa a Josefovi v nebeské slávě. V souvislosti s tím zde nalezneme ikonograficky zajímavou rytinu s motivem Krista, Panny Marie a Josefa na nebesích, vyjadřujícím jeho místo v nebeské hierarchii (Marie se nachází po Kristově pravici, Josef po levici). Citován je zde opět Gerson, který říká, že Josef je po Marii největším ze všech světců.⁷¹ [1]

V roce 1658 vydal Karl Stengel další knihu o životě sv. Josefa doprovázenou šesti rytinami Georga Andreama Wolfganga, *Emblemata Iosephina*. Zajímá se v první řadě o jeho roli manžela a pěstouna, dále se pak zabývá jeho zbožností, smrtí, patrocinii a zvláštní úctou, kterou k němu chovala sv. Terezie z Avily, zakladatelka bosého Karmelu, která je spolu s ním zobrazena na jedné z rytin ukazující korunování sv. Josefa anděly.⁷² [2]

Vlivnou sbírku legend představovalo vícesvazkové dílo německého kartuziána Vavřince Suria *De probatis vitis Sanctorum*, které poprvé vyšlo v Kolíně nad Rýnem mezi lety 1570–75.⁷³ Sbírkou je členěna podle jednotlivých měsíců roku, v nichž se slaví svátky svatých, sv. Josefu je vyhrazena stručná kapitola v březnové edici.⁷⁴ V úvodu SURIUS píše, že bylo nezbytné, aby byla Marie zasnoubena právě s Josefem. Opírá se zde o stejný zdroj jako autor *Legendy aurey*, a to homilii sv. Bernarda z Clairvaux, jak čteme in margine. Tato homilie byla později zařazena do breviáře.⁷⁵ SURIUS vychází především z Lukášova a Matoušova evangelia a rekapituluje příběh o narození Ježíše Krista. Zdůrazňuje Josefovou spravedlnost a v závěru jeho původ z Davidova rodu, který přiznává i Marii.

Obsáhlejší kapitola je sv. Josefu věnována v třetím svazku březnových *Acta sanctorum*⁷⁶ vydaných v Antverpách roku 1668 belgickými jezuitami, tzv. bollandisty, kteří se v této encyklopedické edici snažili o kritický přístup k hagiografickým textům.⁷⁷

⁷⁰ STENGEL 1616, 132.

⁷¹ Tamtéž, 250.

⁷² STENGEL 1658.

⁷³ MAROSZOVÁ 2016, 86.

⁷⁴ SURIUS 1618, 203.

⁷⁵ FITYCH 1990, 29.

⁷⁶ BOLLAND/HENSCHEN/PAPENBROECK 1668, 4–25.

⁷⁷ VLNAS/ROYT 1993, 62.

Podobně jako u Suria informuje první část o Josefově osobě na základě evangelia podle Matouše a Lukáše a zabývá se genealogií. V následujících částech však již s historickým zájmem reflektuje podobu kultu sv. Josefa ve východním křesťanství i v latinské církvi.

Samostatnou práci věnoval sv. Josefovi jezuita Jiří Ivánek v historicko-hagiografickém pojednání *Lilium paradisi coelestis S. Josephus...libris tribus propositus* (1688).⁷⁸ Spis byl dedikován křešovskému opatu Bernhardu Rosovi. V jeho první knize rozvíjí Ivánek téma, proč má být sv. Josef uctíván, zmiňuje mnohé jeho ctnosti, které jsou hodny obdivu (trpělivost, láska k Panně Marie a k Ježíšovi ad.), a srovnává ho s jinými významnými biblickými postavami. V druhé knize podává přehled o kultu sv. Josefa na území habsburské monarchie, mimo jiné v Praze, Lilienfeldu a v Křešově, a zabývá se úctou k sv. Josefu u karmelitánů a jezuitů. Třetí kniha nabádá k jeho následování duchovními a rodinami. Má se stát vzorem výchovy.

Ve výčtu jezuitských autorů by neměl chybět P. Benignus Kibler a jeho spis *Palma Iosephina* (1661) mapující život a smrt sv. Josefa.⁷⁹ Obsahuje tematické rytiny Matthäuse Küsela s náměty zasnoubení sv. Josefa a Panny Marie (*S. Joseph Sponsus B. V.*), sv. Josefa s malým Ježíškem (*S. Joseph Pater Jesu*), představující intimní scénu s tesařským zátiším v pozadí [3], výjev nadepsaný jako *S. Joseph Justus*, který v sobě spojuje námět pochybování sv. Josefa a Josefova snu [4], scénu *S. Joseph Angelus vita* zaměřenou na Josefovou zbožnost a ctnosti (čistotu a modlitbu; Josef je zde ukázán v medailonu v rámci Svaté rodiny), smrt sv. Josefa, dále námět ukazující Josefa egyptského (*S. Joseph Gloriosus*). Se svým starozákonním jmenovcem je sv. Josef často srovnáván – oba si například uchovali čistotu. V českém barokním umění se s tímto motivem setkáme například u Petra Brandla na olejomalbě Historie Josefa egyptského z roku 1721. Poslední výjev ukazuje sv. Josefa jako patrona (*S. Joseph omnium Patronus*), přičemž se zde objevuje heslo sv. Terezie z Avily, *Ite ad Joseph* (Jděte k Josefovi).

České barokní literatuře bude věnována zvýšená pozornost ve čtvrté kapitole při mapování zmínek o sv. Josefu coby českém patronu.

⁷⁸ IVÁNEK 1688.

⁷⁹ KIBLER 1661.

2. Vývoj kultu a ikonografie sv. Josefa

Kanonická evangelia a apokryfní texty, kterým se věnovala předchozí kapitola, měly velký vliv na rozvoj ikonografie a kultu sv. Josefa. V období starověku se postavou sv. Josefa zabývali také církevní otcové, ale žádný z nich mu nevěnoval samostatný spis. Témata, která je v souvislosti s jeho osobou zajímala, se týkala jeho panictví, původu, povolání a jeho vztahu k Marii a k Ježíšovi. Josefovu velikost a důležitou roli Mariina manžela vyzdvihl například Jan Zlatoústý.⁸⁰

Úcta k sv. Josefu se objevuje nejprve ve východní církvi, v Egyptě, a od 9. století v církvi latinské v podobě privátního a lokálního kultu. Jeho jméno se postupně dostává do kalendářů a martyrologií. Poprvé je připomenuto v martyrologiu benediktinského kláštera v Reichenau u data 19. března v polovině 9. století.⁸¹ Od 15. století je jeho svátek slaven v liturgii, v roce 1479 byl svátek zařazen do římského breviáře. Roku 1621 prohlásil papež Řehoř XV. jeho svátek za zasvěcený.⁸²

Poprvé je sv. Josef zobrazen na sarkofázích z přelomu 5. a 6. století s náměty narození Krista a klanění mudrců a na mozaikách z 5. století v bazilice Santa Maria Maggiore v Římě v rámci námětů Josefova snu nebo uvedení Ježíše do chrámu. Na katedře biskupa Maximiána z Ravenny z 6. století nalezneme také motiv putování do Betléma a zkoušky Páně.⁸³

Pro raně křesťanské umění a umění středověku je ve vztahu k Josefovi charakteristické, že je na základě apokryfních textů zobrazován až do 15. století jako stařec, zpravidla v pozadí výjevů spojených s životem Panny Marie a Ježíše (Klanění tří králů, Útěk do Egypta, Obětování Krista, Nalezení Krista v chrámu ad.). Jeho samostatná, devocionální zobrazení se objevují také v 15. století.⁸⁴

O rozšíření kultu sv. Josefa se mezi jinými ve 12. století zasloužil sv. Bernard z Clairvaux, významný člen cisterciáckého řádu, teolog a mystik, který mu přiznal důležitou úlohu v Ježíšově dětství.⁸⁵ Jean Gerson, na něhož se odkazují mnozí další autoři, nazval Svatou rodinu *veneranda Trinitas*. Má být ctěna jako protějšek k Nejsvětější Trojici.⁸⁶ Nové názory na Svatou rodinu, které Gerson přednesl na

⁸⁰ FITYCH 1990, 26.

⁸¹ LThK 5, 1130; FITYCH 1990, 28.

⁸² LThK 5, 1130.

⁸³ Tamtéž; JkEv 16.

⁸⁴ FITYCH 1990, 28; ROYT 2006b, 101; LThK 5, 1130.

⁸⁵ FITYCH 1990, 29.

⁸⁶ KNIPPING 1974, 114.

kostnickém koncilu v 15. století, měly velký vliv a v jejich důsledku získal sv. Josef aktivnější úlohu v rámci zobrazovaných námětů.⁸⁷

Vliv na oblibu zobrazení sv. Josefa v barokním umění měl tridentský koncil (1545–1563). Jeho závěrečné, 25. zasedání, které se konalo v roce 1563, zdůrazňovalo smysl úcty ke světcům a řešilo její podobu. Kromě tridentského koncilu nabádali k úctě k sv. Josefu mnozí světcí, například sv. Terezie z Avily, sv. František Saleský a sv. Ignáce z Loyoly.⁸⁸ Oblíbeným námětem barokního umění bylo jeho zobrazení s Ježíškem v náruči, které vzniklo pravděpodobně jako protějšek k Madoně.

Mezi jeho atributy patří lilie jakožto symbol čistoty, rozkvetlá hůl s holubicí (vliv apokryfních evangelií) a tesařské náčiní.

⁸⁷ ROYT 2006b, 102.

⁸⁸ LThK 5, 1131.

3. Kult sv. Josefa v českých zemích 17. a 18. století

Tato část práce se bude věnovat fenoménu úcty k sv. Josefu u rakouských Habsburků a jejich vlivu na šíření tohoto kultu v zemích habsburské monarchie. Zaměří se na zavedení veřejného svátku sv. Josefa v pražské arcidiecézi a na jeho přijetí mezi české zemské patrony. Zhodnotí vliv řeholních řádů a náboženských bratrstev na šíření jeho kultu v Českém království. Jejím předmětem bude například svatojosefská úcta v dolnoslezském Křešově, který byl jedním z center kultu sv. Josefa v podunajském soustátí. Křešov se nacházel na území Vratislavského knížectví, jež bylo součástí Koruny české od roku 1335 do roku 1742, kdy bylo v důsledku slezských válek včleněno do Pruského království.⁸⁹

3.1 Sv. Josef a Pietas Austriaca

Pojem *Pietas Austriaca* neboli rodová zbožnost rakouských Habsburků se v barokní literatuře užíval v souvislosti s ctnostmi a povinnostmi katolického vladaře. Podobně jako ve středověku se i v období baroka pohlíželo na zbožnost jako na základní vladařskou přednost a předpoklad dobré vlády. Bohem vyvolený panovník měl jednat v souladu s Boží vůlí a pro blaho a spásu svých poddaných, za něž nesl morální odpovědnost. V praxi to znamenalo prosazování katolického vyznání vnímaného jako jediné pravé víry, s čímž souvisela i podpora kultu svatých.⁹⁰

Teolog, historik a apologetik dynastie rakouských Habsburků Johann Ludwig Schönleben formuloval ve své disertaci z roku 1680 tři základní pilíře zbožnosti, na kterých je založena jejich úspěšná vláda. Patří mezi ně horlivá katolická víra v obecném smyslu, dále pak úcta k eucharistii⁹¹ a neposkvřněnému početí Panny Marie.⁹² Podle italského jezuita Josepha Scalletariho, který se této problematice věnoval ve spisu z roku 1693, tvořila základ Pietas Austriaca úcta k svatému kříži, eucharistický a mariánský kult.⁹³

Úcta k eucharistii a víra v boží svaté a jejich přimluvu jsou charakteristické pro katolické vyznání. U takto významné dynastie přitom nešlo pouze o záležitost osobní

⁸⁹ Lenka BOBKOVÁ / Radek FUKALA: Slezsko jako součást zemí české Koruny. In: KAPUSTKA 2007, 23–80.

⁹⁰ CORETH 2013, 9–19.

⁹¹ Eucharistický kult je úzce spojen s osobností římského krále Rudolfa I. Habsburského (1273–1291), k jehož odkazu se Habsburkové vztahovali. MIKULEC 2017, 433.

⁹² CORETH 2013, 15; VOCELKA/HELLER 1997, 13–14; WINKELBAUER 2003, 185.

⁹³ CORETH 2013, 19.

piety, ale o věc politickou. Kulty svatých představovaly sjednocující prvek území ovládaných Habsburky.⁹⁴ V tomto ohledu hrál kult sv. Josefa, jehož si v 17. století vyvolili za jednoho ze svých patronů, zvláště významnou roli. Postupně mu byly do ochrany svěřeny jednotlivé země říše a nakonec celé dědičné habsburské země (1675) i Svatá říše římská (1676), jíž se stal hlavním patronem.⁹⁵

Barbara Mikuda-Hüttel spojuje počátky jeho kultu v habsburské monarchii s obdobím vlády císaře Ferdinanda II. (1619–1637) a s bitvou na Bílé hoře, kterou vnímá jako milník v posílení úcty nejen k Panně Marii (Vítězné), ale i k sv. Josefovi. V souvislosti s bitvou na Bílé hoře zmiňuje jméno bosého karmelitána Dominika à Jesu Maria, jenž před ní povzbuzoval katolické vojsko zázračným obrazem Adorace Krista (s Pannou Marií, Josefem a pastýři).⁹⁶ Dominik à Jesu Maria pomáhal šířit úctu k sv. Josefu v rakouských zemích, v čemž navázal na činnost zakladatelky bosého Karmelu sv. Terezie z Avily.⁹⁷

V biografické práci o Ferdinandu II., kterou napsal jeho zpovědník, jezuita Wilhelm Lamormaini a jež se zaobírá ideálem křesťanského panovníka, není sv. Josef zahrnut v seznamu osobních císařových patronů, ale nalezneme zde mezi jinými světci Terezii z Avily, která jeho kult propagovala.⁹⁸

Jeho nástupce Ferdinand III. (1637–1657) se zasadil o to, aby se sv. Josef v roce 1654 stal patronem českých a rakouských zemí a také o zavedení jeho veřejného svátku.⁹⁹ Těmto okolnostem bude věnována následující kapitola.

Vedle tradiční role pěstouna Páně a patrona šťastné smrti tak sv. Josefu v souvislosti s císařskou rodinou připadla nová úloha zemského patrona.¹⁰⁰ K jeho povýšení mezi patrony došlo během probíhající rekatolizace dědičných zemí. Sv. Josef se svými atributy (tesařským náčiním) souzněl s ideou „opravy“ církve, jak zaznívá v dobových traktátech.¹⁰¹ Zosobňoval hodnoty pracovitého, zbožného a zodpovědného rodinného života (ctěn byl jako hlava Svaté rodiny a v tomto ohledu dáván za vzor křesťanským rodinám), jež však rezonovaly nejen u katolíků, ale i protestantů.¹⁰²

⁹⁴ WYRZYKOWSKA 2016, 176; WINKELBAUER 2003, 201.

⁹⁵ Tamtéž, 203–205.

⁹⁶ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 57–58.

⁹⁷ CORETH 2013, 96; VOCELKA/HELLER 1997, 25.

⁹⁸ LAMORMAINI 1638, 38–39.

⁹⁹ WINKELBAUER 2003, 202.

¹⁰⁰ SAMERSKI 2009, 143.

¹⁰¹ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 58–59; SAMERSKI 2009, 143–144.

¹⁰² DZIURLA 2002, 66; WYRZYKOWSKA 2016, 176.

Současně s funkcí zemského patrona obdržel sv. Josef z podnětu Ferdinanda III. v souvislosti s koncem třicetileté války titul *Conservator pacis*, ochránce míru.¹⁰³ Během tzv. Velké turecké války (1683–1699) i v napjaté situaci před ní byl vzýván jako ochránce před Osmany.¹⁰⁴ Z popudu císaře Leopolda I. (1658–1705), za jehož vlády dosáhla úcta k sv. Josefu v monarchii svého vrcholu, se stal v roce 1675 skutečně univerzálním patronem celé říše a jejím nejvýznamnějším ochráncem po Panně Marii.¹⁰⁵ Leopold I. dbal nejen o kult sv. Josefa, ale i o úctu ke svému hlavnímu osobnímu patronu a předku, sv. Leopoldu, rakouskému markraběti z rodu Babenberků (1073–1136), jenž byl vzýván jako patron rakouských zemí a rovněž jako ochránce před Turky.¹⁰⁶

Další aspekt úcty k sv. Josefu spojený s Habsburky se týkal zajištění kontinuity rodu. Sv. Josefovi byla zasvěcena soukromá modlitebna v Hofburgu, kde od roku 1672 těhotné císařovny oficiálně přijímaly požehnání. Dlouho očekávaný dědic trůnu, budoucí císař Josef I. (1705–1711), kterého porodila až třetí manželka Leopolda I., Eleonora Magdalena Falcko-Neuburská, byl z vděčnosti a na základě předchozího slibu pojmenován po tomto patronovi.¹⁰⁷ V rámci habsburského rodu nešlo o obvyklé první křestní jméno. Od poloviny 17. století se s ním již běžně setkáme u mužských a ženských členů rodiny, počínaje potomky Ferdinanda III., ale figuruje až na druhém či třetím místě, jako tomu bylo například u Leopolda I. (Leopold Ignác Josef...).

Habsburští panovníci, kteří sv. Josefa povýšili na zemského patrona, ho této funkce v období osvícenství, během něhož došlo k mnoha změnám v náboženském životě, i zprostiti. Došlo k tomu z iniciativy císařovny Marie Terezie v roce 1771.¹⁰⁸

Kromě sv. Josefa se u Habsburků v období baroka těšily velké oblibě kulty jezuitských světců (sv. Ignáce z Loyoly, sv. Františka Xaverského), sv. Terezie z Avily, sv. Leopolda či sv. Karla Boromejského. Z českých světců to byl především sv. Václav, s nímž se dokonce snažili prokázat příbuznost, což v sobě mělo výrazný politický podtext ve smyslu zdůraznění legitimacy jejich dědičné držby trůnu v zemích Koruny

¹⁰³ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 69.

¹⁰⁴ Zásadní roli v mezních situacích hrála však úcta k Panně Marii, jejíž pomoci Habsburkové připisovali například vítězství v bitvě na Bílé hoře (1621) či záchranu Vídňě obléhané Osmany (1683), viz MIKULEC 2017, 433.

¹⁰⁵ WINKELBAUER 2003, 203–204.

¹⁰⁶ WYRZYKOWSKA 2016, 181–182; SAMERSKI 2009, 146; MIKULEC 2017, 433.

¹⁰⁷ SAMERSKI 2009, 146–147.

¹⁰⁸ Tamtéž, 148.

české,¹⁰⁹ a rovněž sv. Jan Nepomucký, jehož kult pomáhali rozšířit v celé říši i mimo Evropu.¹¹⁰

3.2 Zavedení veřejné úcty k sv. Josefu v Českém království a jeho přijetí mezi české zemské patrony

Na začátku padesátých let 17. století, v období, kdy v habsburských dědičných zemích probíhala rekatolizace, usiloval Ferdinand III. o povýšení sv. Josefa na zemského patrona a zavedení jeho svátku ve všech zemích habsburské monarchie. Slaven měl být *tam in Foro, quam in Choro*¹¹¹, tedy společně s lidem nejen v chrámu (mši svatou), ale i ve veřejném prostoru před ním.

Ve svém úsilí se Ferdinand III. mohl opřít o papežský souhlas k veřejné úctě tohoto světce. Den sv. Josefa, který tradičně připadal na 19. března, prohlásil na návrh Ferdinanda II. za zasvěcený svátek již papež Řehoř XV. v roce 1621.¹¹² Výnos Řehoře XV. stvrdil pak roku 1642 Urban VIII.¹¹³

Ve věci posílení úcty k sv. Josefu v habsburské monarchii kontaktoval Ferdinand III. v průběhu roku 1653 příslušné biskupy (pražského, pasovského a vídeňského) a také zemské sněmy (český a rakouský), aby si od nich vyžádal votum, souhlas se zavedením každoroční svatojosefské slavnosti a s jeho povýšením na zemského patrona.¹¹⁴ Barbara Mikuda-Hüttel zmiňuje, že v březnu toho roku napsal vídeňskému biskupovi Philippu Friedrichovi Grafen von Breunerovi, v červenci pak listinu ve stejném znění zaslal svému bratru Leopoldu Vilémovi, arcivévodovi rakouskému a biskupu štrasburskému, olomouckému, halberstadtskému a pasovskému.¹¹⁵

¹⁰⁹ MIKULEC 2013, 84.

¹¹⁰ CORETH 2013, 93–100.

¹¹¹ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 62; SAMERSKI 2009, 143. Spojení „*tam in Foro, quam in Choro*“ se objevuje v listinách císaře Ferdinanda III. a pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha z Harrachu v souvislosti se zavedením svátku sv. Josefa v pražské arcidiecézi: NA, APA, díl I., 1397–1820, inv. č. 3363, karton 2046, složka je označena „*Ferdinandus Tertius Imperator In Causa Festi S: Iosephi tam in Foro quam in Choro celebrandi.*“

¹¹² MIKUDA-HÜTTEL 1997, 58.

¹¹³ V bulle *Universa per orbem* z roku 1642 snížil Urban VIII. počet zasvěcených svátků, kterých bylo velké množství. Úcty k svatému Josefu se to však nedotklo, viz KRÁSL 1886, 559.

¹¹⁴ WINKELBAUER 2003, 202.

¹¹⁵ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 62.

Se stejným záměrem se Ferdinand III. obrátil také na pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha z Harrachu, stručnou zmínku o tom nalezneme u Antonína Rezka: „*Císař vedle svátků svrchu jmenovaných přál si, aby ještě jeden nový svátek, a sice sv. Josefa, byl veřejně ve všech zemích jeho říše zaveden. Vydal o tom prostě nařízení, a dopsal mezi jinými také kardinálovi Harrachovi, aby opatřil, čeho po strážce církevní jest třeba.*“¹¹⁶

Bližší informace o korespondenci mezi císařem a pražským arcibiskupem ve věci zavedení svátku sv. Josefa se pokusíme získat z pramenů v Archivu pražského arcibiskupství.

Nejstarší záznam zde v této souvislosti představuje opis císařského psaní místodržícím Království českého, pořízený dne 10. října 1653.¹¹⁷ Originální listina byla dle datace uvedené v eschatokolu podána v Řezně dne 24. září roku 1653, opatřena podpisem Ferdinanda III. a kontrasignována nejvyšším kancléřem Království českého Janem Hartvíkem z Nostic. Císař v textu místodržící informuje o zvláštní oddanosti, kterou k sv. Josefu pociťuje, a přání, aby byla řádně a veřejně, tam in foro quam in choro, slavena každoroční slavnost tohoto svatého nejen v arcivévodství rakouském, ale i v dědičném Království českém a také ve všech habsburských dědičných zemích. Zmiňuje přitom skutečnost, že mezi jinými papež Urban VIII. doporučil den sv. Josefa k veřejné oslavě. O tento svůj úmysl se s nimi chce podělit s „*laskavým příkazem*“, aby byli „*s kardinálem z Harrachu, arcibiskupem pražským, našim tajným radou, drahým přítelem (...)*“ jakožto ordinářem, kterého pověřil zavedením této slavnosti v Království českém, ve spojení. V závěru dává na vědomí, že o tom z pozice suverénní autority hodlá vydat nařízení, které jim zašle.¹¹⁸

V archivu pražského arcibiskupství se dochovala originální listina vyhotovená dne 18. října 1653 na Pražském hradě, kterou poslali královští místodržící kardinálu Arnoštovi z Harrachu. Rekapituluje zde znění císařovy žádosti a dožadují se vota, vyjádření, jakým způsobem může být dosaženo zavedení veřejného svátku sv. Josefa, kterým je arcibiskup pověřen.¹¹⁹

Pražský arcibiskup reagoval na císařovu žádost vydáním mandátu, který zde nalezneme ve dvou exemplářích. Jeden je určen okrskovým vikářům pražské

¹¹⁶ REZEK 1892, 227.

¹¹⁷ NA, APA, díl I., 1397–1820, inv. č. 3363, karton 2046.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

arcidiecéze,¹²⁰ druhý duchovním (představeným) tří měst pražských.¹²¹ Liší se od sebe v inskripci a v závěrečných pokynech, neboť je určen odlišným adresátům, text však zůstává stejný.

Mandát okrskovým vikářům je tu v tištěné podobě, opatřený arcibiskupovým podpisem a kontrassegnací. Ručně je k němu také připsáno datum 24. ledna 1654. S ním dále souvisí listina s výčtem jednotlivých vikariátů, jež podává zprávu o tom, kdy a skrze koho mělo být rozhodnutí o svátku svatého Josefa tlumočeno jejich zástupcům.¹²² Vikariáty byly zřizovány v třicátých letech 17. století. Jakožto jeden z článků církevní organizace jsou podřízeny arcibiskupství a zastřešují jednotlivé farnosti v rámci svého okrsku. Jejich počet se v průběhu let proměňoval, v roce vydání Harrachova mandátu jich bylo 23.¹²³

Mandát duchovním tří měst pražských je dochován v psané formě, opatřen je pečeti a datován k 28. lednu 1654.

Co je obsahem Harrachova mandátu? V úvodu arcibiskup rekapituluje přání Ferdinanda III., „*aby byla v pražské arcidiecézi království českého, neméně než v jiných uvedených císařských provinciích, předložena jako hodna slavení tam in Foro, quam in Choro výroční slavnost svatého Josefa.*“ Neboť císař „*již dlouhou dobu byl a je prodchnut mimořádnou oddaností a velkou horlivostí vůči svatému Josefu.*“ Pokračuje, že císař „*dobrotivě rozhodl, aby s námi bylo sjednáno o prostředcích, kterými nechť je tato slavnost pevněji a mocněji nejen uvedena, ale také upevněna a po všechny budoucí časy neporušitelně tam in Foro, quam in Choro slavena.*“ Harrach dodává, že je „*naším úkolem, abychom tomuto císařskému přání, týkajícímu se kultu a pocty boží a světců, ochotně vyhověli.*“¹²⁴ Na závěr dává pokyny adresátům.¹²⁵ Mají zajistit, aby se zmíněná

¹²⁰ Mandatum ad Vicarios Foraneos z 24. 1. 1654, tamtéž.

¹²¹ „Universis et singulis huius Triurbis Pragensis Praelatis, Abbatibus, Prioribus, Guardianis et alijs Regularium Superioribus, nec non Parochis, Concionatoribus alijsq quibusuis curam animarum habentibus in Domino precamur sempiternam.“ Decretum ratione Festi S: Josephi z 28. 1. 1654, tamtéž.

¹²² Assignatio Quando et per Quem Decretum ra[ti]o[n]e Festi S: Josephi vicarijs Transmissu fuit (...), tamtéž. Konkrétně jde o tyto vikariáty: Kadaň, Doupov, Krumlov, Budějovice, Kladsko, Jindřichův Hradec, Chrudim, Kutná Hora, Loket, Kouřim, Blatná, Sušice, Frýdlant, Mladá Boleslav, Horšovský Týn, Plzeň, Tachov, Sedlčany, Slaný, Lípa, Ústí nad Labem, Hradec Králové a Příbram.

¹²³ ČÁŇOVÁ 1985, 498.

¹²⁴ „Exposuit nobis (...) Ferdinandus Tertius (...) se jam pridem singulari devotione, & ferventi, quo in S. Iosephum ferebatur & fertur Zelo ad id desiderij impulsu fuisse, ut annua ejusdem Sancti Solennitas, tam in Foro, quam in Choro per hoc inclutum Boemiae Regnum Archidiaecesis; nostram Pragensem non secus ac in alijs praememoratae suae Majestatis Proviinsijs celebranda proponeretur, quemadmodum etiam nobiscum de medijs, per quae firmius & validius non tantum introduci, sed etiam stabilit & perpetuis futuris temporibus inviolabiter, tam in Foro, quam in Choro celebrari possit, benigne conferri fecit.“ Mandatum ad Vicarios Foraneos z 24. 1. 1654, NA, APA, díl I., 1397–1820, inv. č. 3363, karton 2046. Překlad autorky

slavnost sv. Josefa, „*počínaje tímto rokem*“ slavila, aby o ní byl lid zpraven, a podpořit její zanesení do kalendáře.

O reakci Arnošta Vojtěcha z Harrachu na císařský impulz k zavedení tohoto svátku se v rámci sekundárních pramenů zmiňuje Antonín Rezek. Pochybuje, že mu „*při povaze jeho*“ byl tento způsob rozhodování o církevních záležitostech, „*kdy o tom (Ferdinand III.) prostě vydal nařízení*“, po chuti. Dle Rezka vydal arcibiskup mandát, který v pražské arcidiecézi schvaloval a nařizoval slavit tento svátek, až v momentě, kdy se dozvěděl o přípravě císařského patentu o svátku svatého Josefa.¹²⁶ Barbara Mikuda-Hüttel, která z Rezka vychází, hovoří o Harrachově váhavé reakci v porovnání s rychlými odezvami ostatních oslovených arcibiskupů.¹²⁷ O tendenci Ferdinanda III. zasahovat do církevních záležitostí píše v širších souvislostech Alessandro Catalano a mezi jinými zmiňuje i tento případ.¹²⁸

Rezek dále informuje, že město Cheb, které si udržovalo autonomní postavení v rámci Zemí koruny české, mělo se zavedením tohoto svátku problém. Nikoli z podstaty věci, ale z politických důvodů. Jeho představitelé se odmítli řídit arcibiskupským nařízením a vážně brali až císařský reskript z 10. dubna 1654.¹²⁹

Posílení úcty k sv. Josefu řešil na císařovu žádost i sněm království českého v roce 1654. Konal se od 13. dubna do 20. června na Pražském hradě v přítomnosti pánů Ferdinanda Viléma Slavaty, Františka Karla Libštejnského z Kolovrat, Jana Viléma Gerštorfa z Gerštorfu a Malšvic a komisařů všech čtyř stavů království českého.¹³⁰ Stavové zde sv. Josefa k jeho ještě většímu uctění přijali za spolupatrona království českého a za ochránce pokoje (*Conservator pacis*). Učinili tak i proto, aby byl jeho svátek již skutečně svěcen. V gesci pražského arcibiskupa ponechali jeho

¹²⁵ Mandát okrskovým vikářům se na tomto místě liší v tom ohledu, že jsou zde vikáři vyzváni, aby kontaktovali děkany, faráře a další duchovní svého okrsku, aby spolu s nimi dosáhli těchto cílů. Také se tu navíc objevuje dovětek, který apeluje na rychlost v provedení přednesených pokynů.

¹²⁶ REZEK 1892, 227. Rezek se zde odkazuje na mandát archivu pražského arcibiskupství z 10. 1. 1654. Stejnou dataci používá i Barbara Mikuda-Hüttel, která Rezka cituje, viz MIKUDA-HÜTTEL 1997, 62, nebo Stefan Samerski, viz SAMERSKI 2009, 144. Podařilo se mi zde však dohledat pouze mandát datovaný k 24. 1. 1654 (Mandatum ad Vicarios Foraneos) a k 28. 1. 1654 (určený duchovním tří měst pražských). Krásl uvádí pouze arcibiskupskou listinu ze dne 28. 1. 1654, viz KRÁSL 1886, 558.

¹²⁷ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 62.

¹²⁸ CATALANO 2008, 332.

¹²⁹ REZEK 1892, 228; SAMERSKI 2009, 144. Kürchner, na něhož se Rezek odkazuje, píše, že městské radě v Chebu přišlo oznámení cirkulářem skrze loketský úřad, viz KÜRSCHNER 1870, 131.

¹³⁰ BECKOVSKÝ 1880, 422; REZEK 1892, 228; Národní knihovna České republiky, Artikulové sněmu království českého 1654, 54.C.152 (1654). In:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_54C1521654_11ESSO2-cs, vyhledáno 24. 9. 2019

zavedení a upevnění a přislíbili mu finanční podporu k tomuto účelu. Ve sněmovních artikulích je o tom následující zápis:¹³¹

***K Zaswěcenj Swátku S. Jozeffa / a
přigetj gehu za Spolu Patrona, a Ochránce
pokoge w Králowstwj tomto českém.***

*A gakož wedle Geho Cýs: a Král: Milosti
Králowských Patentůw/ po náležitém toho skrze
Loci ordinarium, neboližto Pana Arcybiskupa Praž-
ského/ publicirowánj/ Swátek Swatého Jozeffa/
w tomto Geho Milosti dědičném králowstwj
Českém/ zároweň giným prikázaným přednijm
Swátkům/ in foro & rure, to gest/ wssudy y na kaž-
dém mjstě giž skutečně swěcen byl; pročez gsau na
dálssý Geho Cýs: a Králowské Milosti/ milostiwě
přednessenij/ oni poslussnj a wěrnj Čtyřj Sta-
wowé/ tohoto Geho Milosti dědičného Králow-
stwj Českého/ pro tjm wětssý wctěnj/ ted' připome-
nutého Swatého Jozeffa/ gakožto Krysta Pána pěstau-*

*pěstauna/ gey netoliko za Spolu-Patrona, Králow-
stwj tohoto/ alebrž k tjm hogněgssý Cti a Chwále
Spasytele swého/ také za Ochránce Pokoje/ gedno-
myslně a s srdečnau wolnosti přigali: A kterak-
by ten Swátek na budaucý wždycky trwagjcy pa-
mátku/ a wětssý wtwrzenj/ dálegj zaswěcen býti
měl/ to Panu Arcybiskupu Pražskému w moc dali:
Co se pak nákladu k tomu potřebného/ dotýkati bu-
de/ takowým wedlé wzalé slussné potřeby / Geho
Cýs: a Králowské Milosti/ mjstodržjcy/ z těch k
Spráwě zemské swolených peněz/ gemu Panu Ar-
cybiskupu Pražskemu přispěti nepominau.*

Svátek sv. Josefa se v pražské arcidiecézi poprvé takto veřejně slavil již 19. března 1654, ale jak Rezek dodává, „*teprv příštím rokem (1655) oslava jeho nabyla, následkem tohoto snesení sněmovního, rázu všeobecného, jakožto svátku církevního, zemského i císařského.*“¹³²

Velká slavnost přijetí sv. Josefa mezi zemské patrony se konala v metropolitním chrámu sv. Víta dne 11. dubna 1655. Z praktických důvodů byl termín slavnosti přeložen z 19. března, který vycházel na postní období, na druhou neděli po

¹³¹ Tamtéž, 6–7.

¹³² REZEK 1892, 228; podobně i SAMERSKI 2009, 144.

Velikonocích.¹³³ O přeložení svátku informuje dochovaný mandát pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěchu z Harrachu z 5. února 1655 vyzývající zároveň k jeho slavnostnímu provedení s procesím, a to nejen tomto roce, ale i v budoucnosti.¹³⁴ Ferdinand III., na jehož žádost se sv. Josef v roce 1654 stal patronem českých i rakouských zemí, nařídil slavnostní svěcení tohoto svátku v celé své říši pod hrozbou sankce v ediktu z 8. ledna 1654.¹³⁵

Slavnost s procesím z 11. dubna 1655 popisuje kanovník metropolitní kapituly František Celestýn z Blumenberku v česky psané knize o sv. Josefu z roku 1658: „*Pamatůg/ gak wssyckni Páni Páni Stawowé Králowstwij Českého/ Slawně Swatého přigijmagij/ a wjtagj. Pamatůg/ gak Welebnij Páni Prelatj a Kanownijcy hradu Pražského/ též Důstognj Oppatowé w swé Okrase se ukázali: Kněžstwo w swém Pořádku w swé Ozdobnosti/ gasným zpjwanijm/ Modlitbami: Radnj Páni wssech Třjch Měst Slawných Prahy/ Wladykowé/ Obywatelé/ Obecny Lid/ w tomto Slawném Dni plésagj/ a Swatého až na hrad Pražský prowážegj (...)*“¹³⁶ Pražskou slavnost provázal zpěv, modlitby, zvonění zvonů, střílení z kuší, hudba (instrumentální a vokální), mše svaté a kázání o sv. Josefu v latinském, českém, německém a italském jazyce v katedrále sv. Víta, v kapli sv. Vojtěcha, v kapitulním kostele Všech svatých, v bazilice sv. Jiří a v královské kapli.¹³⁷ Celestýn z Blumenberku vyzdvihuje zásluhy Ferdinanda III.: „*Pamatůg/ na obzwlásstnj Pobožnost a Milost k Swatému Jozeffowi G. M. Cýsaře FERDYNANDA Třetjho (...)/ gak se stará/ aby tato Wlast nasse wjcegj Ochrancůw měla/ a bezpečněgi stála: Nebo Swatij mocnij gsau Slaupowé/ proti nimž ani Pekelná Moc a Sýla obstáti nemůže*“¹³⁸

Samerský spatřuje v oslavě svátku sv. Josefa nepřímý výraz loajality k Habsburkům, neboť Josefova nová role zemského patrona je s nimi vskutku úzce spojena. Taktéž má za to, že se sv. Josef stal skutečně oblíbeným pouze v rakouských zemích, v 17. století mu zde bylo zasvěceno nejvíce kostelů po sv. Janu Křtiteli a Panně Marii, již patřilo prvenství v počtu patrocinií.¹³⁹ *Fest Kalender aus Böhmen* vydaný roku

¹³³ IVÁNEK 1688, 191.

¹³⁴ Mandatum Archi-Epale Celebrationem festivam Sti Iosephi concernes z 5. 2. 1655, Národní archiv, Archiv pražského arcibiskupství, díl I., kart. 2046, inv. č. 3363.

¹³⁵ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 62–63; SAMERSKI 2009, 143; WINKELBAUER 2003, 202.

¹³⁶ CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1658, nestránkováno.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ SAMERSKÝ 2009, 144, 147.

1861 uvádí, že v Čechách bylo sv. Josefu zasvěceno na 27 kostelů¹⁴⁰, což není nijak zanedbatelné množství. Pavel Preiss a Vít Vlnas staví do protikladu Čechy jakožto zemi zasvěcenou sv. Josefu a Moravu, která zůstala neoficiální mariánskou zemí.¹⁴¹ Intenzivní úctě se sv. Josef těšil ve Slezsku, do konce 18. století mu zde bylo zasvěceno 29 kostelů, přičemž největší podíl na tom měl cisterciácký řád.¹⁴²

3.3 Sv. Josef ve sboru českých zemských patronů

Sv. Josef rozšířil v roce 1654 sbor českých zemských patronů, ochránců země a církve vzývaných v případě jejich nejrůznějších ohrožení. Vedle ochranného kultu byla neméně důležitá jejich role státně reprezentativní.¹⁴³ Ostatky těchto svatých byly soustřeďovány na Pražský hrad, do symbolického prostoru české státnosti. Nejvýznamnější místo jejich kultu představoval metropolitní chrám sv. Víta, kde jsou uloženy ostatky sv. Víta, Václava, Vojtěcha, Zikmunda a Jana Nepomuckého.¹⁴⁴ Ve svatovítském chrámu se také nachází četná umělecká vyobrazení zemských patronů, stejně jako v mnoha dalších kostelech Českého království.

Tento sbor se začal formovat již v období raného středověku. Přední místo v něm náleželo přemyslovskému knížeti sv. Václavu, hlavnímu patronu a věčnému vládci Českého království, jenž propůjčoval vládu svým nástupcům.¹⁴⁵ Mezi významné tradiční, středověké ochránce patřila dále jeho babička, sv. Ludmila, druhý pražský biskup, sv. Vojtěch, sv. Prokop, poustevník a zakladatel Sázavského kláštera, sv. Vít, raně křesťanský mučedník ze Sicílie, jehož ostatky v podobě ramene měl obdržet již kníže Václav, a burgundský král sv. Zikmund, jehož relikvie získal Karel IV.¹⁴⁶ Velkým ctitelem českých patronů byl i Vladislav Jagellonský, který na základě údajného osobního zjevení zavedl zpívané bohoslužby u hrobů patronů v prostoru svatovítské katedrály.¹⁴⁷

Úcta k zemským patronům byla v 15. a 16. století oslabena vlivem utrakvismu a dalších nekatolických konfesí, ale období, kdy katolíci náleželi v zemi k menšině,

¹⁴⁰ REINSBERG-DÜRINGSFELD 1861, 102.

¹⁴¹ PREISS/VLNAS 2001, 112.

¹⁴² FITYCH 1990, 56.

¹⁴³ ROYT 2006a, 229; MIKULEC 2013, 83.

¹⁴⁴ Tamtéž, 82; VÁCHA 2009, 157.

¹⁴⁵ MIKULEC 2013, 83.

¹⁴⁶ ČORNEJOVÁ/ KAŠE/ MIKULEC/VLNAS 2008, 303.

¹⁴⁷ VÁCHA 2009, 157.

přetrvala. I mnozí evangelíci je ctili, minimálně jako významné osobnosti našich křesťanských dějin.¹⁴⁸

V pobělohorském období se sbor českých zemských patronů rozšířil. Dekretem z 30. dubna 1627 k nim arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu nejprve připojil sv. Norberta, zakladatele premonstrátského řádu a magdeburského arcibiskupa z přelomu 11. a 12. století. Požádali jej o to v dubnu téhož roku královští místodržící a přisedící nejvyššího zemského soudu. Tomu předcházelo rozhodnutí o přenesení jeho ostatků z protestantského Magdeburku do Strahovského kláštera v Praze. O přenesení těla sv. Norberta k premonstrátské kanonii na Strahov se zasloužil především strahovský opat Kašpar z Questenberka s podporou císaře Ferdinanda II.¹⁴⁹

Po svém vyzdvižení v prosinci 1626 byly ostatky nejprve dočasně uloženy v premonstrátském klášteře v Doksanech. Slavnost jejich přenesení do baziliky Nanebevzetí Panny Marie na Strahově byla naplánována na 2. května 1627 a pozvání přijal i císař Ferdinand II. Při slavnostním průvodu z Týnského chrámu byl na Staroměstském náměstí zinscenován živý obraz. Sv. Václav, Ludmila, Vít, Vojtěch, Prokop a Zikmund při něm mezi sebe přivítali nového patrona. Po hlavním dni oslav pokračovaly slavnosti ještě celý následující týden.¹⁵⁰

Šlo o první velkou barokní slavnost v Praze.¹⁵¹ Další velká slavnost se konala v roce 1655, kdy byl sv. Josef oficiálně přijat mezi zemské patrony. Posledním českým barokním světce a zemským patronem se stal roku 1729 Jan Nepomucký, kanovník vyšehradské kapituly a generální vikář pražského arcibiskupa z 14. století, který byl však uctíván dlouho před svou kanonizací.¹⁵² Pražská oslava jeho svatořečení se stala vrcholnou slavnostní událostí období baroka, která rezonovala v celých českých zemích.

Arcibiskupská konzistoř vydávala v průběhu 17. století dekrety, které měly za cíl podpořit svátky českých patronů. Nejprve byl v roce 1621 zaveden veřejný svátek sv. Václava a postupně i všech dalších tradičních patronů.¹⁵³ Podobě tohoto sboru, a Josefově pozici v něm, se bude více věnovat jiná část práce, jež upozorní také na další světce, kteří do něj mohli být zahrnuti.

¹⁴⁸ MIKULEC 2013, 78; ROYT 1994a, 180; PREISS/VLNAS 2001, 112.

¹⁴⁹ STRAKA 1927, 77.

¹⁵⁰ Tamtéž, 77, 87

¹⁵¹ ROYT 1994a, 181.

¹⁵² VLNAS 2013, 346.

¹⁵³ VÁCHA 2019.

3.4 Úcta k sv. Josefu u řeholních řádů a svatojosefská náboženská bratrstva

Nově zaměřenou úctu k sv. Josefu, úzce spojenou s Habsburky a rekatolizací, pomáhali například šířit bosí karmelitáni, jezuité nebo kapucíni. Zakladatelkou reformované větve karmelitánů byla sv. Terezie z Avily (1515–1582), která si sv. Josefa vybrala za svého osobního patrona a věnovala péči slavení jeho svátku: „*Já si naopak zvolila za svého přímluvce a patrona slavného sv. Josefa a svěřila jsem se mu s nadšením. Tento můj otec a ochránce mi pomohl v nesnázi, do které jsem se dostala, a v mnoha jiných daleko těžších, v nichž šlo o mou čest a spásu mé duše. (...) Jiným světcům, zdá se, že Bůh dovolil, aby nám přispívali v té či oné potřebě, zatímco já zakusila, že přímluva sv. Josefa se vztahuje na všechny. Tím nám Pán dává pochopit, že jako mu byl na zemi poddán, kde mu jako pěstoun mohl rozkazovat, tak i nyní v nebi udělá vše, oč ho požádá. (...) Pečovala jsem o to, aby se jeho svátek slavil s co největší slávou.*“¹⁵⁴

V roce 1621 si reformovaní karmelitáni zvolili sv. Josefa za patrona svého řádu.¹⁵⁵ Nedlouho po bitvě na Bílé hoře povolal Ferdinand II. v roce 1622 tento kontemplativní řád do Vídně a o dva roky později do Prahy. Dostal tak svému slovu, které dal Dominiku à Jesu Maria za jeho podporu v bitvě.¹⁵⁶ Z iniciativy manželky Ferdinanda II. Eleonory Gonzagové byl ve Vídni roku 1629 založen klášter ženské větve tohoto řádu, v jehož kostele zasvěceném sv. Josefu chtěla být později císařovna pohřbena.¹⁵⁷ V Praze převzali bosí karmelitáni kostel na Malé Straně po německých luteránech, kteří byli odtud vykázáni. Chrám dříve zasvěcený Nejsvětější Trojici získal nové patrocínium Panny Marie Vítězné na počest vítězství v bitvě na Bílé hoře.¹⁵⁸ Císař Ferdinand III. založil v roce 1657 při tomto kostele bratrstvo sv. Josefa, jehož prvními členy se stali český král a pozdější císař Leopold I. a arcivévoda Leopold Vilém.¹⁵⁹

S náboženskými bratrstvy se lze setkat již ve středověku, ale nejvíce jich u nás působilo v období baroka (podle Mikulce jich bylo v Čechách na 652)¹⁶⁰. Šlo o dobrovolná společenství složená především z laiků a vedená katolickými duchovními, která byla většinou přístupná mužům i ženám různého společenského postavení. Vznikala při farnostech i kláštorech a jejich nejčastější patrocínia souvisela

¹⁵⁴ TERESA DE JESÚS 1991, 48–49.

¹⁵⁵ SAMERSKI 2009, 143.

¹⁵⁶ BUBEN 2007, 215.

¹⁵⁷ WINKELBAUER 2003, 202; MIKUDA-HÜTTEL 1997, 60–62 .

¹⁵⁸ BUBEN 2007, 216.

¹⁵⁹ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 64.

¹⁶⁰ MIKULEC 2000, 23.

s mariánským kultem, týkalo se to téměř poloviny všech bratrstev v Čechách.¹⁶¹ Zhruba třetina všech českých bratrstev byla zasvěcena jednotlivým světcům, kromě sv. Josefa (13) především sv. Barboře (41), sv. Anně (20) či sv. Janu Nepomuckému (26).¹⁶² Členství v bratrstvu umožňovalo podílet se aktivněji na náboženském i společenském životě a pro mnohé bylo otázkou prestiže. Vedle obyčejných věřících do nich často vstupovaly společensky významné osobnosti určité oblasti. Členství nabízelo možnost získání odpustků, bližšího vztahu s konkrétním patronem a také, což bylo pro většinu věřících stěžejní, přípravy na šťastnou smrt a podporu v hodině smrti i v posmrtném životě skrze modlitby či zádušní mše.¹⁶³ V tomto ohledu je zcela pochopitelná popularita bratrstev sv. Josefa a sv. Barbory, patronů šťastné smrti.

V roce 1655 koupil Ferdinand III. na Malé Straně nemovitost pro bosé karmelitánky, které přišly následujícího roku do Prahy ze Štýrského Hradce. Mezi lety 1673–1692 byl při jejich klášteře vybudován kostel sv. Josefa.¹⁶⁴ S dalšími významnými svatojosefskými patrocinií se setkáme v souvislosti s žebravým řádem kapucínů. Novoměstský kapucínský konvent byl založen v roce 1630 z iniciativy Ferdinanda II., v letech 1636–1641 pak následovala výstavba kostela sv. Josefa.¹⁶⁵ Na doporučení Eleonory Gonzagové nechal pak chrudimský magistrát v roce 1656 v centru města zřídit další kapucínský konvent s kostelem sv. Josefa, postaveným stejně jako předchozí novoměstská fundace v pro tento řád typicky strohém stylu a vysvěceným o necelých deset let poté.¹⁶⁶

Podobnou symbolickou úlohu jako karmelitán Dominik à Jesu Maria v bitvě na Bílé hoře sehrál i kapucín Marco d'Aviano před bitvou proti Turkům obléhajícími Vídeň v roce 1683. Před rozhodujícím střetem, který znamenal vítězství protiturecké koalice, sloužil mši v kostele sv. Josefa na kopci Kahlenberg ve Vídeňském lese.¹⁶⁷

Ojedinělým počinem bylo založení konventu pavlínů v Obořišti u Příbrami s kostelem sv. Josefa z let 1702–1711, který je spolu s dalšími kostely tzv. dynamické barokní skupiny připisován Kryštofu Dienzenhoferovi. Za založením konventu v roce 1679, jediného svého druhu v Čechách, stál děkan svatovítské kapituly a dějepisec

¹⁶¹ MIKULEC 2000, 32.

¹⁶² Tamtéž, 35. Mikulec zároveň upozorňuje, že kult sv. Josefa pěstovala i bratrstva zasvěcená Svaté rodině, kterých bylo rovněž značné množství.

¹⁶³ MIKULEC 2013, 157–160; MIKULEC 2000, 8–9; ČORNEJOVÁ/KAŠE/MIKULEC/VLNAS 2008, 310–312.

¹⁶⁴ BLAŽÍČEK 1946, nestránkováno; NEUMANN 1974b, 138.

¹⁶⁵ VLČEK 1997, 494.

¹⁶⁶ PANOCH/BARTOŠ 2011, 26.

¹⁶⁷ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 70.

Tomáš Pešina z Čechorodu, který se s tímto původně uherským řádem setkal během svých studií na univerzitě v Praze.¹⁶⁸ Příznivcem tohoto řádu byl i tehdy ovdovělý císař Leopold I. a Pešina se údajně zařekl, že pokud se z císařova dalšího manželství narodí dlouho očekávaný dědic habsburského trůnu, založí v Čechách tento konvent. Na památku narození jeho syna Josefa byl pak zasvěcen sv. Josefovi.¹⁶⁹

Ve Slezsku vznikla od sedmdesátých let 17. století čtyři svatojosefská bratrstva při cisterciáckých opatstvích, nejprve v Křešově (1669) a poté v Jemielnici, Třebnici a Lagniewnikách. Do konce 18. století zde bylo rovněž založeno pět bratrstev sv. Josefa při farních kostelech.¹⁷⁰ Úctu k sv. Josefu zde šířil především křešovský opat Bernhard Rosa, který inicioval vznik tamního bratrstva, jež mělo výrazný vliv sahající daleko za hranice svého regionu. V roce 1694 mělo již 43 tisíc členů a v polovině 18. století jich bylo již kolem 100 tisíc. Pocházeli nejen ze Slezska a z Čech, ale i z Moravy, Rakouska, Bavorka, Porýní či Vestfálska. Mezi jeho členy byly mnohé významné osobnosti, jako například teolog a básník Johannes Scheffler (Angelus Silesius) nebo malíř Michael Willmann, autor malířského cyklu v kongregačním kostele sv. Josefa v Křešově, který bude předmětem páté kapitoly.¹⁷¹

Michael Willmann byl také autorem předlohy rytiny frontispisu modlitební knihy křešovského bratrstva, *Grüssauisches Josephbuch*, poprvé vydané v roce 1694. [5] Na rytině je zobrazena dedikační scéna: opat Bernhard Rosa klečí před Svatou rodinou, přičemž sv. Josefu, jenž se nachází nalevo od Madony, předává modlitební knihu a svěřuje mu bratrstvo do ochrany. Druhou rukou ukazuje směrem dolů, kde vidíme průhled na areál křešovského kláštera a na procesí, které do něj vstupuje.

¹⁶⁸ VLČEK 1997, 397–398.

¹⁶⁹ BUBEN 2007, 348; NEUMANN 1974b, 154.

¹⁷⁰ FITYCH 1990, 58–59.

¹⁷¹ KOZIEL 2006, 121; ROYT/VLNAS 2007, 316.

4. Ohlasy přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony v umění

Přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony v roce 1654 představovalo milník v jeho účtě v českých zemích. Tato kapitola se pokusí odpovědět na otázku, jakým způsobem se jeho nová role projevila ve výtvarném umění a jakou pozici v rámci sboru ochránců Českého království zaujímal.

Nejprve se podíváme na zmínky o sv. Josefu coby patronovi v barokní literatuře, jež sehrála významnou roli v šíření úcty k zemským ochráncům a spolu s knižními ilustracemi obohatila umění o nové náměty.

Téměř v každém kostele barokních Čech bychom našli vyobrazení s českými patrony, přirozené centrum jejich kultu však představoval metropolitní chrám sv. Víta na Pražském hradě. Další část této kapitoly se proto zaměří na barokní zobrazení sv. Josefa a zemských patronů v prostorách či v souvislosti se svatovítskou katedrálou.

Dále prozkoumáme vybrané příklady zobrazení námětu českých patronů v barokním umění s ohledem na přítomnost sv. Josefa. Povaha jeho pronikání do sboru ochránců země se přitom lépe vyjeví v komparaci s jinými barokními patrony. Jako vhodný kandidát pro vzájemné srovnání se nabízí především sv. Jan Nepomucký. K jeho svatořečení došlo ve svátek sv. Josefa, 19. března 1729 v Římě¹⁷² a se sv. Josefem se na mnoha místech zajímavě ikonograficky doplňují. Nepomucký se stal v roce 1729 posledním barokním zemským patronem, ale jakožto světec a ochránce království byl vnímán, zmiňován a zobrazován dlouho předtím.

¹⁷² VLNAS 1993, 126.

4.1 Sv. Josef mezi českými patrony v barokní literatuře

Panuje všeobecná shoda, že o obnovení kultu zemských patronů se na přelomu 16. a 17. století velkou měrou zasloužil probošt pražské metropolitní kapituly, Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka. Tento humanistický básník, prozaik, dramatik a církevní hodnostář stojí na počátku katolické vlastenecké literární tradice, k jejímuž rozvoji u nás dochází v pobělohorském období.¹⁷³

Panně Marii, českým světcům a zemským patronům věnoval několik svých knih, uvedme například latinský spis o životě bl. Hroznaty (1581), hymnus k sv. Prokopovi (1588) nebo česky psanou legendu o sv. Ivanu poustevníkovi (1592).¹⁷⁴

Pontanus, nazývaný tak podle místa svého narození, Mostu, jako první označil Jana Nepomuckého za zemského patrona, a to v knize *Spirituale Regni Bohemiae iubilum* vydané více než sto let před jeho kanonizací (1599).¹⁷⁵

O sv. Josefovi, zařazeném mezi patrony až v roce 1654, není v jeho textech v tomto smyslu zmínky. U autora, jehož literární dílo předznamenává barokní hagiografii a historiografii¹⁷⁶, se však na chvíli zastavme a podívejme se, koho mezi zemské patrony na počátku 17. století zahrnuje.

V druhé knize sbírky latinských hymnů k Panně Marii a českým patronům *Hymnorum sacrorum...libri tres* (1602) nalezneme chvalozpěvy k tradičním ochráncům země, k sv. Vítu, sv. Václavu, sv. Vojtěchu, sv. Zikmundu, sv. Prokopu a sv. Ludmile. V třetí knize Pontanus připojuje hymny k sv. Cyrilu a Metoději, Pěti svatým bratřím benediktinům, pokračovatelům v díle sv. Vojtěcha, kteří v 11. století zemřeli v Polsku mučednickou smrtí, k sv. Ivanu, dle legendy prvnímu poustevníkovi v Čechách z 9. století, Anežce České, Janu Nepomuckému, bl. Hroznatovi a jeho sestře Vojslavě, těšícím se úctě u premonstrátů, a ke Zdislavě z Lemberka, uctívané především v dominikánském prostředí.¹⁷⁷ Dřevořez, který se objevuje v úvodu hymnu k Janu Nepomuckému, jenž je tu nazván světcem, představuje Nepomuckého nejstarší ilustraci.¹⁷⁸ V historicko-hagiografickém pojednání *Bohemia pia* (1608) se v této

¹⁷³ MIKULEC 2013, 80; ROYT 2001, 15; VLNAS/ROYT 1993, 61; VLNAS 2013, 75.

¹⁷⁴ BITNAR 1939, 93–96.

¹⁷⁵ ROYT 1993, 77; VLNAS/ROYT 1993, 61.

¹⁷⁶ Alena JAKUBCOVÁ. In: Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století 2007, 38.

¹⁷⁷ PONTANUS Z BREITENBERKA 1602, 77–237; MIKULEC 2013, 78.

¹⁷⁸ Výjev spojuje tři scény. V popředí vidíme zpověď královny, uprostřed Nepomuckého hrob v katedrále sv. Víta a v zadním plánu jeho svržení z mostu. VLNAS/ROYT 1993, 63.

souvislosti zmiňuje navíc o bl. Mladě, první abatyši svatojiřského kláštera.¹⁷⁹ Do tohoto širšího sboru patronů však mohli být připočtení i jiní světci nebo blahoslavenci. U různých autorů, i v rámci jednotlivých děl stejného autora se proto může trochu lišit.

V pobělohorském období došlo k rozkvětu české barokní legendické tvorby. V roce 1625 vyšel v českém jazyce velký hagiografický soubor *Vita sanctorum, to jest životové, skutkové, utrpení a smrt Pána Krista, blahoslavené Panny Marie a nejobzvláštnějších svatých (...)*. Zdeněk Kalista upozornil, že jde o volný překlad původně německy psaného souboru legend vydaného Valentinem Leuchtem, který byl inspirován legendickou sbírkou Vavřince Suria *De probatis sanctorum vitis*, poprvé vydanou mezi lety 1570–75. Oproti svým dvěma předobrazům doznal jistých formálních a obsahových změn, mimo jiné je obohacen právě o legendy českých patronů. Sbírkou sestavili členové řádu Tovaryšstva Ježíšova, Jakub Beckovský a po jeho smrti (1624) Albert Chanovský.¹⁸⁰

Sv. Josef je hojně zmiňován v první části tohoto souboru, která vypráví o životě Panny Marie a Ježíše Krista. Vychází z evangelijních i apokryfních textů – vyličeno je zde například zasnoubení Josefa a Marie a objevuje se tu také několik momentů z jejich rodinného života.¹⁸¹ Druhá, větší část sbírky je věnována jednotlivým církevním svátkům v průběhu roku, včetně dne 19. března, na který připadá svátek sv. Josefa. Pěstoun Páně je tu srovnáván se starozákonním Josefem egyptským.¹⁸² Jako zemský patron tu však zatím, s ohledem na datum vydání, není představen.

Zastavme se krátce ještě u jedné publikace vydané před rokem 1654, kterou je *Fama posthuma* (1641) jezuita Jiřího Plachého–Fera. Jde o první souvislý životopis Jana Nepomuckého, byť drobnějšího charakteru, jenž je doprovázen grafickým cyklem podle kreseb Karla Škréty.¹⁸³

V kapitole o pohřbu Jana Nepomuckého je tento blahoslavenec, jak jej Ferus tituluje, přijímán mezi patrony: „*Wam náležj ó Swatj Pražsstj a Českého Králowstwij Patronowé/ zwlásstě Tobě přednj z Počtu Dědicůw Českých Swatý Wjte/ s twými spolu Patrony Swatým Wáclawem/ S. Wogtěchem/ S. Zygmundem/ s. Lidmilau/ s S. Prokopem/*

¹⁷⁹ PONTANUS Z BREITENBERKA 1608, 52.

¹⁸⁰ KALISTA 1934, 8–9; KALISTA 1941, 281.

¹⁸¹ „Blahoslawený Jozeff/ Panna Marya/ a Djtě Gežjss žiwi byli sstiasně wespolek. Jozeff ssel na swé djlo/ nebo Tesařem byl/ a časem sslo Pacholátko Gežjss s ním/ aby někdy Matce tříjsky k waření neslo.“ LEUCHT 1625, 14.

¹⁸² LEUCHT 1625, 65.

¹⁸³ VLNAS 1993, 78–79; KALISTA 1941, 314.

*Nowého Towarysse přivzati/ a k té Společnosti připustiti (...)*¹⁸⁴ V závěru knihy nalezneme číslovaný seznam šestnácti *svatých vlastenců a patronů české země*: 1. sv. Vít, 2. sv. Václav, 3. sv. Vojtěch, 4. sv. Zikmund, 5. sv. Prokop, 6. sv. Ludmila, 7. blahoslavený Jan almužník, 8. bl. Ivan, 9. sv. Crha a Strachota neboli sv. Cyril a Metoděj, 10. Pět svatých bratří mučedníků. Od čísla 11–16 jsou za jmény uvedeny charakteristiky, což působí, jako by někteří z nich nebyli v takovém obecném povědomí. Dovětky jsou u bl. Hroznaty, Vojslavy, Mlady, Zdislavy, Anežky České a Amabilie („*dcera Wladislawa Druhého/ zakladatele kláštera Strahovského*“).¹⁸⁵ S ohledem na datum vydání knihy je pochopitelné, že zde není uveden sv. Josef. Poněkud zarážející však je, že se ve výčtu patronů nevyskytuje ani sv. Norbert, zvláště když je v rámci charakteristik zmíněn premonstrátský řád i Strahovský klášter. Janu Nepomuckému náleží v tomto seznamu čestná pozice hned za tradičními patrony.

V roce 1654 napsal metropolitní kanovník František Celestýn z Blumenberku latinsky psanou modlitební knihu k patronům uctívaným v metropolitním chrámu sv. Víta. Kniha sestává z dvaceti doporučených zastavení u jednotlivých kaplí, oltářů a hrobů svatovítského chrámu. V antifoně u náhrobku Jana Nepomuckého opět nalezneme motiv přijetí do sboru. Tento čestný úkol je svěřen stejným patronům jako u Jiřího Plachého–Fera, tedy těm tradičním.¹⁸⁶

V rámci zastavení u oltáře sv. Barbory s obrazem sv. patronů¹⁸⁷ je uvedena modlitba za ochranu před protivenstvími na přímluvu ochránců Království českého. V jejich výčtu nechybí patroni tradiční, viz výše. Spolu s nimi jsou zde dále uvedeni sv. Cyril a Metoděj, sv. Jiří, sv. Wolfgang, benediktin a řezenský biskup z 10. století, sv. Kosma a Damián, lékaři a mučedníci z 3. století, sv. Ivan, sv. Benedikt a bratří a sv. Norbert.¹⁸⁸ Jméno sv. Josefa zde v této ani v žádné jiné souvislosti v modlitební knize Celestýna z Blumenberku nenalezneme, přestože pět měsíců před jejím vydáním byl již na zemském sněmu prohlášen za patrona království.

O čtyři roky později mu však věnuje samostatný, česky psaný spis, kde již titulní strana ohlašuje jeho novou roli.¹⁸⁹ Jednotlivé kapitoly knihy oslavují různé aspekty osobnosti a života sv. Josefa a jsou následovány modlitbami, včetně kontempace sedmi

¹⁸⁴ FERUS 1641, nestránkováno.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1654, 37–38.

¹⁸⁷ PEŠINA 1837, X. Obraz s námětem českých patronů připisovaný Felixu Antonu Scheflerovi není dochován, viz ROUČEK 1948, 68.

¹⁸⁸ CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1654, 69–70.

¹⁸⁹ CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1658.

radostí a sedmi smutků Josefových. Pro tuto kapitolu je však klíčový úvod knihy týkající se jeho úcty v českých zemích.

Celestýn z Blumenberku zde čtenáře seznamuje s motivací k sepsání knihy. Od léta roku 1655, tedy nedlouho po slavnostním přijetí sv. Josefa do sboru českých zemských patronů v katedrále sv. Víta, prý tři roky vyčkával, zda někdo napíše knihu o Josefově životě v českém jazyce. Zaznívá zde výtky, že je „*málo giž Milownjkůw přirozeného swého Gazyka a Ržečí.*“¹⁹⁰ V úvodu také cituje některé osobnosti známé svou úctou k pěstounu Páně, zmiňuje rozmach josefského kultu v jiných částech Evropy, jeho podporu stran tehdejších papežů a konečně osobnost Ferdinanda III., který si ho zvolil za svého patrona.

Úvodní pasáž je emocionálně zakončena opakováním obratu „*Pamatũg (...)*“, kterého je užito v souvislosti se slavností 11. dubna 1655 („*Pamatũg/ na II. Den téhož Měsýce/ kterýž welice gasný a weselý byl/ w němžto Swatý Jozeff wywolen gest za welikého Patrona České Země/ Památka se koná a každoročně konati má.*“), s jejím průběhem či s obzvláštní úctou, kterou tomuto svatému Ferdinand III. prokazoval.¹⁹¹

O slavnosti přijetí mezi patrony dne 11. dubna 1655 nalezneme stručnou zmínku také v třetím svazku březnových *Acta sanctorum*.¹⁹² Jiří Ivánek reflektuje nový titul sv. Josefa v knize *Lilium paradisi coelestis S. Josephus (...)* Nacházíme zde identickou zprávu o slavnosti 11. dubna 1655 jako je v březnových *Acta sanctorum*, z nichž čerpá.¹⁹³

Jezuita Albrecht Chanovský z Dlouhé Vsi je autorem historicko-hagiografického spisu *Vestigium Bohemiae Piae* (1659). Josefova přijetí mezi patrony se Chanovský nedožil, ale knihu doplnil a posmrtně vydal P. Jan Tanner.¹⁹⁴ V části věnované domácím patronům zřejmě již Jan Tanner rekapituluje, případně aktualizuje, jak se sbor patronů postupně rozrůstal. V autorově současnosti je prý patronů mnoho, zatímco ve středověku jich bylo pouze pět, sv. Václav, sv. Ludmila, sv. Vít, sv. Vojtěch a sv. Prokop. K nim císař Karel IV. připojil sv. Zikmunda a poté, z pokynu císaře Ferdinanda II., sbor obohatil až sv. Norbert. Další, coby osmý patron v pořadí, je zmíněn sv. Josef. Je zde zdůrazněno, že se jím stal na přání císaře Ferdinanda III. a z autority arcibiskupa Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Jeho přijetí je datováno k roku

¹⁹⁰ Tamtéž, nestránkováno.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² BOLLAND/HENSCHEN/PAPENBROECK 1668, 9.

¹⁹³ IVÁNEK 1688, 191.

¹⁹⁴ TANNER 1659.

1655. Oficiálně je tu, stejně jako u Celestýna z Blumenberku, vnímáno až v souvislosti se slavností v katedrále sv. Víta. Dále je zde uvedeno, že k českým patronům bývají řazeni i sv. Cyril a Metoděj, sv. Benedikt, sv. Jiří nebo Pět svatých bratří mučedníků a že již dlouhou dobu se tu úctě těší také sv. Jan Křtitel, sv. Kateřina, sv. Markéta, sv. Kosma a Damián a mnozí další.¹⁹⁵

Jan Ignác Dlouhoveský, kazatel, svatovítský kanovník a později i probošt, vydal v roce 1673 modlitební knihu *Koruna česká (...)*, která obsahuje písně o Panně Marii Staroboleslavské a modlitby k „*Předněgssjm Swatým Dědicům*“, jak stojí na titulní straně.¹⁹⁶ Dochází zde k tematickému propojení nejslavnějšího mariánského zobrazení 17. a 18. století s kultem českých zemských patronů, což byl oblíbený námět barokní literatury i výtvarného umění.

Pozdně gotický měděný reliéf s vyobrazením Panny Marie s Ježíškem byl na počátku 17. století prohlášen za ochranné zobrazení, za tzv. paládium země české.¹⁹⁷ Do kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi za ním putovalo množství poutníků. Jeho kult vrcholil v období baroka, kdy bylo svědkem dramatických událostí třicetileté války. Velkou úctou k němu chovala panovnická rodina, u níž opakovaně našlo útočiště ve Vídni. S velkou slávou bylo pak v roce 1650 (a předtím v roce 1638, za osobní přítomnosti císaře Ferdinanda III.) přeneseno zpět do Staré Boleslavi.¹⁹⁸

V koncepci zemského patriotismu hrálo staroboleslavské paládium významnou roli jako „*prastarý symbol domácího křesťanství*“, kterým se rozumělo katolictví.¹⁹⁹ Legendy o jeho původu se u barokních autorů liší. Podle některých jej dala vyhotovit sv. Ludmila, jiní se kloní k tomu, že jí tento reliéf věnoval sv. Metoděj.²⁰⁰ Tam, kde to lze, jsou patroni s paládiem spojeni přímo v narativu. Ukázání jsou například v roli zbožných poutníků. I Jan Nepomucký měl těsně před svou mučednickou smrtí vykonat pouť k paládiu, jak o tom ve svatojánské legendě píše například Bohuslav Balbín.²⁰¹

V písních o Panně Marii Staroboleslavské, které jsou součástí Dlouhoveského *Koruny české*, vystupuje v příběhu paládia sv. Václav, který je tu nazván jeho prvním

¹⁹⁵ Tamtéž, 39–41.

¹⁹⁶ DLOUHOVESKÝ 1673.

¹⁹⁷ HALL 2008, 319.

¹⁹⁸ ČORNEJOVÁ/KAŠE/MIKULEC/VLNAS 2008, 318.

¹⁹⁹ VLNAS 1993, 91.

²⁰⁰ ROYT 2001, 43.

²⁰¹ VLNAS 1993, 90. Tento motiv nachází odezvu ve výtvarném umění. Např. v kapli sv. Jana Nepomuckého při kostele sv. Jiří na Pražském hradě nalezneme v rámci svatojánskému cyklu obraz s názvem *Sv. Jan Nepomucký jako poutník do Staré Boleslavi* (1722–1724), viz PREISS 2001, 40.

ctitelem. Dále jeho druh bl. Podiven, jenž ho u sebe nosil po smrti svého pána, a před svou vlastní smrtí pak paládium ukryl před pohany. Ve vyprávění hraje roli i prostý sedláček, který ho po dvou stech letech našel na poli v místě, kde byl pak postaven kostel.²⁰²

Sv. Josef přirozeně není součástí příběhu paládia, ale je k němu symbolicky připojen právě svou příslušností ke sboru zemských patronů – za písněmi následují již jednotlivé modlitby k zemským patronům, sv. Josefem počínaje.

Modlitby jsou vždy uvedeny ilustrací a citátem. Sv. Josef je na ilustraci [6] v oválném medailonu zobrazen jako relativně mladý prostovlasý muž s lilií, symbolem čistoty, v ruce. Nad jeho hlavou se vznáší holubice ducha svatého na znamení vyvolení Mariiným snoubencem. V modlitbě je tu vzýván jako ochránce čistoty a jako ochraňující otcovská postava. Za ním pak následují modlitby k sv. Vítu, sv. Václavu, sv. Vojtěchu, sv. Zikmundu, sv. Prokopu, sv. Ludmile, sv. Ivanu, sv. Norbertu a sv. (!) Janu Nepomuckému.

V knize *Duchovní recipe proti morové ráně a všelikému nakažení* (1680) od téhož autora je sv. Josef spolu s dalšími zemskými a morovými patrony vzýván jako ochránce před morovou zkázou: „*Pomni na nás zarmoucené/ w těžkých hřjssých postawené/ Patrone Swatý Jozeffe/ vpros nám Powětrj zdrawé.*“²⁰³

Dlouhoveský byl také autorem biografie Jana Nepomuckého (1668). Svatojánskému tématu se po jeho vzoru věnovali jezuitští autoři Jiří Crugerius v *Maiiales Triumphi* (1669) a Bohuslav Balbín ve spisu *Život svatého Jana Nepomuckého, pražského chrámu metropolitního u sv. Víta kanovníka, kněze a mučedníka* (1671).²⁰⁴ Tento životopis vyšel pak i v květnových *Acta sanctorum* (1680) a také v *Bohemia sancta* (1682), čtvrtém svazku Balbínova vícedílného historického pojednání *Miscellanea historica regni Bohemiae*.²⁰⁵ Janu Nepomuckému věnují barokní autoři v 60. a 70. letech 17. století zvýšenou pozornost, což je pochopitelné v souvislosti se silící snahou o jeho beatifikaci a kanonizaci.²⁰⁶ Je však zarážející, že nejvýznamnější český barokní historik ve svých *Svatých Čechách* nezařadil kapitolu o sv. Josefovi. Titul patron království v úvodním seznamu světců připisuje sv. Ivanu, sv. Ludmile, sv. Václavu, sv. Vítu, sv. Zikmundu,

²⁰² DLOUHOVESKÝ 1673; ROYT 1991, 5.

²⁰³ DLOUHOVESKÝ 1680, nestránkováno.

²⁰⁴ VLNAS 1993, 85; V podstatě jde o opis Dlouhoveského biografie. Pro ikonografii Jana Nepomuckého je důležité jeho pozdější, ilustrované vydání s grafickými listy Johanna Andrese Pfeffela. KUTHAN/ROYT 2011, 477.

²⁰⁵ VLNAS 1993, 86.

²⁰⁶ KUTHAN/ROYT 2011, 476–477.

sv. Vojtěchu, sv. Prokopu a sv. Norbertu.²⁰⁷ O Janu Nepomuckém se zde již zmiňuje jako o svatém.²⁰⁸

V roce 1691 vyšla v německém jazyce sbírka kázání arcijáhena svatovítské katedrály Christiana Augusta Pfalze z Ostřice *Theatrum gloriae*, zaměřená především na české zemské patrony.²⁰⁹ Pozoruhodná je ilustrace ukazující kanovníka Pfalze, jak se modlí k českým patronům (sv. Norbertu, sv. Prokopu, sv. Václavu, sv. Vojtěchu, sv. Vítu, sv. Zikmundu, sv. Ludmile a k Janu Nepomuckému) za ochranu země před Turky. V pozadí výjevu s bitevní vřavou mezi křesťanským a osmanským vojskem vidíme i svatovítskou katedrálu.²¹⁰ [7] Absence sv. Josefa na tomto vyobrazení je překvapivá, neboť v habsburské monarchii byl spolu se sv. Leopoldem vzýván i jako ochránce před Turky.²¹¹ Sv. Josefu není věnováno ani žádné z kázání. Nejvíce je tu kázání o hlavních patronech katedrály sv. Vojtěchu (celkem 9), sv. Václavu (7) a sv. Vítu (6), dále jsou tu kázání na den sv. Zikmunda, na svátek přenesení ostatků sv. Norberta, na den sv. Prokopa a sv. Cyrila a Metoděje. Kromě zemských patronů je tu připomenuta i sv. Anna.

Ve stejném roce vyšly výklady evangelia Matěje Václava Šteyera, kněze Tovaryšstva Ježíšova, s názvem *Postylla Katolická (...)*. V této sbírce psaných kázání na celý liturgický rok nechybí ani promluva „*Na Den Swatého Jozeffa/ Wyznawače/ Patrona Českého králowstw.*“²¹² Jde o výklad Mt 1, 18–21, části evangelia, v níž se Josef dozvídá o Mariině těhotenství, je jím zmaten a utěšen až andělem, jenž mu zjeví pravdu o početí z Ducha svatého. V kázání je oslavováno zachování čistoty v manželství, přičemž Marie s Josefem jsou tu dáváni za vzor. Také zde zaznívá povzbuzení, že nesnáze dávají příležitost k růstu a k vyniknutí ctností, například Josefově trpělivosti. Ten je zde opět srovnáván s Josefem egyptským. V závěru je pak vyličeno sedm smutků a sedm radostí Josefových s poučením, že život sestává z obojího. Role patrona je připomenuta pouze v úvodní charakteristice svátku.²¹³

V souvislosti s barokními kázáními zmiňme ještě Bohumíra Hynka Josefa Bilovského, jezuitského a později světského kněze, jenž proslul především jakožto

²⁰⁷ BALBÍN 1682, VI–VII.

²⁰⁸ Tamtéž, 94.

²⁰⁹ PFALZ 1691.

²¹⁰ Tamtéž, nestránkováno.

²¹¹ SAMERSKI 2009, 146.

²¹² ŠTEYER 1691, 751.

²¹³ Tamtéž, 751–762.

kazatel. Jeho literární dílo tvoří také různá hagiografická pojednání, například je autorem drobného spisu *První a nový farář sv. Josef, Boha-člověka pěstoun aneb kázání o sv. Josefu* (1696). V něm se nejprve věnuje postavení Josefa v hierarchii svatých, přičemž zde cituje z kázání Jeana Gersona: „*Tak veliký a slavný gest S. Jozeff! Prwnj w Nebi gest Bůh/ druhá Marya/ po Marygi mezy neypředněgssými Swatými gest Swatý Jozeff/ Bůh w prostředku/ Marya na prawicy Jozeff nalewicy.*“²¹⁴ Důstojné postavení v nebeské hierarchii si sv. Josef zasloužil tím, že byl manželem Mariiným a pěstounem Ježíšovým. Jeho největší sláva však dle Bilovského spočívá v tom, že byl prvním knězem a farářem církve, neboť jako první opatroval a pečoval o Ježíše Krista.²¹⁵ Ostatní kněží jsou jeho následovníky, druhými Josefy, jejichž úkolem je bránit *Rág Cýrkwe Swaté a Wjru* v nejrůznějších protivenstvích, například proti heretikům (kázání je ostře namířeno vůči nekatolickým vyznáním), i za cenu vlastního života. Jako mučedník je tu zmíněn i sv. (!) Jan Nepomucký. Jediná zmínka o zemských patronech se tu objevila v souvislosti s líčením události z roku 1446, kdy měli katoličtí duchovní před disputací o zvolení husitského teologa Jana Rokycany arcibiskupem vykonat mši svatou v katedrále sv. Víta a pomodlit se k svatým patronům.²¹⁶ V závěru spisu Bilovský uvádí zázračnou záchranu dítěte před ohněm na přímluvu sv. Josefa. S pojmem ohně pak dále metaforicky pracuje. Pamatuje na Josefovy jmenovce, v první řadě na císaře Josefa I., jenž „*Ohněm Nepřátelským ge obklíčený.*“ Tím jsou zde myšleni Osmané. O Josefu I. dále píše, že je velkým ctitelem katedrály sv. Víta, a přeje mu, aby se splnilo proroctví, které je spojeno její dostavbou – vítězství nad Turky. V samotném závěru zaznívá modlitba připomínající Josefa coby patrona šťastné smrti: „*poraučím tobě S. Jozeffe nás wssechny/ tak nás zastáweg/ aby gsme se zde nespálili/ a na věky nepálili/ přispěg nám obzwlásstě w hodinku smrti nassy (...), a deg nám to co sobě wssychni od tebe žádáme: aby tenkrát poslednj nasse Slowa byli: JESUS/ MARYA/ JOZEF/ Amen.*“²¹⁷

Tuto kapitolu, v níž jsme sledovali zmínky o sv. Josefu coby patronovi, zakončíme u historika o generaci mladšího, než byl Bohuslav Balbín. Jan František Beckovský, člen řádu křižovníků s červenou hvězdou, navázal ve své obsáhlé kronice *Poselkyně starých příběhův českých* na dílo humanistického spisovatele Václava Hájka z Libočan.

²¹⁴ BILOVSKÝ 1696, 5–6.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž, 14–17.

²¹⁷ Tamtéž, 24.

Hájek z Libočan zakončil vyprávění *Kroniky české* v roce 1526, Beckovský jej od tohoto roku rozšířil až do své současnosti (do roku 1715).²¹⁸ O přijetí sv. Josefa mezi zemské patrony věcně informuje v třetím svazku druhého dílu *Poselkyně*, který byl vydán až v roce 1880 Antonínem Rezkem. Líčí tu bod po bodu usnesení zemského sněmu z roku 1654: „2. stavové čeští na žádost J. Mti císaře sv. Josefa, Krista Pána Pěstauna, za patrona království a za ochránce pokoje v království českém jednosvorně přijali a následujícího roku den výroční památky jeho světiti začali.“²¹⁹

²¹⁸ KALISTA 1941, 328.

²¹⁹ BECKOVSKÝ 1880, 422.

4.2 Katedrála sv. Víta na Pražském hradě a barokní zobrazení zemských patronů

Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, místo posledního odpočinku zemských patronů a centrum jejich kultu, se stala na počátku 17. století svědkem dramatických událostí. V říjnu roku 1619 byli z Pražského hradu sborem direktorů vyhnáni kanovníci metropolitní kapituly. V prosinci téhož roku došlo k vyplenění katedrály při obrazoborecké akci, kterou organizoval Abraham Skultét, kalvinistický dvorský kazatel Fridricha Falckého.²²⁰ Ničení výzdoby, zařízení a zneuctění hrobů zemských světců ve svatovítském chrámu se setkala s velkým odporem veřejnosti bez ohledu na vyznání.²²¹

Poté, co v roce 1621 přešla katedrála opět pod správu metropolitní kapituly, bylo potřeba vybavit ji novými oltáři a zařízením. Na obnově mobiliáře se ve dvacátých letech 17. století podílel dvorní truhlář a řezbář Kašpar Bechteler. Ikonograficky zajímavou řezbářskou prací je dvojice dřevěných vrat, kterou Bechteler vytvořil v roce 1630 pro západní vstup (nyní umístěna v přízemí Wohlmutovy varhanní kruchty) a na kterých nalezneme zobrazení zemských patronů.²²² [7–8]

Obě dveře jsou členěny do tří pásů o čtyřech obdélných, na výšku orientovaných polích. V horním pásu levých dveří se nachází reliéfy sedících postav evangelistů, jejich protějšky tvoří sedící postavy církevních otců na dveřích vpravo. Prostřední pás obou dveří je vyhrazen postavám českých zemských patronů. Konkrétně jde o sv. Víta, sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Zikmunda, sv. Prokopa, sv. Ludmilu, Jana Nepomuckého a sv. Ivana. Nad stojícími postavami patronů jsou vyřezána jejich jména v německém jazyce, k Janovu je navíc připojena charakteristika *Beichtiger* – Zpovědník. Pod nohama každého z patronů se nachází doprovodná scéna ukazující mučednickou smrt či nějaký výstižný moment spojený s jejich činností, v případě Jana Nepomuckého vidíme svržení jeho těla z Kamenného (Karlova) mostu. V třetím, dolním pásu jsou pouze dekorativní motivy. Jan Nepomucký se tu mezi českými patrony objevuje dlouho před svou beatifikací a kanonizací. Jde o jeho nejstarší zobrazení v prostoru katedrály a druhé nejstarší v tomto sboru vůbec.²²³ Spolu se sv. Ivanem, který nepatří mezi tradiční patrony, jsou zde ukázáni z plného profilu, hlavou natočeni k sobě. Jan Nepomucký je

²²⁰ KUTHAN/ROYT 2011, 445–446.

²²¹ MIKULEC 2017, 402; ČORNEJOVÁ/KAŠE/MIKULEC/VLNAS 2008, 46.

²²² KUTHAN/ROYT 2011, 464; VÁCHA 2019, 401–402; PODLAHA/HILBERT 1906, 198–204.

²²³ Ve sboru zemských patronů je poprvé zobrazen na votivní desce broumovského opata Wolfganga Gelendera, viz ROYT 1994b, 57.

tu zpodoben jako starší vousatý muž se svatozářím, v kanovníckém oděvu a s atributem knihy. [9] Podobného vzezření je i na ilustraci v knize Pontana z Breiteberku z roku 1602, která představuje jeho nejstarší známé zobrazení.²²⁴ I zde se v zadním plánu nachází scéna svržení z mostu. [10] Bechtelerův reliéf tak stojí na počátku Nepomuckého ikonografie, která se bude dále vyvíjet.²²⁵ Sv. Josefa zde zatím nenalezneme. Do sboru zemských patronů, podobně jako v literatuře, proniká i ve výtvarném umění až po roce 1654.

Kašpar Bechteler vytvořil také reliéfní desky pro kanovnícký chór (před 1630), na kterých připomněl kalvínskou obrazoboreckou akci a útěk „zimního krále“ Fridricha Falckého z Prahy po bitvě na Bílé hoře.²²⁶ Na reliéfech nejsou patroni přímo zobrazeni, ale hrají důležitou roli v katolickém narativu těchto událostí, v mýtu o bitvě na Bílé hoře.

Tehdejší kapitulní děkan Kašpar Arsenius z Radbuzy ve svých záznamech vyličil protivenství, která zasáhla metropolitní kapitolu během stavovského povstání, a popsal nadpřirozené jevy, jež se údajně ve svatovítském chrámu a na Bílé hoře odehrály.²²⁷ Svými přímluvnými modlitbami měli zemští patroni napomoci vítězství katolíků v osudné bitvě. Za znesvěcení jejich hrobů v katedrále měl pak viníky stihnout krutý trest.²²⁸ Jeden z Bechtelerových reliéfů ukazuje právě plenění hrobu Jana Nepomuckého.

Vítězství v bitvě na Bílé hoře dne 8. listopadu 1620 měla však dle katolického výkladu dopomoci hlavně přímluva Panny Marie (kult Panny Marie Vítězné), s níž je spojen obraz Adorace Krista.²²⁹ [11] Tento obraz, na němž je kromě postavy Panny Marie i sv. Josef s pastýři, našel bosý karmelitán Dominik à Jesu Maria v roce 1620 v zámecké kapli ve Štěnovicích (dříve se tradovalo, že ve Strakonících), když doprovázel katolické vojsko pod vedením bavorského vévody Maxmiliána I. do Prahy. Obraz, který údajně našel poničený, si vzal s sebou a katolickému vojsku jím pak žehnal před bitvou.²³⁰ Originál byl po bitvě odvezen do Říma, kde byl vystaven v karmelitánském kostele Panny Marie Vítězné až do roku 1833, kdy podlehl požáru.

²²⁴ ROYT 1994b, 57; VLNAS 2013, 56.

²²⁵ ROYT 1994b, 56–57.

²²⁶ KUTHAN/ROYT 2011, 462–463.

²²⁷ KRAMÁŘ/ŠRONĚK 1998, 30–31.

²²⁸ Tamtéž, 31.

²²⁹ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 58.

²³⁰ VÁCHA 2010, 7.

Pro naše prostředí vznikly kopie tohoto zázračného obrazu, například pro kostel se stejným zasvěcením na Bílé hoře a na Malé Straně.²³¹ Zázračný obraz pronikl také do barokních zobrazení těchto událostí, zmiňme například plátno Antonína Stevense z roku 1641, na němž se k Panně Marii za vítězství v bitvě obrací císař Ferdinand II., jeho syn Ferdinand III. a Dominik à Jesu Maria, držící tento obraz, [12] nebo fresku Václava Vavřince Reintera v poutním kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře (1718) s námětem císařského vojska těsně před bitvou. [13] Barbara Mikuda-Hüttel vyslovuje hypotézu, že události kolem bitvy na Bílé hoře posílily v habsburské monarchii nejen kult Panny Marie, ale také sv. Josefa, též přítomného na zázračném obraze.²³² To však zůstává ve sféře spekulací.

Štěpán Vácha má za to, že události let 1619–1620 prohloubily vnímání zemských patronů jako ochránců katedrály a přeneseně katolického náboženství v českých zemích.²³³ V souvislosti s tím hovoří o novém ikonografickém typu, skupinovém zobrazení zemských patronů s modelem katedrály, na němž mohou být přítomni jak „skuteční strážci“ katedrály, tedy ti, kdo jsou zde pohřbeni, tak i ostatní členové sboru. Za nejstarší příklad tohoto typu uvádí nástěnnou malbu Matyáše Mayera z roku 1631 [14], původně umístěnou v severní boční lodi katedrály, nyní v depozitáři.²³⁴

Na Mayerově obraze vidíme sbor zemských patronů rozmístěných kolem modelu svatovítské katedrály, kterou v ruce drží sv. Václav se svou babičkou. Ti ji předkládají Panně Marii s Ježíškem, držícím svatováclavskou korunu, k ochraně. Tomu přihlížejí sv. Zikmund, sv. Prokop, sv. Vít, sv. Ivan, sv. Vojtěch, nový barokní patron sv. Norbert a Jan Nepomucký. Dolní scéna propůjčuje obrazu další významový rozměr. Po stranách od ukřižovaného Krista klečí členové habsburské císařské rodiny v čele s císařským párem Ferdinandem II. a jeho manželkou Eleonorou Gonzagovou. Štěpán Vácha ji interpretuje jako narážku na Ferdinandovy nedávné vojenské a politické úspěchy (andílek mu podává vítěznou palmovou ratolest), které císař přičítal své zbožnosti.²³⁵ Jan Royt zde zdůrazňuje téma zemského patriotismu. Habsburkové, kteří se přihlašují k svatováclavským tradicím a k dalším zemským patronům, tímto

²³¹ ROYT/NAJMANOVÁ 2011, 10.

²³² MIKUDA-HÜTTEL 1997, 58.

²³³ VÁCHA 2009, 159.

²³⁴ Tamtéž, 159–160; VÁCHA 2019, 430–431.

²³⁵ Tamtéž, 430.

legitimizují svou vládu v českých zemích.²³⁶ Tento obraz rovněž symbolicky uzavírá období restaurace katedrály, kterou Ferdinand II. zahájil.²³⁷

Dalším příkladem zobrazení patronů s pražskou katedrálou je ilustrace univerzitní teze metropolitního kanovníka Řehoře Jiřího Kriegelsteina z roku 1671.²³⁸ [15] Zemští patroni zde nepředstavují pouze duchovní podporu, ale shůry se ke kanovníkům připojují v boji o katedrálu proti protestantům. Vidíme zde sv. Vojtěcha, který z nebe shazuje kopí, sv. Václava, udělujícího pokyn andělům k boji, a sv. Víta. Vlevo je zřejmě usazen sv. Ivan. Varianta, že by šlo o sv. Josefa, se nezdá tak pravděpodobná, vzhledem k absenci atributu a celkovému, spíše poustevnickému vzezření zobrazeného.

V souvislosti s Kriegelsteinem uvedme dále frontispis jeho knihy *Propria officia Sanctorum (...)*, vydané roku 1677.²³⁹ [16] Kolem modelu svatovítského chrámu je opět shromážděn sbor patronů. Zcela nahoře katedrále žehná Kristus s Pannou Marií po pravici. Kolem nich jsou usazeni sv. Václav, sv. Zikmund, sv. Vojtěch (opět se svazkem kopí, který však jen klidně drží v ruce) a sv. Ludmila, o úroveň níže pak sv. Cyril a Metoděj, sv. Prokop, sv. Norbert a dokonce sv. Josef, který si je v obličejí s Kristem na této rytině nápadně podobný. Stejně jako on je tu výrazně mladého vzezření, dlouhovlasý a bez vousů, navíc s atributem lilie v ruce. Pod touto skupinou je pak ještě v další úrovni usazeno Pět svatých bratří mučedníků a sv. Kosma a Damián.

Patrně nejstarším zobrazením sv. Josefa coby zemského patrona ve spojení s katedrálou sv. Víta je však anonymní rytina, která vznikla kolem roku 1674 v souvislosti s návrhem neuskutečněné barokní dostavby katedrály.²⁴⁰ [17] Mladému sv. Josefovi, držícímu kromě lilie i malého Ježíška, k němuž se hlavou lehce naklání, je zde vyhrazeno přední místo. Spolu s Pannou Marií se nachází v samotném středu pásu zemských patronů usazených na oblacích nad katedrálou.²⁴¹ Spolu s nimi jsou zde sv. Ivan, sv. Zikmund, sv. Vojtěch, sv. Ludmila, sv. Vít, sv. Václav, sv. Prokop, sv. Norbert a dokonce opět Jan Nepomucký. Kolem dostavby katedrály kolovala pověst, která panovníkovi, jemuž by se podařilo dokončit stavbu svatovítského chrámu,

²³⁶ KUTHAN/ROYT 2011, 56.

²³⁷ Tamtéž, 447; VLNAS 2013, 97; MUCHKA 1994, 171.

²³⁸ VÁCHA 2019, 432.

²³⁹ VÁCHA 2009, 156.

²⁴⁰ KUTHAN/ROYT 2011, 458–459; KOSTLÍKOVÁ 1994, 229–232.

²⁴¹ Vácha cituje Ericha Hubalu, který v podobných případech hovoří o emblematické kvalitě uspořádání patronů (ve formě jakýchsi hagiografických erbů), viz VÁCHA 2009, 155.

slibovala vítězství nad Osmanskou říší.²⁴² Sv. Josef byl v období tureckých válek ustanoven patronem dědičných zemí habsburské monarchie a v této době byl vzýván i jako obránce před Turky.²⁴³ Je možné, že z toho důvodu má na tomto návrhu tak významné místo.

Tématu tureckých válek se věnuje již zmíněná ilustrace v knize kázání *Theatrum gloriae* (1691). V pozadí bitevního výjevu vidíme katedrálu a v pásu nad ní české patrony. Zde však sv. Josef překvapivě nefiguruje.

Čeští patroni s katedrálou jsou dále námětem mědirytu podle Jana Hiebla (před 1726).²⁴⁴ Akcentován je zde kult Jana Nepomuckého, v rámci něhož hraje katedrála významnou roli jako místo jeho posledního odpočinku. Ve Vltavě v dolní části výjevu vidíme zobrazen Janův atribut, pět hvězd, jenž připomíná legendu o nalezení jeho těla. Kromě tehdy již blahoslaveného Nepomuckého rozeznáme v horní části kompozice sv. Zikmunda, sv. Víta, sv. Norberta, sv. Ludmilu, sv. Václava, sv. Vojtěcha a sv. Prokopa. Sv. Josef je pravděpodobně zobrazen mezi sv. Zikmundem a sv. Vítem, v gestu rukou sepjatých k modlitbě, tedy v roli přimluvce. Usuzuji tak na základě pojetí tváře i gesta, atribut zde chybí. Za ním pak vystupuje ještě dvojice světců, kterou rovněž nelze bezpečně identifikovat. Nabízí se možnost, že by šlo o sv. Kosmu a Damiána. [18]

Vraťme se nyní zpět k zobrazením zemských patronů v samotných prostorách katedrály a v jejím nejbližším okolí. Do druhé čtvrtiny 17. století jsou datovány malby s motivem zemských patronů, které zdobily klenbu kaple sv. Vojtěcha. Kaple byla postavena před chrámem sv. Víta po roce 1575 a později zanikla v souvislosti s jeho dostavbou. Na základě dochované dokumentace víme, že v klenebních polích kaple vztyčené nad hrobem sv. Vojtěcha byly namalovány postavy apoštolů sv. Petra a Pavla a zemských patronů sv. Václava, sv. Víta, sv. Prokopa, sv. Ivana, Jana Nepomuckého, sv. Zikmunda, sv. Ludmily a sv. Vojtěcha. Ve středu klenby se nacházelo zobrazení Svaté rodiny, v rámci něhož zde byl přítomen i sv. Josef, byť ne v roli zemského patrona.²⁴⁵ Z barokní ohradní zdi před katedrálou, později taktéž zbořené, se dochovaly sochy sv. Víta a sv. Václava.²⁴⁶

²⁴² KUTHAN/ROYT 2011, 457.

²⁴³ SAMERSKI 2009, 145–146.

²⁴⁴ VLNAS 2013, 89.

²⁴⁵ VÁCHA 2009, 154; PODLAHA/HILBERT 1906, 102.; VLČEK 2000, 63–64; ŠRONĚK/HAUSENBLASOVÁ 1998, 201; MUCHKA 1994, 171.

²⁴⁶ VÁCHA 2019, 392.

Sv. Josef je dále zobrazen na jednom ze čtyř medailonů skříňového oltáře, zhotoveného při příležitosti přenesení karlštejských relikvií do svatovítské katedrály v roce 1645.²⁴⁷ [19] Na dalších medailonech vidíme Pannu Marii s Ježíškem a patrony sv. Václava a sv. Víta. Sv. Josef je tu opět mladého vzezření, dlouhovlasý, s lilii v ruce. Není tu ještě jako zástupce patronů, ale součástí Svaté rodiny. Uložení relikvií do skříňového oltáře ve Svatováclavské kapli předcházelo procesí s dvěma divadelními zastaveními. V rámci druhého zastavení vyvolával na Hradčanském náměstí jeden z žáků jezuitského gymnázia představující Čas měsíce, ve kterých se slavily svátky zemských patronů. Na příkaz personifikace Času se pak ukázaly jednotlivé měsíce spolu se zemskými patrony. Antonín Podlaha a Eduard Šittler, kteří procesí popisují, zmiňují, že mezi nimi byl dokonce Jan Nepomucký. Dále uvádějí sv. Víta (červen), sv. Václava a sv. Ludmilu (září), sv. Vojtěcha (duben), sv. Zikmunda (květen), sv. Prokopa a sv. Norberta (červenec). „*Ti všichni když na theatrum vystoupili, přítomné svaté reliquie jakožto svých spolublahoslavencův v království Božím s radostí pozdravili a do počtu spolupřímluvcův a orodovníkův za království české před obličejem Božím s ochotností přijali (...)*“²⁴⁸

Významnou zakázkou podávající v prostoru katedrály svědectví o sv. Josefu coby zemském patronu byl obraz s námětem Svaté rodiny (ca 1654). Pravděpodobně se jednalo o dílo Antonína Stevense, obraz je dnes nezvěstný.²⁴⁹ [20] Šlo o rozměrný nástavcový obraz k hlavnímu oltáři (s obrazem sv. Lukáše kreslícího Pannu Marii od Mabuseho), který objednal císař Ferdinand III. při příležitosti Josefova přijetí za patrona království, jak o tom zpravoval chronogram na zadní straně plátna.²⁵⁰ Zmínku o něm nalezneme například v knize Celestýna z Blumenberku z roku 1658, kde se píše, že před rokem 1655 (slavnost přijetí) nebyly v českých kostelech téměř žádné obrazy s námětem sv. Josefa, což se mělo změnit. Za příklad uvádí právě tento „*Obraz milého swatého Jozeffa w Kůru nad velikým Oltářem.*“²⁵¹ Z reprodukce poznáme, že jde o námět Svaté rodiny jako Trojice pozemské.²⁵²

²⁴⁷ KUTHAN/ROYT 2011, 448–450; PODLAHA/ŠITTLER 1903, 115–127. Mezi relikviemi jsou např. úlomky svatého kříže, část houby, ostatky sv. Otmara, Havla, Marka a Víta. Tamtéž, 127.

²⁴⁸ PODLAHA/ŠITTLER 1903, 124.

²⁴⁹ VÁCHA/HESSLEROVÁ 2017, 421.

²⁵⁰ Tamtéž, 420; PEŠINA 1837, XXX.

²⁵¹ CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1658, nečíslováno.

²⁵² VÁCHA/HESSLEROVÁ 2017, 421; MIKUDA-HÜTTEL 1997, 106; STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 246.

Podobný osud stihl více děl. Do dnešní doby se dochoval jen zlomek barokního mobiliáře svatovítského chrámu. Při rekonstrukci v 19. století bylo z kněžiště odstraněno kolem 15 oltářů.²⁵³

V kapli Božího hrobu, blízko vstupu do katedrály, nalezneme další obraz s námětem Svaté rodiny z poloviny 17. století. [21] Oproti předchozímu příkladu je však postava sv. Josefa spíše v pozadí výjevu a v tomto ohledu odkazuje na starší tradici zobrazování.²⁵⁴ V této kapli se také, v nástavci jednoho z mála dochovaných barokních oltářů, nachází obraz s polopostavou sv. Josefa s Ježíškem [22]. Ačkoli jde o samostatné zobrazení, které tematicky navazuje na oltářní plátno s námětem rodiny Panny Marie, díky sochám sv. Václava a sv. Zikmunda po stranách oltářního nástavce jej můžeme vnímat i v kontextu zemských patronů. Obraz je patrně dílem Matěje Zimprechta (ca 1626–1680), který pro tento oltář dodal plátno *Rodina Panny Marie* (1674).²⁵⁵

V roce 1696 objednal svatovítský kanovník Tobiáš Jan Becker u řezbáře Františka Preisse (ca 1660–1712) osm nadživotních soch zemských patronů (sv. Víta, sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Prokopa, sv. Zikmunda, sv. Ludmilu, sv. Norberta a Jana Nepomuckého) pro pilíře v kněžišti, které byly později přeneseny na pilíře v křížení katedrály, jež zdobí dodnes.²⁵⁶ Nepomucký, oděn v kněžském rouchu s rochetou a biretem, je tu zachycen při kontemplaci Spasitele na kříži. [23] S tímto atributem tvoří často ikonografický protějšek k sv. Josefovi, jak upozornila Barbara Mikuda-Hüttel. Za příklad uvádí dvojici soch na nedalekých Radničních schodech na Hradčanech, kde Josef v náruči chová narozeného Ježíška a Jan Nepomucký Krista ukřižovaného.²⁵⁷ Podle návrhu Františka Preisse byly také v letech 1698–1699 zhotoveny čtyři stříbrné polopostavy patronů sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Cyrila a sv. Víta v kapli sv. Jana Nepomuckého.²⁵⁸ [24]

V kapli sv. Jana Nepomuckého, v době Janova působení nazývané jako kaple sv. Erharda a sv. Otýlie, se nacházel oltář sv. Josefa s plátnem zobrazujícím Josefovo úmrtí v přítomnosti Panny Marie, Krista a andělů, dílo italského malíře Francesca Trevisaniho (ca 1720). [25] Tento oltář se nyní nachází v kapli sv. Jana Křtitele. Jan Royt se domnívá, že jeho původní umístění mělo poukazovat na příslušnost sv. Josefa ke sboru

²⁵³ KUTHAN/ROYT 2011, 470; MUCHKA 1994, 172.

²⁵⁴ Tamtéž, 172.

²⁵⁵ KUTHAN/ROYT 2011, 470–471; MUCHKA 1994, 175.

²⁵⁶ BLAŽÍČEK 1958, 105–106.

²⁵⁷ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 68.

²⁵⁸ KUTHAN/ROYT 2011, 451.

zemských patronů a připomínat, že byl Nepomucký kanonizován na svátek sv. Josefa.²⁵⁹ Obraz *Smrt sv. Josefa* byl do kaple sv. Jana Nepomuckého dle metropolitního kanovníka Michala Václava Pešiny z Čechorodu, autora průvodce katedrálou sv. Víta, umístěn v roce 1783.²⁶⁰ Kaple byla zasvěcena sv. Janu Nepomuckému na památku jeho zdejšího působení, kdy byl v roce 1380 pověřen její péčí jakožto oltářník a sloužil tu mše svaté.²⁶¹

Naproti této kapli se nachází náhrobek sv. Jana Nepomuckého, nejvýznamnější zastavení spojené se svatojánskou úctou a cíl mnoha poutníků. [26] Na vrcholu stříbrné tumbly je umístěna postava sv. Jana Nepomuckého, který v ruku drží, stejně jako na Preissově soše, velký kříž s ukřižovaným Kristem. Za monumentálním barokním náhrobkem zhotoveným mezi lety 1733–1736²⁶² nalezneme již zmíněný Bechtelerův reliéf zaznamenávající pustošení světcova hrobu.

Katedrála sv. Víta se v 18. století stala dějištěm dvou velkých barokních slavností – oslavy beatifikace a kanonizace Jana Nepomuckého. Exteriér i interiér chrámu byl při příležitosti obou slavností bohatě vyzdoben. Dne 31. května 1721 prohlásil papež Inocenc XIII. Jana Nepomuckého za blahoslaveného, v Praze pak začaly osmidenní oslavy beatifikace na svátek sv. Prokopa dne 4. července 1721.²⁶³ Před průčelím katedrály bylo zbudováno theatrum honoris podle návrhu Johanna Ferdinanda Schora (případně Jana Blažeje Santiniho). Slavobránu, v jejímž tvarosloví se spojovaly gotické motivy s barokními, zdobilo množství obrazů a soch.²⁶⁴ Například obrazy „*Marie Panny, sv. Josefa a Patronů českého království*“, jak popisuje Klement Borový ve spisu z roku 1878. Na vnější fasádě kaple sv. Vojtěcha visely dle Borového obrazy, které znázorňovaly ctnosti Jana Nepomuckého vlastní i jiným patronům.²⁶⁵ Podrobněji jsou rozepsány v popisu slavnosti od Michaela Adama Francka z Franckensteinu z roku 1721, který zde srovnává Jana Nepomuckého se sv. Václavem a jeho druhem bl. Podivenem, sv. Vojtěchem, sv. Vítem, sv. Zikmundem, sv. Ludmilou,

²⁵⁹ Tamtéž, 494–495.

²⁶⁰ PEŠINA 1837, XV.

²⁶¹ VLNAS 1993, 281; HLEDÍKOVÁ 1971, 128.

²⁶² KUTHAN/ROYT 2011, 480.

²⁶³ VLNAS 1993, 282; BOROVÝ 1878, 77.

²⁶⁴ KUTHAN/ROYT 2011, 478; LÍBAL/ZAHRADNÍK 1999, 31; SRŠEŇ 1991, 155–156.

²⁶⁵ BOROVÝ 1878, 78.

sv. Ivanem, sv. Prokopem a sv. Norbertem.²⁶⁶ Sv. Josef tu jakožto spolupatron nefiguruje.

Při příležitosti beatifikace byla západní fasáda chrámu vyzdobena freskou od Ferdinanda Schora.²⁶⁷ Na základě rytiny Michaela Jindřicha Rentze rekonstruoval Pavel Preiss základní schéma nedochované fresky. Klečícího blahoslavence vítal sv. Václav, jeho patron a jmenovec sv. Jan Křtitel ho gestem představoval Nejsvětější Trojici a vedle něj se na významné pozici nacházel i sv. Josef. Z dalších patronů zde byli přítomni sv. Norbert, sv. Prokop, sv. Zikmund, Pět svatých bratří a zřejmě sv. Ludmila a sv. Cyril a Metoděj.²⁶⁸ Fresku z důvodu jejího poničení přemalovali mezi lety 1771–1772 Václav František Kramolín a Josef Hager. Nová malba zobrazovala císařovnu Marii Terezii, která předkládá panovnické insignie zemským patronům.²⁶⁹

[27]

Kanonizační akt Jana Nepomuckého proběhl z rozhodnutí papeže Benedikta XIII. v kostele San Giovanni in Laterano v Římě na den sv. Josefa (19. března) roku 1729.²⁷⁰ Svatovítská kapitula sehrála opět klíčovou roli při pražských oslavách, které se konaly ve dnech 9.–16. října téhož roku.²⁷¹ Před svatovítským chrámem byla vztyčena slavnostní architektura podle návrhu slavného italského scénografa Giuseppeho Galli Bibieny. Ikonografické koncepci její bohaté výzdoby se věnoval například Lubomír Sršeň²⁷², jenž upozornil na tři dřevěné busty sv. Víta, sv. Václava a sv. Josefa, dnes uložené v Národním muzeu, které s touto slavnostní dekorací spojil. Připisuje je sochaři Janu Bedřichu Kohlovi-Severovi a přiznává jim uměleckou hodnotu, přestože šlo o součást figurín určených pro krátkodobou dekoraci. [28] Svědčí pro to stopy po draperii připevněné k poprsí světců. Lubomíru Sršňovi se s pomocí grafických záznamů podařilo rekonstruovat původní umístění bust. Postava sv. Josefa, mladého muže s pohledem upřeným směrem dolů, se nacházela na pravé přední věži (slavobrána sestávala z čtveřice věží). V ruce měl držet věnec z lilií a růží, který podával sv. Janu Nepomuckému na znamení jeho nevinnosti a mučednictví. Jeho přítomnost rovněž

²⁶⁶ FRANCK Z FRANCKENSTEINU 1721, nestránkováno.

²⁶⁷ LÍBAL/ZAHRADNÍK 1999, 31, 35; KUCHYNKA 1923, 246.

²⁶⁸ PREISS 2013, 512; viz také popisy v BOROVI 1878, 127; JIŘÍK 1901, 14.

²⁶⁹ Tamtéž; PEŠINA 1837, V; VÁCHA 2019, 412.

²⁷⁰ NOVOTNÝ 1946, 268.

²⁷¹ Tamtéž, 272; SRŠEŇ 1991, 156.

²⁷² SRŠEŇ 1991, 154–159; SRŠEŇ 1993, 39–45; dále například VLNAS 1993, 159–168.

připomínala, kdy došlo k Janovu svatořečení.²⁷³ Šlo o významnou pozici, neboť to byl právě sv. Josef, kdo Jana Nepomuckého vítal mezi světce.²⁷⁴

4.3 Příklady zobrazení sv. Josefa mezi zemskými patrony

V této kapitole si představíme vybraná zobrazení českých zemských patronů v 17. a 18. století, a to především v oblasti kresby, malby a grafiky. Tímto námětem se zabývalo mnoho našich významných barokních umělců včetně Karla Škréty, Petra Brandla nebo Václava Vavřince Reinera. Ve sledovaných zobrazeních se zaměříme na přítomnost sv. Josefa, jeho umístění, vzhled, atributy a ikonografické vazby. K rozlišení jednotlivých patronů v rámci skupinových vyobrazení poslouží jejich charakteristické atributy, oděv i typický vzhled.

4.3.1 Námět českých zemských patronů u Karla Škréty

Námětu zemských patronů se Karel Škréta (1610–1674), v umělecko-historických kruzích všeobecně považovaný za zakladatelskou osobnost barokní malby v Čechách,²⁷⁵ věnoval opakovaně. V tomto sboru neopomenul zobrazit sv. Josefa, a právě jeho přítomnost na dvou kresbách a dvou modelech k oltářním obrazům, u nichž si nejsme jisti datací, určuje datum post quem. Milníkem je rok 1654, kdy byl sv. Josef přijat do české nebeské družiny.

Kresbu z Národní galerie v Praze [29] spojil Jan Loriš přímo s touto událostí. Domníval se, že jde o skicu k neznámé pamětní rytině k počtě nového patrona. Své tvrzení zakládal na skutečnosti, že na ní sv. Josef zaujímá významné místo.²⁷⁶ Zobrazen je klečící na oblaku v levé horní části kompozice, výrazně vyvýšen nad ostatní zemské patrony a s pohledem směřujícím vzhůru. V levé ruce drží lilii, pravíci jako by poukazoval na světce shromážděné pod ním. Nejblíže jemu se nachází postava sv. Zikmunda s korunou a žezlem, který na něj recipročně ukazuje. V postavě krále Zikmunda spatřuje Pavel Preiss narážku na císaře Ferdinanda III., který požadoval

²⁷³ SRŠEŇ 1991, 157–159; BOROVÝ 1878, 124; VLNAS 1993, 164.

²⁷⁴ PREISS 2013, 512.

²⁷⁵ NEUMANN 1974a, 7; STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 17.

²⁷⁶ LORIŠ 1949, 189.

Josefovo přijetí mezi české patrony.²⁷⁷ Dále zde vidíme sv. Norberta (s monstrancí), sv. Víta (mladého vzezření, s kohoutem), sv. Václava (v knížecí čapce a se štítem), sv. Vojtěcha (v biskupské mitře), sv. Prokopa (křížem zahánějícího ďábla), sv. Ludmilu (s šátkem, jímž měla být uškrvena) a Jana Nepomuckého (s kanovníckým biretem a mučednickou palmou). Kromě zemských patronů jsou tu také sv. Kateřina Alexandrijská a sv. František z Assisi.

Jaromír Neumann upozornil, že, spíše než o předlohu pamětní rytiny, by se s ohledem na pojetí scény mohlo jednat o skicu k oltářnímu obrazu. Směr Josefova pohledu podle něj také signalizuje, že na tuto kompozici mělo zřejmě navazovat zobrazení božských osob.²⁷⁸ S tímto vyzněním se setkáme na jiné Škrétově studii a modelu, jimž se budeme věnovat vzápětí. Sv. Josef tu tedy vystupuje v roli významného přímluvce. Pavel Preiss i Alena Volrábová se rovněž kloní k hypotéze, že jde o studii k oltářnímu obrazu. S motivem Nejsvětější Trojice bylo podle nich počítáno v oltářním nástavci.²⁷⁹

Otázkou zůstává, kam byla předpokládaná realizace určena. Ikonograficky zajímavé jsou v tomto ohledu postavy sv. Františka a sv. Kateřiny. Sv. František, jak si všiml Pavel Preiss, je zde ve výrazu adorace zobrazen jako ctitel sv. Josefa a svým vzezřením připomíná kapucína.²⁸⁰ Alena Volrábová naznačuje, že by mohlo jít o realizaci pro kapucínský kostel sv. Josefa na Novém Městě pražském, jehož stavba probíhala mezi lety 1636–1653.²⁸¹ Méně jasné je, z jakého důvodu je zde umístěna sv. Kateřina, patronka vzdělanců a univerzit. Předpokládat lze souvislost s osobou donátora ve smyslu osobního patrona či patrona nějaké instituce. Takto se s ní setkáme například na obraze s námětem staroboleslavského paládia se zemskými patrony z roku 1652, kde je přítomna jako patronka rétorů jezuitské akademie.²⁸²

Barbara Mikuda-Hüttel tuto kresbu zmiňuje v souvislosti s dalšími příklady zobrazení, která podle ní reflektují Josefovo přední místo v hierarchii svatých obecně.²⁸³ Tématem nebeské hierarchie se zabývalo mnoho autorů. Mikuda cituje například

²⁷⁷ PREISS 2006, 46.

²⁷⁸ NEUMANN 1974a, 215.

²⁷⁹ PREISS 2006, 46; Alena VOLRÁBOVÁ: Čeští patroni se sv. Josefem, Františkem a Kateřinou. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 225.

²⁸⁰ PREISS 2006, 46.

²⁸¹ Alena VOLRÁBOVÁ: Čeští patroni se sv. Josefem, Františkem a Kateřinou. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 225.

²⁸² ROYT 2001, 43.

²⁸³ V této souvislosti dále zmiňuje např. Asamovu fresku v kostele Panny Marie Vítězné na Bílé hoře (1728) nebo Liškův obraz Patronové země české (1705), viz MIKUDA-HÜTTEL 1997, 73.

z knihy *Palma Iosephina* (1661) jezuity P. Benigna Kiblera, kde se objevují některé z argumentů pro Josefovou významnou pozici mezi světcí. Dle Jeana Gersona je sv. Josef v nebi mocným přímluvcem, neboť Kristus k němu měl již velmi blízko na zemi. Jeho autorita vyvěrá z jedinečného otcovského vztahu k Ježíši.²⁸⁴ V závěru *Palma Iosephina* nalezneme shrnutí, že Josef, jak se shodují „*všichni zbožní a učení muži*“, zaujímá v nebi po Trojjediném Bohu a Panně Marii nejpřednější místo. Náleží mu zde tedy „*třetí místo*“.²⁸⁵ Mikuda pozoruje, že chybí-li na vyobrazeních postava Panny Marie coby přímluvkyně, sv. Josef zaujímá její pozici – vidíme ho pak po Kristově pravici, vyvýšeně nad ostatními světcí, jako je tomu i na této kresbě.²⁸⁶

Na kresbě z Berlína [30] s námětem českých patronů uctívajících Nejsvětější Trojici nemá již sv. Josef tak významné místo. Je sice opět usazen v horní části obrazu, po pravici Kristově, ale ze sboru patronů výrazněji nevystupuje. Jeho protějšky tvoří sv. Vojtěch, sv. Václav a sv. Vít. Jana Nepomuckého (s biretem a palmou) nalezneme pod Trojicí uprostřed sboru. Alena Volrábová se domnívá, že v případě sv. Josefa jde o variantu předchozí kompozice.²⁸⁷ Nelze tu však již hovořit o pozici hlavního přímluvce. S lilíí v ruce poklidně shlíží dolů na ostatní světce, přičemž tentokrát jde výlučně o sbor zemských patronů, který rozšířil pouze sv. Ivan.

S touto skicou souvisí malířský model k oltářnímu obrazu, který se v kompozici výrazněji neliší. [31] Výsledný oltářní obraz mohl být dle Marka Pučalíka, který model objevil, určen pro středovou kapli chórového ochozu chrámu sv. Víta zasvěcenou Nejsvětější Trojici a umístěnou nedaleko hrobů zemských patronů. Pučalík vyslovuje tuto hypotézu čistě na základě ikonografie.²⁸⁸ V popisu vybavení kaple před rekonstrukcí kněžiště u Michala Václava Pešiny však nenajdeme žádnou zmínku o obrazu s tímto námětem.²⁸⁹

K roku 1654 je také datována přípravná malba s námětem Nejsvětější Trojice se všemi svatými a anděly.²⁹⁰ [32] V horní části obrazu vidíme božské osoby spolu s Pannou Marií v roli přímluvkyně. Pod nimi jsou v nižších nebeských sférách umístěni

²⁸⁴ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 74; KIBLER 1661, 438.

²⁸⁵ KIBLER 1661, 463–464.

²⁸⁶ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 73.

²⁸⁷ Alena VOLRÁBOVÁ: Čeští patroni se sv. Josefem, Františkem a Kateřinou. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 225.

²⁸⁸ Marek PUČALÍK: Nejsvětější Trojice uctívána českými zemskými patrony. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 222. Pučalík dodává, že případně mohlo být oltářní plátno určeno do jiného významného sakrálního prostoru, kde byl akcentován kult Nejsvětější Trojice a zemských patronů.

²⁸⁹ PEŠINA 1837, V.

²⁹⁰ NEUMANN 1974a, 107.

světci a andělé. Sbor zemských patronů je tu zobrazen jakoby v dálce, a proto v mnohem menším měřítku než ostatní figury.²⁹¹ Sv. Josef je jeho součástí a v rámci něj nejméně výraznější postavou. Pojat je velmi podobně jako na předchozí kresbě a modelu. Ostatní patrony lze jen stěží identifikovat.

Na univerzitní tezi vytvořené Melchiorem Küselem podle Karla Škréty a datované do 60. let 17. století je sv. Josef ve společenství zemských patronů, ale vystupuje tu v rámci Svaté rodiny. [33] K ní a k patronům (sv. Václavu, sv. Vítu, sv. Prokopu, sv. Ludmile, sv. Vojtěchu, sv. Zikmundu, sv. Norbertu a sv. Ivanu) se obrací Čechie za ochranu země před válkou, morem a hladem.²⁹²

4.3.2 Sbor českých zemských patronů v dílech dalších barokních umělců

Jako raný doklad pronikání Jana Nepomuckého mezi světce je zajímavá malba neznámého malíře z roku 1636 s námětem Panny Marie a všech svatých.²⁹³ [34] V horní části kompozice, kde je většina světců, a mezi nimi i zemští patroni, seskupena, rozeznáme zcela vlevo postavu Jana Nepomuckého (v kanovníckém oděvu a s palmovou ratolestí) a napravo od něj pravděpodobně, soudě dle atributu lilie, sv. Josefa. Oba jsou zde oproti jiným postavám v mnohem menším měřítku. Vzhledem k umístění za řadovými světci by se mohlo jednat i o postavu řeholníka se stejným atributem. Zcela dole vidíme dvojici donátorů, rytíře Jana Jindřicha Chanovského z Dlouhé Vsi s manželkou.²⁹⁴

Škrétův současník Antonín Stevens (1608–1675) zobrazil zemské patrony na malbě *Sv. Vít ve společnosti zemských patronů a Panny Marie* z roku 1667.²⁹⁵ [35] Jde o přísně symetrickou kompozici s antikizujícími prvky. Uprostřed skupiny stojících patronů je umístěn sv. Vít hledící směrem k Panně Marii v nebeské sféře. Zobrazen je tu výhradně mužský sbor, výjimečně bez sv. Ludmily. Tradiční patrony doplňuje pouze sv. Ivan, žádní barokní ochránci zde přítomni nejsou. Pojetí zemských světců připomíná jejich ztvárnění na deskách rudolfinského malíře Bartholomea Sprangera (se sv. Vítem a sv. Václavem, sv. Zikmundem a sv. Prokopem), vytvořených po roce 1585

²⁹¹ Tamtéž.

²⁹² Petra ZELENKOVÁ: Čechie oroduje u Svaté rodiny a českých patronů za ochranu země před válkou, morem a hladem. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 386.

²⁹³ VÁCHA/HEISSLEROVÁ 2017, 276.

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Tamtéž, 385.

a inspirovaných Albrechtem Dürerem, které mohou budít dojem „statičnosti a archaičnosti“.²⁹⁶

Na univerzitní tezi, kterou v roce 1683 vytvořil Jan Jiří Heinsch (1647–1712) pro ctitele zemských patronů, Matyáše Vojtěcha Machta z Löwenmachtu²⁹⁷, je zobrazena scéna s Janem Nepomuckým přijímaným mezi české ochránce. [36] Sv. Josef s lilií se spolu s ostatními patrony nachází na nebesích, odkud se k Nepomuckému, zatím stále v pozemské sféře (v průhledu za ním se objevuje panorama Prahy), snáší mučednické palmy a vavřínové věnce. Josef je usazen spíše v pozadí, ale levicí ukazuje na vítězný věnec, skrze který proudí paprsek světla dopadající na vyvoleného světce. V rámci nebeského výjevu upoutá pozornost především stojící postava sv. Norberta s monstrancí a sv. Zikmund, který se k Janu Nepomuckému sklání, aby mu na hlavu nasadil další vítězný věnec. Z netradičních patronů zde nalezneme pouze sv. Ivana. Námět na této tezi dle Michala Šronka souvisí s třisetletým domnělým výročím úmrtí Jana Nepomuckého.²⁹⁸

Heinschův současník Jan Kryštof Liška (ca 1650–1712) se tomuto námětu stejně jako Karel Škréta věnoval víckrát. Kolem roku 1693 vytvořil pro hlavní oltář kostela sv. Mikuláše na Starém Městě pražském při klášteře benediktinů obraz *Čeští patroni z benediktinského řádu se sv. Benediktem* (později byl tento obraz umístěn do kostela sv. Václava v Lužci nad Vltavou).²⁹⁹ [37] Vzhledem k určení zakázky je zde kladen důraz na zakladatele řádu sv. Benedikta. Z patronů, kteří byli zároveň příslušníky benediktinského řádu, tu jsou dále sv. Vojtěch, sv. Prokop, Pět svatých bratří, sv. Vintřít a sv. Wolfgang, a navíc sv. Cyril a Metoděj. Pavel Preiss upozornil na rozmanité mezinárodní zastoupení světců implikující význam benediktinského řádu. Sv. Josef zde zobrazen není. Vpravo dole je usazen objednavatel Jan Ignác Dlouhoveský s paládiem země české v rukou,³⁰⁰ autor zmíněné modlitební knihy k Panně Marii Staroboleslavské a zemským patronům *Koruna česká* (1673), v níž byl však sv. Josef zahrnut.

Liška byl také autorem skici *Pieta s českými zemskými patrony* (ca 1700), dříve připisované Michaelu Willmannovi. [38] Skica pravděpodobně souvisí s olejomalbou *Patronové země české* (ca 1705), určenou pro kostel Nanebevzetí Panny Marie při premonstrátském klášteře na Strahově. Výsledný obraz ale oproti skici doznal značných

²⁹⁶ Olga KOTKOVÁ: Sv. Václav a sv. Vít. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 42–43.

²⁹⁷ ŠRONĚK 2006, 84.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ PREISS 2001, 53.

³⁰⁰ Tamtéž.

změn.³⁰¹ [39] V obou případech však zaujímá významnou pozici zakladatel premonstrátského řádu pohřbený v tomto kostele, sv. Norbert, který na skice klečí u kříže spolu s Janem Nepomuckým. Svůj atribut, monstranci, pokládá na suppedaneum kříže a gestem druhé ruky zve ke kontemplaci Piety. Na výsledném obraze je ústřední motiv Piety vynechán. Jan Nepomucký je stejně jako na skice zobrazen v gestu adorace, avšak s tím rozdílem, že Pietu zde nahradila Svátost v Norbertově monstranci, jež tak představuje srdce výjevu. Další výraznou změnou je zobrazení žehnajícího sv. Josefa, který na skice chybí. Je mu vyhrazena čestná pozice na vrcholu kompozice, kterou tak duchovně zaštiťuje. Oproti předchozím příkladům upoutá pozornost svým mladým vzhledem. Na výsledném obraze naopak chybí sv. Ivan. U ostatních světců, sv. Prokopa, sv. Vojtěcha, sv. Václava a sv. Víta, je zachováno poměrně stejné kompoziční rozvržení.

V roce 1728 vytvořil Petr Brandl (1668–1735) pro boční oltář kostela Nanebevzetí Panny Marie při klášteře cisterciáků v Sedlci u Kutné Hory obraz *Patronové země české s Nejsvětější Trojicí*.³⁰² [40] V oblačném výjevu, kde sv. Josef chybí, zaujme vpravo dole postava sv. Vojtěcha držícího paládium země české. U Jana Kryštofa Lišky byl v biskupském oděvu a s paládiem na stejném místě zobrazen Jan Ignác Dlouhoveský. V té době již blahoslaveného Jana Nepomuckého vidíme pod Trojicí s pohledem upřeným na diváka a v gestu mlčenlivosti jakožto mučedníka zpovědního tajemství. Mezi ním a monstrancí sv. Norberta vystupuje část obličeje, který byl identifikován jako malířův autoportrét interpretovaný ve smyslu jeho utíkání se k zemským patronům v nesnázích (finanční tíseň).³⁰³ Ve středu kompozice je zachycen sv. Norbert spolu se sv. Ludmilou. Na oba dopadá proud světla a pozornost přitahuje zvláště Norbertův atribut, monstrance s hostií, světlem symbolicky propojena s božskými osobami zcela nahoře. Kromě tradičních patronů je zde zobrazen i sv. Ivan, sice ve stínu, ale zachycen ve velmi živém a výrazném gestu.

Námětu zemských patronů se chopil i Václav Vavřinec Reiner (1689–1743). V letech 1721–1722 namaloval pro boční oltář kostela sv. Vojtěcha při benediktinském klášteře v Broumově obraz *Patroni země České*.³⁰⁴ [41] Na vrcholu kompozice se

³⁰¹ Tamtéž; NEUMANN 1968, 133; Tomáš HLADÍK / Vít VLNAS / Marcela VONDRÁČKOVÁ: Sub umbra alarum. Vzájemné vztahy barokního umění Čech a Slezska ve světle kulturních investic české aristokracie a katolické církve. In: KAPUSTKA 2007, 220–221.

³⁰² NEUMANN 1968, 69.

³⁰³ NEUMANN/STECKEROVÁ 2016, 560.

³⁰⁴ PREISS 1970, 123.

nachází v té době právě blahoslavený Jan Nepomucký, přijímající shůry palmovou ratolest a vítězný věnec. V jejím středu nalezneme sv. Václava v gestu adorace, neobvyklém v rámci tohoto typu zobrazení. Na hlavě nemá knížecí čapku, ale drží ji andílek umístěný pod ním. K hrudi tiskne staroboleslavské paládium. Nabízí se interpretace, že by zde mohl zastupovat tehdejšího habsburského panovníka, císaře Karla VI., jakožto ctitele zemských patronů. Karel VI. podporoval kult Jana Nepomuckého a za jeho vlády došlo k jeho blahoslavení a později kanonizaci.³⁰⁵ Svatováclavský kult a úcta ke staroboleslavskému paládiu hrály rovněž důležitou roli v habsburské zbožnosti. Narážka na císaře zůstává však ve sféře hypotéz. Sv. Josef mezi patrony přítomen není.

V roce 1729 namaloval Reiner oltářní plátno *Sv. Prokop a čeští patroni přijímají sv. Jana Nepomuckého*. [42] Obraz byl vytvořen na památku kanonizace Jana Nepomuckého pro hlavní oltář kolegiálního kostela Všech svatých na Pražském hradě.³⁰⁶ Sv. Jan Nepomucký a sv. Prokop, kteří dominují kompozici, jsou oba úzce spjati s dějinami tohoto kostela (sv. Jan Nepomucký jakožto děkan kapituly, sv. Prokop je zde pohřbený). Sv. Prokop vztahuje ruku k novému světci a ujímá se jeho přijetí mezi ostatní světce a patrony. Tomuto aktu shora přihlíží osoby Nejsvětější Trojice. Po Kristově pravici klečí Panna Maria jakožto přímělkyně, postava nalevo od ní, s pohledem taktéž upřeným vzhůru k Trojici, představuje pravděpodobně sv. Josefa. Usuzuji tak na základě způsobu jeho umístění a pojetí tváře v Reinerově díle.

K protější románské bazilice sv. Jiří na Pražském hradě byla mezi lety 1717–1722 přistavěna kaple sv. Jana Nepomuckého.³⁰⁷ Kupoli této kaple zdobí anonymní freska *Glorifikace sv. Jana Nepomuckého s českými patrony*, jež byla mylně přisuzována Reinerovi.³⁰⁸ [43] Po obvodu kupole jsou v oblačné scéně vyobrazeny postavy světců a patronů oslavujících v doprovodu andělů nového blahoslavence. Ze skupiny světců nikdo kromě Nepomuckého výrazněji nevystupuje. Na protější straně od Jana Nepomuckého můžeme rozeznat sv. Ludmilu, za níž je usazena ne zcela zřetelná postava sv. Josefa s atributem lilie. Se sv. Josefem se zde nový blahoslavenec setkává ještě na jiném místě. V roce 1722 namaloval Reiner pro tuto kapli oltářní plátno

³⁰⁵ VLNAS 1993, 176.

³⁰⁶ PREISS 1970, 99; NOVOTNÝ 1946, 272.

³⁰⁷ Jan FROLÍK / Klára BENEŠOVSKÁ / Zuzana VŠETEČKOVÁ / Pavel VLČEK / Michal ŠRONĚK. In: VLČEK 2000, 138.

³⁰⁸ Bylo na to upozorněno v *Uměleckých památkách Prahy*, Tamtéž, 145; viz také PREISS 2001, 40.

s Janem Nepomuckým na modlitbách před jeho mučednickou smrtí, na které v oltářním nástavci navazuje obraz Svaté rodiny.³⁰⁹

Významnější pozici zaujal sv. Josef na fresce *Triumf katolické církve v Čechách* v kupoli kněžiště poutního kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře. [44] Výmalbou této kupole byl v roce 1728 pověřen bavorský malíř Kosmas Damián Asam (1686–1739).³¹⁰ Asam umístil sv. Josefa a Jana Nepomuckého blízko k lucerně kupole, v níž se nachází vyobrazení Panny Marie kojící Ježíška. Panna Marie je tu zároveň ukázána jakožto žena sluncem oděná s měsícem pod nohama a s korunou dvanácti hvězd kolem hlavy, o které se píše ve Zjevení sv. Jana. Zatímco Jan Nepomucký kontempluje kříž, sv. Josef hledí vzhůru směrem k Madoně a podává jí lilii. Propojuje tak výjev v lucerně s tím, který se odehrává v kupoli. Zde je symbolicky znázorněn triumf katolictví v souvislosti s vítězstvím v bitvě na Bílé hoře. Vidíme tu triumfální vůz s alegoriemi tří teologických ctností a s alegorií Papežství. Vůz je opatřen erbem Habsburků a znakem velitele císařských vojsk Maxmiliána I. Bavorského.³¹¹ Před vozem je rozvinut prapor se zobrazením Panny Marie s palmovou ratolestí, symbolem vítězství. Po obvodu kupole jsou rozmístěni světcí a patroni. Sv. Josef a Jan Nepomucký se nacházejí přímo nad triumfálním vozem. Z dalších patronů rozeznáme sv. Norberta, sv. Víta, sv. Prokopa, sv. Vojtěcha, sv. Václava, sv. Ludmilu, sv. Zikmunda a sv. Ivana. Je zde naznačeno, že k vítězství katolíků došlo z úradku a s podporou všech svatých, ale akcentována je tu hlavně role Panny Marie.

Ikonograficky zajímavé skupinové zobrazení světců představuje návrh oltářního obrazu Jiřího Viléma Neunhertze (1689–1749), vnuka Michaela Willmanna, na němž nalezneme zemské patrony spolu s morovými patrony a dalšími světcí (1733). [45] Na vrcholu kompozice vidíme monstranci s Nejsvětější Svátostí. Svétec, jenž jí drží v ruce, je pravděpodobně sv. Norbert. Stojící postavu ukazující na monstranci a v druhé ruce držící meč identifikoval Pavel Preiss jako sv. Barboru, patronku šťastné smrti.³¹² Svétec adorující Svátost by mohl být Jan Nepomucký. V této souvislosti jej nalezneme například na Liškově plátně z roku 1705. Postava sv. Josefa, jenž by zde mohl být jakožto zástupce zemských patronů i jako patron dobré smrti, tedy protějšek k sv. Barboře, tu překvapivě zřejmě chybí. Ze zemských patronů lze jednoznačně

³⁰⁹ V této kapli se též nachází obrazy ze svatojánské legendy (ca 1722 – 1724) umístěné na pilířích, jejichž autorství bylo mylně přisuzováno Reinerovi, viz PREISS 2001, 40.

³¹⁰ ROYT/NAJMANOVÁ 2011, 15.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² PREISS 2006, 98.

identifikovat pouze sv. Václava s korouhví. Za ním je pravděpodobně usazena sv. Ludmila a světec vlevo nahoře v poustevnickém oděvu s kápí je zřejmě sv. Ivan. Zemští patroni jsou seskupeni spíše v horní, případně střední části kompozice.

V souvislosti s rodinou Dlouhoveských z Dlouhé Vsi, která byla známá svou úctou k zemským patronům (především Jan Ignác Dlouhoveský, zobrazený u Jana Kryštofa Lišky), zmiňme jejich zakázku relikviářových bust sv. Václava, sv. Víta, sv. Vojtěcha, sv. Norberta, sv. Zikmunda a sv. Jana Nepomuckého. Busty byly objednány pro oltář českých zemských patronů v kostele sv. Vavřince v Kraselově a zhotovil je sochař pozdního baroka Ignác František Weiss mezi lety 1740–1750.³¹³

František Karel Palko (1724–1767), malíř na sklonku baroka, byl autorem plátna *Všichni svatí s řádovými svěťci a zemskými patrony* (ca 1755), na němž neopomenul zobrazit sv. Josefa. Vidíme jej poměrně netradičně mezi Kristem a Pannou Marií, jež je zde v roli přímluvkyně. Sv. Josef se nachází přímo pod Ježíšovou zvednutou pravíci. [46] Výraznou pozici zde má premonstrátský patron, sv. Norbert, ukazující monstranci. Plátno bylo totiž objednáno pro kapli Všech svatých v Rohatcích u Litoměřic na náklad kláštera premonstrátek v Doksanech.³¹⁴

Jako český patron je sv. Josef připomenut na rytině Augustina Neuräutтера z roku 1714, představující sochu sv. Josefa (1706) od Jana Brokofa na Karlově mostě.³¹⁵ O této soše, její ikonografii a připomínce dalších patronů v rámci této výjimečné venkovní barokní galerie bude pojednáno na jiném místě.

³¹³ ROYT 2001, 51.

³¹⁴ PREISS 1999, 283.

³¹⁵ NEURÄUTTER 1714, nestránkováno.

4.3.3 Skupinová zobrazení zemských patronů se staroboleslavským paládiem

Obraz s tímto námětem objednali v roce 1652 rétoři pražské jezuitské akademie pro kostel sv. Václava ve Staré Boleslavi.³¹⁶ [47] Kompozice sestává ze stylizované koruny olivovníku, v jejímž středu se nachází vyobrazení Staroboleslavské Panny Marie. S ním jsou pak větvemi spojeny medailony s jednotlivými zemskými patrony, kromě tradičních (sv. Václav, sv. Vít, sv. Vojtěch, sv. Zikmund, sv. Ludmila, sv. Prokop) i s Janem Nepomuckým, sv. Norbertem, sv. Cyrilem a Metodějem, sv. Klimentem a sv. Josefem. Olivovník odkazuje na Libušino proroctví o dvou zlatých olivách zaznamenané v Kosmově kronice. Olivy symbolizují sv. Václava a sv. Vojtěcha, kteří přinesou slávu Praze i celým českým zemím a které budou uctívat všechna pokolení.³¹⁷ Pod stromem sedí alegorická postava Čechie, po stranách od ní se nachází patroni objednavatelů, sv. Kateřina a sv. Jan Křtitel, a v zadním plánu se objevuje průhled na katedrálu sv. Víta i kostel ve Staré Boleslavi.

Tento obraz lze, jak upozorňuje Jan Royt, porovnat s jeho reprodukcí v pamětním spisu *Laurea gloriae ex virtutibus divorum tutelarium regni Bohemiae*, vydaném v roce 1652 rétoři akademie.³¹⁸ [48] Základní schéma zůstalo stejné, ale v detailech se liší. Pro nás je nejdůležitějším poznatkem, že místo postavy sv. Josefa je tu namalován jezuitský monogram IHS. Sv. Josef tedy na obraze rétorů původně nebyl zobrazen a do vrcholového medailonu byl domalován až později, v souvislosti s jeho oficiálním přijetím.³¹⁹

Na dalším mědirytu s tímto námětem (1665) se setkáme s obdobným rozvržením. [49] Pod stylizovaným stromem s medailony je opět usazena Čechie. Ve vrcholovém medailonu je zobrazen sv. Josef, Jan Nepomucký zde tentokrát chybí. Zato pak je středem kompozice na jiné grafice, kde je staroboleslavské paládium přítomno spíše ve smyslu jeho atributu, jak se s ním často setkáme u svatojánských zobrazení. [50] Medailon s Janem Nepomuckým, výrazně větší než ostatní, vyrůstá přímo z kmene stromu a ve vertikální ose na něj navazují medailony s paládiem a se sv. Josefem. Po stranách od této hlavní osy jsou do tvaru oválu rozmístěna zobrazení dalších patronů (sv. Víta, sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Vojtěcha, sv. Prokopa, sv. Zikmunda, sv. Ivana, sv. Norberta, sv. Kosmy a Damiána).

³¹⁶ ROYT 2001, 43.

³¹⁷ Tamtéž, 43; KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ 2005, 31.

³¹⁸ ROYT 2001, 43.

³¹⁹ Tamtéž.

Na jiné grafice tohoto námětu je dominantním motivem opět paládium, které obklopují medailony zemských patronů. Sv. Josef (nahore) a sv. Jan Nepomucký (dole) s ním znovu tvoří pomyslnou vertikální osu. [51]

Sv. Josef je v těchto skupinových zobrazeních využívajících symbolu stromu standardně umístován na vrchol jeho koruny a tvoří protějšek s Janem Nepomuckým. Zobrazen bývá jako poměrně mladý prostovlasý muž oděný v jednoduchém rouchu, nejčastěji s atributem lilie, případně i s holubicí či s malým Ježíškem.

Na oltářních plátnech, jak bylo již zmíněno, se paládium objevuje jako atribut sv. Václava, sv. Vojtěcha nebo spisovatele a kanovníka metropolitní kapituly Jana Ignáce Dlouhoveského z Dlouhé Vsi. Přímo v poutním kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi vznikl cyklus devíti malovaných polí od Jana Bedřicha Hesse (1664) s námětem Panny Marie Staroboleslavské. Cyklus objednal hrabě Humprecht Jan Černín s manželkou pro kapli Zvěstování Panny Marie. Nalezneme zde i motiv *Panny Marie Staroboleslavské jako Královny Všech svatých*, v rámci něhož lze rozeznat některé zemské patrony, například sv. Václava, sv. Víta, sv. Vojtěcha, sv. Norberta. Ti obklopují staroboleslavský reliéf, pod nímž se nachází invokace z loretánských litaní *REGINA SANCTORUM OMNIUM* [52].³²⁰

³²⁰ VÁCHA/HEISLEROVÁ 2017, 445.

5. Příklady zobrazení sv. Josefa v barokním umění českých zemí

Tato kapitola se zaměří na zobrazení sv. Josefa v barokním umění českých zemí. Představíme si blíže čtyři významné svatojosefské památky, které budou zkoumány s ohledem na ikonografii, a to kašnu se sloupem sv. Josefa na Novém Městě pražském, sochu sv. Josefa na Karlově mostě, obraz Svaté rodiny v kostele Matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském a malířský cyklus ve slezském Křešově. První tři příklady reprezentují oblíbené barokní náměty spojené se sv. Josefem, malířský cyklus v Křešově je výjimečný, jelikož se zcela zaměřuje na sv. Josefa, a představuje známé i vzácné motivy.

5.1 Kašna se sloupem sv. Josefa na Novém Městě pražském (sv. Josef s Ježíškem v náruči)

Před Novoměstskou radnicí v Praze se nachází kašna se sloupem sv. Josefa ve svém středu. [53] Barokní sloupy a pilíře se v průběhu 17. a 18. století staly součástí veřejných prostranství měst, vesnic a pronikly i do volné krajiny. Za jejich postavením mohlo stát více motivů, vztyčovány byly na znamení úcty k světci či božské osobě, spojené s prosbou o ochranu, projevem pokání, vděčnosti či s památkou nějaké významné události.³²¹

Pro období baroka jsou charakteristické morové sloupy, nejčastěji zasvěcené Panně Marii a Nejsvětější Trojici. Dále mohly být zasvěceny světcům, kteří byli vzýváni jako ochránci proti moru³²² či těm, na jejichž svátek mor polevil.³²³ Doprovodnou výzdobu těchto sloupů často tvořily postavy morových patronů (sv. Rocha, sv. Rozálie, sv. Šebestiána, sv. Karla Boromejského a dalších).

Barokní sloupy a pilíře bývají s ohledem na svou funkci i formální stránku vnímány jako pokračovatelé starší a v baroku přetrvávající tradice stavby dřevěných či kamenných křížů a tzv. božích muk.³²⁴

³²¹ ADAMCOVÁ 2017, 25.

³²² Např. i sv. Jan Nepomuckému nebo sv. Josefovi z pozice zemských patronů. V dobové literatuře se o nich v této souvislosti zmiňuje např. DLOUHOVESKÝ 1680, nestránkováno.

³²³ KRAJČA/ŠORM 1939, 77, 88, 93.

³²⁴ ADAMCOVÁ 2017, 25–26; KRAJČA/ŠORM 1939, 79–80.

Kašnu se sloupem sv. Josefa si objednala Novoměstská radnice. Hlavní stavební, sochařské a kamenické práce proběhly v letech 1697–1698.³²⁵ Kašna má centrální půdorys, který tvoří osm konvexních částí. Mezi ně je vloženo osm pravoúhlých rohů. Ke kašně vedou dva kamenné stupně, kopírující toto uspořádání. Uprostřed vodní nádrže je na soklu se čtyřmi lvími hlavami vztyčen pilíř. Mezi soklem a kladím je pilíř zpracován do podoby čtyř k sobě srostlých sloupů, zakončených hlavicemi s korintským motivem. Nad kladím je položena římsa, na níž se nachází podstavec s íónským dekorem a postavou ležícího lva. Podstavec, kolem kterého jsou umístěny postavy čtyř andělů, vynáší vrcholovou sochu sv. Josefa s Ježíškem. [54]

Autorem sochařské výzdoby byl Matěj Václav Jäckel a jeho dílna.³²⁶ Matěj Václav Jäckel (1655–1738), žák drážďanského sochaře Melchiora Barthela, působil především v českých zemích a je spolu s Matyášem Bernardem Braunem a Ferdinandem Maxmiliánem Brokoffem pokládán za nejvýznamnějšího sochaře období vrcholného baroka u nás.

Sv. Josef je zde zobrazen jako muž středního věku, držící malého Ježíška v jedné a lilii v druhé ruce. Tato pískovcová socha, nacházející se na největším veřejném prostranství hlavního města království, je významným příkladem ikonografického typu sv. Josefa s Ježíškem v náruči, který se v sochařství i malířství prosadil nedlouho po tridentském koncilu.³²⁷

V potridentských teologických traktátech zaznívají doporučení na zobrazování světců, které mělo vycházet z Písma svatého, nikoli apokryfních textů.³²⁸ To se týkalo i sv. Josefa, jenž byl na základě apokryfních textů (Protoevangelium Jakubovo) tradičně zobrazován jako stařec, aby nemohlo být zpochybněno Mariino zázračné početí, a umisťován do zadního plánu obrazu.³²⁹

Proti středověké tradici zobrazování vystoupil například Johannes Molanus a v knize *Historia sacrarum imaginum* z roku 1571 doporučil ukazovat sv. Josefa jako mladého a při síle, jak spíše odpovídá jeho ochranné roli v Mariině a Ježíšově životě.³³⁰ Myšlenkově tak navázal na teology 15. století, především Jeana Gersona, který usiloval o vyzdvižení úlohy sv. Josefa v rámci Svaté rodiny, a v básni *Josephina*

³²⁵ TISCHEROVÁ 2013, 145–146; ADAMCOVÁ 2017, 40–47.

³²⁶ TISCHEROVÁ 2013, 146.

³²⁷ Tamtéž, 146; KNIPPING 1974, 118.

³²⁸ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 5.

³²⁹ ROYT 2006b, 101.

³³⁰ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 6; David Hugh FARMER. In: The Oxford dictionary of saints 1992, 268.

(1418) jej vykreslil jako muže středního věku.³³¹ V průběhu 15. století je sv. Josefu dáváno více prostoru a upouští se od jeho tradičního zobrazení.³³² Způsob jeho znázornění jako starého muže vymizel pak s nástupem protireformace, kdy se jeho kult, i díky Terezii z Avily, velmi rozšířil. Od té doby bývá zobrazován jako „*mnohem mladší, i když dospělý muž*.“³³³

Na nadživotní soše sv. Josefa od Matěje Václava Jäckla je užito v 17. století velmi rozšířeného světcova atributu lilie (symbol čistoty), kterou drží ve své pravé ruce. Na levé ruce je spořádaně usazen žehnající Ježíšek, který zároveň drží zemskou sféru a dívá se vpřed. Jde o reprezentativní zobrazení, které jej charakterizuje jako Spasitele světa. Postava Josefa je ztvárněna živěji – hlavou je natočen směrem k Ježíškovi, ale jeho pohled míří do dálky. Stojí v uvolněném postoji, s oběma koleny pokrčenými. Podobné kompoziční schéma (postoj a kontrastní pohledy postav), byť v mnohem expresivnějším pojetí, užil kolem roku 1713–1714 Franz Anton Kuen. [55]

Figury nejsou zasazeny do žádného specifického narativu, je zde pouze Josef ve vztahu k Spasiteli, a čtyři andělci s prázdnými kartušemi, kteří mohou upomínat na andělská zjevení, jichž se mu dostalo, či na skutečnost, že jeho role ve vztahu k malému Ježíši byla v baroku srovnávána s rolí strážného anděla.³³⁴ S námětem sv. Josefa s Ježíškem a anděly se setkáme poměrně často v barokním malířství, u nás se mu mezi jinými věnoval Petr Brandl nebo Václav Vavřinec Reiner.³³⁵

V tomto ikonografickém typu je kladen důraz na zobrazení citové vazby mezi postavami.³³⁶ To je v základu obsaženo již v námětu samotném, ale bývá podpořeno vzájemnými pohledy a gesty postav. V případě novoměstské sochy vyvolává emoce Josefovo ohlédnutí směrem k Ježíškovi. Na jiné Jäcklově soše, umístěné na průčelí kostela sv. Josefa (1691) na Malé Straně, Josef něžně chová Spasitele v náruči [56] či mu věnuje pronikavý pohled, jako u již zmíněné sochy Franze Antona Kuena. Setkáme se také s dynamičtějším pojetím, kdy je Josef plně zaměstnán čiperným Ježíškem. [57] Častá jsou zobrazení vycházející z mariánského typu Glykofilúsa (něžně milující), kdy Ježíšek tiskne svou tvář k tváři Panny Marie.³³⁷ S podobně něžnou

³³¹ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 5.

³³² ROYT 2006b, 101.

³³³ HALL 2008, 203.

³³⁴ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 15.

³³⁵ NEUMANN 2016 II, 577, 592, 666; PREISS 2013, 719.

³³⁶ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 16–18; TISCHEROVÁ 2013, 146.

³³⁷ ROYT 2006b, 202.

pozorností se přimyká i k sv. Josefovi, namísto brady matky se dotýká Josefových vousů, pokládá svou tvář na jeho a objímá ho jednou nebo oběma rukama. [58–60]

Kašna se sloupem sv. Josefa se stala zdrojem vody pro velkou část Nového Města.³³⁸ Co však tento projekt, který v sobě od počátku spojoval dva nejčastější typy kamenosochařských realizací období baroka ve veřejném prostranství, kašnu a sloup, znamenal v symbolické rovině?

Jeho realizace spadala do období krátce po velké morové epidemii, jež se Českým královstvím přehnala v letech 1679–1680 a v Praze udeřila velmi tvrdě.³³⁹ Jako morový sloup je tato památka uváděna například v jejich souhrnném přehledu od Antonína Šorma a Antonína Krajčí z roku 1939. V této souvislosti je novoměstský zmíněn jakožto jediný tohoto zasvěcení na území českých zemí.³⁴⁰

Stefan Samerski uvádí novoměstskou památku v souvislosti s vídeňskými realizacemi.³⁴¹ V hlavním městě císařství se morová epidemie objevila v roce 1679 a odtud se šířila do českých zemí. Císař Leopold I. slíbil po skončení morové epidemie vystavět ve Vídni morový sloup. Nejprve byl v ulici Am Graben vztyčen provizorní sloup dřevěný. Základní kámen k sloupu Nejsvětější Trojice, který se zde nachází dodnes, byl pak položen 30. července 1687 a jeho stavba byla dokončena v roce 1693. Císař Leopold I. si rovněž přál, aby byly kašny nacházející se v blízkosti sloupu kompletně přestavěny a vyzdobeny sochami patronů sv. Josefa a sv. Leopolda. Nové kašny byly dokončeny v roce 1681, sochy pro ně vytvořil Josef Frühwirth.³⁴²

Na kašně nacházející se na západní straně od sloupu Nejsvětější Trojice byla umístěna socha sv. Josefa držícího lilii v pravé a planoucí srdce v levé ruce. Opatřena byla nápisem „*subveniam HIS OPE mea*“, představujícím anagram z jeho jména. Na kašně také stálo „*Austria perpetuis florescat fertilis annis*“, tedy přání, ať vzkvétá Rakouské císařství po věčné, plodné časy.³⁴³ Tato kašna byla dále obklopena jedenácti putty držícími heraldické znaky korunních zemí.³⁴⁴

Dle Samerského vypovídá symbolika svatojosefské kašny v ulici Am Graben o jednom z aspektů kultu sv. Josefa, a to zajištění pokračování habsburského rodu a jeho

³³⁸ TISCHEROVÁ 2013, 146.

³³⁹ ADAMCOVÁ 2017, 24; FIALOVÁ 1996, 117.

³⁴⁰ KRAJČA/ŠORM 1939, 214.

³⁴¹ SAMERSKI 2009, 147.

³⁴² V roce 1730 byly nahrazeny sochami Lorenza Mattieliho, viz HARRER 1951, 168–170.

³⁴³ ABRAHAM A SANTA CLARA 1684, nestránkováno.

³⁴⁴ SAMERSKI 2009, 147.

prosperity. Následník trůnu, pojmenovaný po pěstounu Páně, se narodil dva roky před zahájením stavby této kašny, která podle Samerského vyjadřuje naplněnou touhu po potomstvu. Pražský sloup pak chápe jako inspiraci tímto vídeňským projektem a interpretuje ho jako symbol šťastné vlády Habsburků a výraz loajality stavebníků k habsburské císařské rodině.³⁴⁵

V hlavici na čelní straně pražského sloupu, pod znakem Nového města pražského, nalezneme motiv habsburské orlice s monogramem císaře Leopolda I. V dalších hlavicích se objevují znaky, které Leopolda charakterizují jakožto římského císaře, českého a uherského krále a rakouského arcivévodu.³⁴⁶

Kateřina Adamcová v souvislosti s pražskou památkou zdůrazňuje, že Josef byl významným habsburským patronem, po kterém Leopold I. pojmenoval svého prvorozeného syna, budoucího císaře Josefa I. Připomíná také, že se do Prahy celý dvůr na čas uchýlil, když ve Vídni zuřila morová epidemie.³⁴⁷

Ačkoli přesný motiv postavení kašny sv. Josefa na Novém Městě pražském není znám, odkaz na habsburskou císařskou rodinu, která se k tomuto světci vztahovala jako k významnému patronu, je u této památky evidentní. Její stavba plynule navázala na vídeňské realizace a projekt lze vnímat i v kontextu morové epidemie.

³⁴⁵ Tamtéž. Za další příklady památek s podobnou konotací řadí kašnu sv. Josefa v Henrykowě (1696), sloup se sochou sv. Josefa v Údlicích u Chomutova (1716) a sochu sv. Josefa v Hrobu u Teplíc (ca 1740).

³⁴⁶ TISCHEROVÁ 2013, 145.

³⁴⁷ ADAMCOVÁ 2017, 146.

5.2 Socha sv. Josefa na Karlově mostě (sv. Josef vedoucí malého Ježíše za ruku)

Album rytin Augustina Neuräuttera *Statuae Pontis Pragensis* vydané v roce 1714 dokumentuje barokní sochařskou výzdobu Kamenného (Karlova) mostu.³⁴⁸ Na jedné z grafik vidíme i nedochovanou sochu sv. Josefa od Jana Brokofa (1652–1718), sochaře a řezbáře německého původu působícího od roku 1675 v Čechách.³⁴⁹ Socha vytvořená roku 1706 stávala na Karlově mostě do doby, než ji nahradila realizace podobného námětu od Josefa Maxe (1854).³⁵⁰ Setkáme se zde s typem zobrazení sv. Josefa vedoucího malého Ježíše za ruku. [61]

Na Neuräutterově rytině vidíme sv. Josefa, jak pravicí drží Ježíška za ruku a bedlivě jej sleduje, v levé ruce má lilii. Zhruba pětiletý Ježíš si s pohledem upřeným dopředu bezstarostně vykračuje po boku pěstouna. Na soklu obklopeném postavami puttů a vinnou révou je nápis *ITE AD JOSEPH* neboli *Jděte k Josefovi*, heslo sv. Terezie z Avily, jenž je nadepsané i na průčelí malostranského kostela sv. Josefa při klášteře bosých karmelitánek. Odkaz na tuto světici, která si Josefa vyvolila za svého přimluvce a patrona, je spolu s erby v dolní části soklu zároveň připomínkou objednatelky, kterou byla její jmenovkyně hraběnka Terezie Příchovská z Příchovic rozená Sekerková ze Sedčic. O objednatelce této sochy nalezneme informaci také v Neuräutterově popisu grafiky. Zde se rovněž zmiňuje o sv. Josefu coby českém patronovi.³⁵¹

Oproti Brokofově soše působí Maxova pozdější realizace staticky a formálně. Sv. Josef s Ježíškem zde nejsou zobrazeni v pohybu, ale stojí klidně na místě. Josefova pravá noha spočívá na podstavci imitujícím dřevěný trám. Malý Ježíš, který je zde starší než u Jana Brokofa, se o jeho pokrčenou nohu opírá. V jedné ruce drží svítek, druhou rukou žehná. Sv. Josef má v levici lilii a pravou rukou Ježíše objímá kolem ramen.³⁵²

[62]

Samostatná zobrazení sv. Josefa s malým Ježíšem vedle něj se objevují již kolem roku 1500. Tyto scény, které jsou oproštěny od konkrétního narativu, ukazují sv. Josefa jakožto významnou postavu ve Spasitelově dětství obecně, nezávisle na kontextu.³⁵³

³⁴⁸ BLAŽÍČEK 1955, 23.

³⁴⁹ NEUMANN 1974b, 54.

³⁵⁰ Tamtéž, 16; HLADÍK 2007, 210.

³⁵¹ NEURÄUTTER 1714, nestránkováno.

³⁵² S podobnou kompozicí se setkáme u mramorové sochy sv. Josefa s malým Ježíšem v římském Panteonu zhotovenou Vincenzem Rossim v roce 1545, viz MIKUDA-HÜTTEL 1997, 14.

³⁵³ Tamtéž.

V našem prostředí tento námět dále ztvárnil František Preiss (pravděpodobně) kolem roku 1712 [63] nebo Lazar Widman před rokem 1740 [64] s drobnými obměnami. Ve všech těchto případech jde ale o ztvárnění kráčejících postav. Druhý typ zobrazení je ukazuje stojící vedle sebe. Ježíš bývá navíc často vyvýšený na soklu, jak vidíme například u Antonína Brauna (ca 1735). [65] Na tento typ později navázal Josef Max.

Barokní sochařskou výzdobu Karlova mostu bychom mohli ohraničit daty 1629 (císař Ferdinand II. dal zhotovit nový kříž v místě, kde byla již od středověku památka ukřižování Krista) a 1765 (Ignác František Platzer dokončil nové sousoší sv. Norberta).³⁵⁴ Většina soch a sousoší vznikla mezi lety 1700–1714. Uplatnili se zde mnozí významní sochaři působící v českých zemích, jako byl například Ferdinand Maxmilián Brokof, syn Jana Brokofa, který vzešel z jeho dílny, Matyáš Bernard Braun, Matěj Václav Jäckel, Jan Oldřich Mayer a další. Staroměstský magistrát jakožto správce mostu přišel s myšlenkou, že by zde mohl být oslaven sbor zemských patronů, ale spíše dodatečně, ve chvíli, kdy byla většina soch již na svém místě. Zpočátku nebyla definována žádná jednotná koncepce výzdoby mostu.³⁵⁵ Výběr soch byl odvislý od donátorů z různých prostředí. Připomenuti jsou tu například různí řádoví světci.

Co se týče zemských patronů, v roce 1683 byla na most umístěna bronzová socha Jana Nepomuckého při příležitosti třístého výročí jeho umučení. Socha, ke které vytvořil model Jan Brokof, měla velký vliv na světcovu ikonografii a stala se vzorem mnoha jeho dalších sochařských vyobrazení.³⁵⁶ Ačkoli se nápis na soklu ani popis grafiky v albu Augustina Neuräutтера nezmiňuje o Nepomuckém jako o patronovi, byl takto jistě vnímán. Podle legend došlo nedaleko tohoto místa k svržení jeho těla do Vltavy.

Naproti této soše byla později umístěna socha sv. Václava s anděly od Ottavia Mosta (1700–1701). Můžeme zde hovořit o konfrontaci starého a nového kultu. V roce 1706 přibyla socha sv. Josefa, umístěná vedle Piety, která byla rovněž dílem Jana Brokofa (1700) a která ikonograficky navazovala na protější sousoší Kalvárie vztyčené roku 1707. Socha sv. Josefa má ikonografickou vazbu také k protějšímu sousoší sv. Anny Samotřetí, dílu Matěje Václava Jäckela z roku 1707. Vnímáme ho zde v souvislosti s příbuzenstvím Kristovým. Z dalších patronů tu byli připomenuti sv. Norbert (nejprve 1708 a znovu 1765, 1853 – spolu se sv. Zikmundem a

³⁵⁴ HLADÍK 2007, 187; BLAŽÍČEK 1955, 24.

³⁵⁵ HLADÍK 2007, 209.

³⁵⁶ MIKULEC 2013, 81.

sv. Václavem), sv. Vojtěch (1709), sv. Kosma a Damián (1709 – jako doprovod k ústřední soše Salvátora), sv. Prokop (1712 – spolu se sv. Vincencem Ferrarským), sv. Vít (1713–1714), sv. Ivan (1714 – v rámci sousoší se sv. Janem z Mathy a sv. Felixem z Valois). Jak je vidět u posledních dvou příkladů, docházelo i ke spojování navzájem nesouvisejících světců, jen aby zde byli patroni zastoupeni. Na okraj ještě zmiňme, že v roce 1938 bylo na Karlův most umístěno sousoší sv. Cyrila a Metoděje³⁵⁷, kteří v baroku patřili do širšího sboru patronů.

³⁵⁷ Datace osazení jednotlivých soch vychází z HLADÍK 2007, 184–210.

5.3 Obraz Svaté rodiny v kostele Matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském (Svatá rodina jako Trojice pozemská)

Obraz Svaté rodiny a s ním související nástavcový obraz Boha Otce namaloval Karel Škréta pro oltář sv. Josefa, který nechal v roce 1664 v kostele Matky Boží před Týnem zřídit primátor Starého města pražského, Mikuláš František Turek ze Šturmfeldu a Rosenthalu.³⁵⁸ [66–67]

Oltář sv. Josefa se původně nacházel na pravé straně kostela u vstupu do sakristie, kam byl umístěn i náhrobní kámen objednavatele. V roce 1846 byl v rámci renovace chrámového vybavení přenesen na první pilíř levé strany hlavní lodi kostela.³⁵⁹ Na polosloupě u presbytáře a dalších pilířích evangelijní strany jsou dále umístěny oltáře Zvěstování Panny Marie, sv. Lukáše, Očišťování Panny Marie a sv. Vojtěcha, tedy především oltáře spojené s náměty narození a dětství Ježíše Krista. Na protější, epištolní straně hlavní lodi, jsou umístěny oltáře sv. Barbory, Krista v zahradě Getsemanské, Rodokmene Kristova a sv. Václava.³⁶⁰ Oltář sv. Josefa s obrazem Svaté rodiny tvořil v rámci svého původního i pozdějšího umístění protějšek námětu spojeného s Ježíšovým pozdějším působením, které vedlo k jeho oběti na kříži.

Na Škrétově plátnu pro oltář sv. Josefa vidíme sv. Josefa s Pannou Marií a malým Ježíšem mezi nimi. Postavy vyplňují téměř celou plochu obrazu a zasazeny jsou do neutrální, od detailů oproštěné krajiny, jež od nich nijak neodvádí pozornost a kterou směrem zleva doprava procházejí. Panna Marie drží Ježíška za ruku a hledí na něj. Její vzezření je klidné, zamyšlené. Josef, který je zobrazen jako muž ve středních letech, se k Ježíškovi z druhé strany starostlivě naklání, v pravé ruce má atribut lilie, v levé ruce poutnickou hůl, kterou doplňuje rozevlátý plášť. Ježíšek ale neopětuje pohled svým pozemským rodičům, nýbrž hledí směrem k nebi, kde se vznáší holubice Ducha svatého a v oltářním nástavci postava Boha Otce. Jeho pohled tak dává tušit další významovou rovinu obrazu.

Označení Svatá rodina se vžilo pro skupinové zobrazení Panny Marie, Josefa a malého Ježíše, které se v umění objevuje od 15. století, výjimečně i dříve. Doporučován byl po tridentském koncilu jako vzor pro katolické rodiny.³⁶¹ Spolu s Pannou Marií a Josefem mohou být v rámci tohoto námětu zobrazení další světcí,

³⁵⁸ NEUMANN 1974a, 118; Štěpán VÁCHA: Svatá rodina. Bůh Otec. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 246.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ EKERT 1883, 316–318.

³⁶¹ HALL 2008, 337; ROYT 2006b, 272.

příbuzní nebo andělé. V kompozicích se mohou objevovat připomínky evangelijního, apokryfního či legendického příběhu spojeného s dětstvím Ježíše Krista. Pod tímto námětem si však především představíme reprezentativní, devocionální zobrazení rodiny z Nazareta bez důrazu na narativní líčení, z kterých se osamostatnilo.³⁶²

Na základě indicií jako je Ježíškův věk, Josefovo poutnické vzezření nebo starostlivé pohledy rodičů lze vyvodit, že Škrétův obraz zřejmě vychází z evangelijního vyprávění o nalezení dvanáctiletého Ježíše v chrámu a společné cestě z Jeruzaléma zpět do Nazareta (Lk 2, 41–52). Na dvanáct let ale vypadá Ježíš spíše na návrhové kresbě k tomuto obrazu, na které vidíme Boha Otce v horní části kompozice. [68]

Díky postavě Boha Otce, který je ve výsledném díle zobrazen v oltářním nástavci, a holubici Ducha svatého se tak v kompozici potkává motiv Trojice nebeské (při vertikálním čtení: Bůh Otec, Syn, Duch svatý) a Trojice pozemské (při horizontálním čtení: Panna Marie, Josef, malý Ježíš). O Svaté rodině jako o Trojici hodné úcty a protějšku Nejsvětější trojice se zmínil již Jean Gerson, jehož následovalo mnoho autorů 16. a 17. století, za všechny zmiňme jezuitu Paula de Barryho, sv. Františka Saleského a křešovského opata Bernharda Rosu.³⁶³ Trojici nebeskou a pozemskou zobrazil pospolu v jedné kompozici Lodovico Mazzolini již na počátku 16. století. Vlivné zobrazení s tímto námětem představovala rytina podle Jeroma Wierixe (ca 1620)³⁶⁴ nebo Rubensův oltářní obraz v jezuitském kostele v Antverpách, který Štěpán Vácha považuje za možný inspirační zdroj pro Škrétovo plátno.³⁶⁵

³⁶² Tamtéž.

³⁶³ KNIPPING 1974, 114; FITYCH 1990, 109.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ Štěpán VÁCHA: Svatá rodina. Bůh Otec. In: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 246.

5.4 Svatojosefský malířský cyklus ve slezském Křešově

19. března 1669, na den sv. Josefa, založil opat Bernhard Rosa svatojosefské bratrstvo při cisterciáckém opatství v Křešově jakožto první svého druhu ve Slezsku, oficiálně uznané dekretem papeže Klementa IX. z 31. července téhož roku.³⁶⁶ Vzorem mu bylo bratrstvo sv. Josefa při cisterciáckém opatství v dolnorakouském Lilienfeldu, založené opatem Matthäusem Kolweißem v roce 1653.³⁶⁷ Křešovské bratrstvo se stalo jeho dceřinou fundací, avšak samo zaštiťovalo další tři kongregace při cisterciáckém řádu ve Slezsku.³⁶⁸ Opatství v Lilienfeldu a Křešově se stala centry svatojosefského kultu v habsburské monarchii a pro kongregační prostory tamních bratrstev vznikly dva pozoruhodné malířské cykly věnované sv. Josefu.

Lilienfeldské bratrstvo využívalo kapli sv. Josefa přistavěnou v roce 1653 ke klášternímu kostelu, jejíž kapacita však brzy přestala při velkých slavnostech dostačovat. Od roku 1661 bratrstvu sloužil klášterní kostel jako kongregační, jenž byl k tomuto účelu ve stejném roce vyzdoben 16 obrazy s náměty ze života sv. Josefa.³⁶⁹ I v Křešově bylo třeba nalézt vhodný prostor pro rozrůstající se bratrstvo. Na místě původního středověkého kostela sv. Ondřeje, který byl určen zaměstnancům kláštera, místní pastorační péči a v němž se bratrstvo scházelo k pobožnostem, byl mezi lety 1690–1696 postaven kostel sv. Josefa, jenž měl sloužit zároveň bratrstvu i křešovské farnosti.³⁷⁰ [69] Základní kámen byl položen v roce 1692, kdy se zároveň slavilo čtyřsetleté výročí založení kláštera.³⁷¹

Architektem byl Martin Urban z nedaleké Lubawky, po kterém projekt později převzal Michael Klein z Nisy. Velký podíl na architektonickém řešení měl i autor zdejšího malířského cyklu Michael Leopold Willmann (1630–1706), o čemž podle Dziurly svědčí jasně vymezené velké plochy pro nástěnnou malbu v interiéru. I netradiční orientace kostela severním směrem byla zvolena z toho důvodu, aby dovnitř proudilo co nejlepší možné přirozené světlo a malby tak vynikly.³⁷² Dispozičně jde

³⁶⁶ KOZIEL 2006, 119–121; FITYCH 1990, 58–59.

³⁶⁷ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 50; WYRZYKOWSKA 2016, 177.

³⁶⁸ FITYCH 1990, 59.

³⁶⁹ Mezi náměty ze zde objevuje Josefovo vyvolení Mariiným snoubencem, Zasnoubení Marie a Josefa, Josefův sen, Navštívení Panny Marie, Hledání noclehu v Betlémě, Klanění králů, Útěk do Egypta, Hledání Ježíše, Ježíšův návrat z chrámu, Malý Ježíš v tesařské dílně nebo Smrt sv. Josefa. MIKUDA-HÜTTEL 1997, 32–33.

³⁷⁰ Tamtéž, 39; LUTTEROTTI 1941, 51; DZIURLA 2002, 67.

³⁷¹ LUTTEROTTI 1941, 51; MIKUDA-HÜTTEL 1997, 39.

³⁷² DZIURLA 2002, 67.

o jednodlní halu se vztaženými pilíři a emporami, tzv. Wandpfeilerhalle. Původně se počítalo s dvouvěžovým průčelím, typickým pro cisterciáckou sakrální architekturu, ale po zřícení kostela v roce 1693 došlo nejen ke změně architekta, ale i koncepcce na průčelí štítové.³⁷³ V průčelí členěném pilastry jsou umístěny ve třech nikách obklopujících portál sochy osob Svaté rodiny, sv. Josef po Kristově levici.

Cyklus nástěnných maleb věnovaný sv. Josefu vznikl v letech 1693–1698. Jeho autor Michael Leopold Willmann přijel podle záznamů do Křešova již v říjnu roku 1692 se svým synem Michaellem Willmannem a nevlastním synem Janem Kryštofem Liškou, kteří s ním na této zakázce spolupracovali.³⁷⁴ Willmann, jehož umění charakterizuje Jaromír Neumann jako „*smyslově naléhavé a expresivní, čerpající z příkladů vlámských a holandských*“ pocházel z pruského Královce a v mládí pobýval v Nizozemí, kde ho mimo jiné zaujala tvorba Rembrandtova nebo Rubensova a kde studoval malby holandských krajinářů.³⁷⁵ Před svým klíčovým působením ve Slezsku pobýval i chvíli v Praze. Ve Slezsku pracoval od šedesátých let 17. století a stal se dvorním malířem cisterciáckého řádu, jehož prostřednictvím se jeho díla dostávala i do Čech a na Moravu. Neumann připomíná, že v tomto prostředí konvertoval ke katolictví.³⁷⁶ Stal se rovněž členem křešovského bratrstva sv. Josefa.³⁷⁷ Křešovský cyklus je jeho největší realizací na poli monumentálního malířství a v barokním umění je zcela výjimečný svým zaměřením na sv. Josefa v takovémto rozsahu.³⁷⁸

Willmannovy fresky zdobí značnou část interiéru kostela sv. Josefa, nacházejí se v kněžišti, na klenbě kněžiště a lodi, kolem varhanní kruchty a v bočních kaplích. [70] Na stěnách obdélného chóru zakončeného půlkruhovou apsidou je zobrazeno *Klanění tří králů*. [71] Pilastry v kněžišti rozdělují tento výjev na tři části, přičemž ústřední scéna epifanie, která má oporu v evangelijním líčení klanění mudrců (Mt 2,1–2), se nachází v apsidě. Panna Marie s Ježíškem na klíně a v doprovodu dvou andělů je usazena na čtyřstupňovém kamenném schodišti zasazeném do volné krajiny a obklopeném lesy a architekturou. Josef stojí po její pravici, oděn v hnědém plášti a opřen o hůl. Zde i v dalších scénách křešovského cyklu je zobrazen jako mladý muž na vrcholu sil. U paty schodiště klečí dva z králů, třetí je připraven vzdát hold, to vše za přítomnosti královské družiny. Důstojnost scény podtrhuje nebeský výjev

³⁷³ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 40.

³⁷⁴ DZIURLA 2002, 67.

³⁷⁵ NEUMANN 1974b, 83.

³⁷⁶ Tamtéž, 84.

³⁷⁷ FITYCH 1990, 59.

³⁷⁸ DZIURLA 2002, 67.

s poletujícími anděly v prostoru nad Svatou rodinou. Na bočních stěnách chóru je zobrazena zbývající část královské družiny směřující k cíli své dlouhé cesty. Ten se nachází nikoli v Palestině, ale ve Slezsku, neboť v pozadí výjevu rozeznáme krajinu Krkonoš. I pro další scény cyklu je charakteristické jejich zasazení do místního prostředí, což sloužilo k hlubší identifikaci a meditaci zobrazeného.³⁷⁹ Výzdoba kostela odrážela důležité aspekty svatojosefské úcty křešovského bratrstva, v tomto případě především úctu k Trojici pozemské, která byla zakotvena v člancích bratrstva. Cíle bratrstva, obsažené v jeho stanovách a modlitebních knihách, shrnuje Andrzej Koziel, obecně šlo o „*obnovu a prohloubení katolické víry ve Slezsku, rozšíření moci katolické církve a zajištění míru, jednoty a požehnání slezským provinciím. Individuálním cílem každého člena bylo však usilovat o šťastnou smrt na přímluvu Josefa a Trojice pozemské.*“³⁸⁰

Klenbu kněžiště vyplňuje freska s námětem *Gloria caelestis*, jenž tematicky navazuje na výjev v apsidě.³⁸¹ [72] Nejsvětější Trojici (neboli Trojici nebeskou) adorují andělé, z nichž někteří drží arma christi, hudební nástroje nebo lilie. Archanděl Michael vyhání z nebes spoutaného d'ábla a v ruce od nich drží klíč. Pod nimi přidržují čtyři apokryfní archandělé, Uriel, Cadmil, Daromiel a Tsefoniel, kteří jsou označení titulem *Quattuor Angeli Rectores Mundi*, stylizovanou zeměkouli s nápisy světadílů (Evropa, Afrika, Amerika, Asie).

Na klenbě lodi členěné do pěti polí jsou zobrazeni především předci a příbuzní Svaté rodiny a apoštolové. [73] Figurální malba, provedená jako quadro riportato, se nachází ve cviklech a v obdélných, na výšku orientovaných rámech jednotlivých klenebních polí. V prostoru mezi těmito jasně definovanými, pravidelnými plochami ji doprovází malované ornamentální motivy (girlandy) a jména zobrazených v medailonech na klenebních pasech. Nejbližše kněžišti je vyobrazena Svatá rodina a ve výsečích Jan evangelista a Jakub Větší. Svatou rodinu zachytil Willmann v živé a něžné interakci, Ježíšek se z matčiny náruče natahuje k sv. Josefovi. [74] Věnc z růží, který andělci drží nad touto skupinou, a růže u sedícího andílka snad odkazují na opata Bernharda Rosu. V druhém poli namaloval Willmann rodiče a prarodiče Panny Marie a po stranách apoštolů Judu Tadeáše a Jakuba Menšího, v třetím poli vidíme Jana Křtitele s matkou Alžbětou a otcem Zachariášem, ve výsečích pak Jakoba, Josefova

³⁷⁹ FRANKOWSKA-MAKAŁA 2002, 75.

³⁸⁰ Překlad autorky, viz KOZIEL 2006, 121–122.

³⁸¹ FRANKOWSKA-MAKAŁA 2002, 75.

otce (podle Mt 1,15), a Sobe, Alžbětinu matku, kteří měli být podle některých autorů sourozenci.³⁸² Čtvrté pole je vyhrazeno příbuzným sv. Josefa. V medailonu jsou napsána tato jména: Kleofáš, Marie (Kleofášova), Simeon, Josef (Barsabáš), Zebedeus, Salome a Marie, (žena Jakubova).³⁸³ Ve cviklech jsou usazeni Matan, děd sv. Josefa (podle Mt 1,15) a kněz Matatiáš. Poslední pole ukazuje patriarchu izraelského národa Abrahama s jeho rodinou, po stranách pak krále Davida a Aarona. Malby na klenbě lodi měly podtrhnout význam a starobylost Josefova rodu, z něhož vzešel Spasitel světa, a spolu s ním i důležitost samotného pěstouna Páně.

Fresky před kněžištěm, v bočních kaplích a pod varhanní kruchtou představují scény ze života sv. Josefa, jeho sedm radostí a sedm smutků, motiv, jenž vznikl jako protějšek k sedmi radostem a bolestem Mariiným v 16. století.³⁸⁴ Objevoval se v barokní literatuře, v officiích ve formě modlitby *Miscens gaudia fletibus* a nalezneme jej i v modlitební knize pro křešovské bratrstvo *Grüssauisches Josepbuch* nebo v knize Jiřího Ivánka dedikované opatu Rosovi.³⁸⁵ Mikuda-Hüttel měla za to, že malby byly inspirovány textem této modlitební knihy. Monika Frankowska-Makała však na základě komparací jejích různých vydání zjistila, že tomu bylo právě naopak. První vydání *Grüssauisches Josepbuch* ještě neobsahovalo tak podrobné popisy událostí ze života sv. Josefa, korespondující s malbami, jako vydání z roku 1777, s nímž pracovala Mikuda-Hüttel.³⁸⁶

Tento cyklus začíná freskami v oltářích před chórem a pokračuje pak v bočních kaplích tak, aby radosti na západní straně lodi osvětlovalo vycházející slunce a smutky na východní straně slunce zapadající.³⁸⁷ První radost představuje *Zasnoubení sv. Josefa s Pannou Marií [75]*, které líčí apokryfní texty a legendy.³⁸⁸ Oproti těmto předobrazům došlo k zásadní změně týkající se Josefova věku, namísto starce stojí před veleknězem a svědky mladý, krásný muž, jenž se chystá nasadit Marii prsten. Námět zasnoubení sv. Josefa se stal populárním od 15. století, motiv prstenu užil v této souvislosti již Giotto v kapli Arena v Padově kolem roku 1305.³⁸⁹ Často býval u tohoto motivu zobrazen jeruzalémský chrám, zde tvoří pozadí nebe s radujícími se andělky a holubicí Ducha svatého.

³⁸² O Alžbětině matce Sobě se zmiňuje například CLISORIUS 1648, 11.

³⁸³ Upřesnění zobrazených viz MENDYK 2012, 6.

³⁸⁴ MIKUDA-HÜTTEL 1997, 44.

³⁸⁵ IVÁNEK 1668, 297.

³⁸⁶ FRANKOWSKA-MAKAŁA 2002, 79; GRÜSSAUISCHES JOSEPHBUCH 1777, 232–239.

³⁸⁷ DZIURLA 2002, 71.

³⁸⁸ Protoevangelium Jakubovo, Pseudomatoušovo evangelium, Historie Josefa tesaře, Legenda aurea.

³⁸⁹ ROYT 2006b, 101.

První smutek sv. Josefa, který je zobrazen na protější straně, pramenil ze zjištění, že je Marie těhotná „dříve, než se sešli“ (Mt 1,18). Josefovo přemýšlení o nastalé situaci přibližuje Protoevangelium Jakubovo, o něž se tento spíše vzácný námět *Pochybování sv. Josefa* opírá.³⁹⁰ [76] Na Willmannově fresce sedí Josef v popředí místnosti s velkým krbem a oknem, rukou si podpírá hlavu, zatímco Marie se v pozadí kompozice modlí. Podobné uspořádání, navíc již s andělem, který spěchá s radostnou zvěstí, nalezneme na rytině v *Palma Iosephina* (1661) nadepsané *S. Joseph Justus*. [77] Willmann se zde však, v duchu tohoto cyklu, soustředí na Josefovy pochybnosti.

V bočních kaplích, definovaných podpůrnými pilíři, plní fresky rovněž funkci oltářního obrazu. Hlavní výjevy v jednotlivých kaplích doprovází fresky na klenbě a antependia provedená technikou olejomalby. V první západní boční kapli směrem od kněžiště ujišťuje anděl Josefa o pravdě zázračného početí a on se již nebojí Marii přijmout, na klenbě vidíme, jak ji prosí o odpuštění, a antependium zobrazuje Navštívení Panny Marie, kterého je Josef účasten. Výjevy jsou inspirovány Matoušovým a Lukášovým evangeliem, téma odprošování vychází snad z Pseudo-Matoušova evangelia.³⁹¹ [78–80] V protější kapli zakoušel věřící spolu s Josefem a Marií bezmoc při hledání noclehu v Betlémě, byl svědkem momentu zapsání v Betlémě (klenba), a antependium ukazuje jejich útočiště v jeslích. [81–83] O těchto událostech se obecně zmiňuje Lukášovo evangelium (Lk 2,1–8), detailněji se jim věnují apokryfní texty (Protoevangelium Jakubovo, Pseudo-Matoušovo evangelium).

Cyklus radostí pokračuje v bočních kaplích oltářními obrazy s náměty *Adorace narozeného Krista* (s Pannou Marií, Josefem a anděly), *Adorace Krista pastýři*, *Představení Ježíše v chrámu*, *Dvanáctiletého Ježíše v chrámu* a na zadní stěně pod kruchtou obrazem *Nanebevzetí sv. Josefa*, cyklus strastí náměty *Obřezání Páně*, *Útěku do Egypta*, *Odpočinku na útěku do Egypta* (zármutkem nad vražděním neviňátek), *Hledání Ježíše* a *Smrtí sv. Josefa* na zadní stěně konče. Inspirovány jsou převážně kanonickými evangelií, výjimku tvoří výjevy na zadní stěně, které vycházejí z apokryfní Historie Josefa tesaře. Nanebevzetí sv. Josefa je poměrně vzácný motiv, jenž se začal objevovat až po tridentském koncilu.³⁹² [84–85]

³⁹⁰ Tamtéž.

³⁹¹ PsMt 11, 2: „Uklidnil se, pokud jde o Marii a řekl: Dopustil jsem se hříchu, že jsem tě z něčeho podezřívá.“

³⁹² ROYT 2006b, 102; DZIURLA 2002, 72.

Doprovodné fresky tematicky navazují na výše zmíněné hlavní oltářní obrazy. Jde o neobvyklé náměty, v nichž je navíc dán velký prostor sv. Josefovi, který tak například nese Ježíše k obřízce i k uvedení v chrámu, nachází Ježíše v chrámu, je poslušný vůli boží nebo se zjevuje Panně Marii po své smrti. [86]

Antependia se věnují intimním motivům spojeným s životem Svaté rodiny, objevují se zde náměty jako *Noc Svaté rodiny*, *Péče sv. rodičů o narozeného Krista*, *Uzdravení sv. rány po obřízce*, *Život svaté rodiny v Nazaretu*, *Odpočinek Svaté rodiny na cestě do Egypta* nebo *Sv. Josef uklidňuje plačícího Ježíška*. Obrazy v kaplích sloužily k individuální modlitbě a výjevy v antependiích byly věřícímu, jenž klečel u oltáře, nejbližší.³⁹³ Sv. Josef je zde opět velmi aktivním, obstarává oheň, společně s Marií převazuje Ježíšovi ránu, kolébá ho a utěšuje, zatímco Marie vyšívá nebo přede. [87–91] Rodinný život Svaté rodiny byl velmi oblíbeným námětem nizozemských a vlámských umělců. Domácím činnostem jejích jednotlivých členů, které jsou zde rovněž představeny, se ve svých mědirytech věnoval již Jan Wierix (1549–1620).³⁹⁴ Po formální stránce i v intimním vyznění se Willmann inspiroval Rembrandtem [92].

Sv. Josef, lidský ve svých smutcích i radostech, představoval pro věřící inspiraci v jejich vlastním životě, který je též namíchán z radostných i smutných událostí. Josef je zobrazen jako mladý a aktivní, nezůstává v pozadí, jako tomu bylo u tradičních zobrazení. Autorem ikonografické koncepce tohoto pozoruhodného cyklu byl pravděpodobně sám opat Bernhard Rosa, ale Michaela Willmanna, který tuto koncepci tvůrčím způsobem tlumočil, lze vnímat jako spoluautora.³⁹⁵

³⁹³ FRANKOWSKA-MAKAŁA 2002, 79; MIKUDA-HÜTTEL 1997, 52.

³⁹⁴ KNIPPING 1974, 114.

³⁹⁵ FRANKOWSKA-MAKAŁA 2002, 81; MIKUDA-HÜTTEL 1997, 52.

Závěr

V diplomové práci jsem nejprve zkoumala, jak o sv. Josefu referují prameny. Nejvýznamnějším zdrojem poznání jsou kanonická evangelia, v nichž je Josef součástí příběhů o narození a dětství Ježíše Krista. Více pozornosti se mu dostává v apokryfních evangeliích dětství, která měla vliv na jeho zobrazování jako starce až do konce středověku, aby nemohlo být pochyb o Mariině panenském početí Ježíše. Čistota se stala důležitou ctností i sv. Josefa, kterou vyzdvihují například barokní legendy. Na základě studia těchto pramenů jsem si učinila představu o nejdůležitějších tématech a otázkách spojených se sv. Josefem, které se promítly i do barokního umění. Klíčový byl Josefův vztah k Panně Marii a k Ježíši a jeho významná role v jejich životě. Odezvu našly v četných námětech, jako je například Zasnoubení sv. Josefa a Panny Marie, Svaté rodiny či Sv. Josefa s malým Ježíškem.

V části věnované kultu sv. Josefa v českých zemích období baroka mě nejvíce zajímaly okolnosti přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony v roce 1654. Na základě archivního výzkumu jsem rekonstruovala korespondenci mezi císařem Ferdinandem III. a pražským arcibiskupem Arnoštem Vojtěchem z Harrachu, který byl pověřen zavedením veřejného svátku sv. Josefa v pražské arcidiecézi. Přes veškeré formální a administrativní náležitosti, které zavedení posvěcovaly, neprobíhalo vše úplně hladce. Z politických důvodů se arcibiskupskému nařízení bránilo město Cheb. Pro kardinála z Harrachu šlo rovněž o příkaz shora, záležitost politickou, kterou mohl vnímat jako zasahování do církevních kompetencí. V artikulech zemského sněmu zaznívá, že stavové prohlašují sv. Josefa za spolu-patrona České království mimo jiné proto, aby byl jeho svátek již skutečně svěcen. Ferdinand III. nařídil slavení tohoto svátku pod hrozbou sankce. Není proto přehnané vidět ve velké svatojosefské slavnosti z roku 1655 i výraz loajality k Habsburkům.

V kapitole zaměřené na ohlasy přijetí sv. Josefa mezi české zemské patrony v umění jsem nejprve mapovala zmínky o sv. Josefu-patronovi v barokní literatuře. Ne všichni autoři, kteří se tématu zemských patronů věnovali, reflektovali sv. Josefa v této nové roli. Sv. Janu Nepomuckému, jehož jsem si vybrala ke komparaci, je věnováno mnohem více pozornosti i samostatných prací. Jako zemský patron je zmiňován dokonce dlouho před svým oficiálním přijetím – před svou beatifikací a kanonizací. V porovnání s ním byl sv. Josef spíše součástí širšího sboru zemských patronů, nikoli užší družiny českých světců.

Podobně je tomu i v případě skupinových zobrazení zemských světců souvisejících s katedrálou sv. Víta. Přes jeho formální přijetí mezi patrony nebyla přítomnost sv. Josefa v těchto zobrazeních automatická, zatímco sv. Jan Nepomucký a sv. Norbert se stali jejich standardní součástí. Jednotlivé barokní památky v prostorách katedrály ukazují sv. Josefa spíše v kontextu Svaté rodiny. Narážky na jeho novou roli se zde však objevují, vzpomeňme například ikonografické vazby se sv. Janem Nepomuckým nebo připomínku jeho přijetí mezi zemské světce v souvislosti s obrazem Svaté rodiny, který objednal císař Ferdinand III. Výmluvná je však i jeho absence v rámci jedné z nejvýznamnějších sochařských zakázek baroka v prostoru svatovítského chrámu, jež vzešla z iniciativy metropolitní kapituly. Sochař František Preiss zhotovil sochy osmi zemských světců, mezi nimiž nechyběli ani sv. Norbert a Jan Nepomucký. Sv. Jan Nepomucký je v tomto významném sakrálním prostoru připomenut na mnoha místech. Jeho kult, který se v průběhu 17. století v českých zemích rozšířil, se v prostředí metropolitní kapituly zrodil. O jeho intenzivní úctě svědčí skutečnost, že zde byl zobrazován dlouho před svým svatořečením.

Sv. Josef pronikl do mnoha barokních zobrazení s námětem zemských světců. Na některých z nich, jako například u Karla Škréty (1654), Jana Kryštofa Lišky (1705) nebo Kosmase Damiána Asama (1728), zaujímá významné postavení a je zde zároveň aktivním činitelem – vystupuje tu jako hlavní přímluvce, žehná, podává Panně Marii, která je středem Asamovy fresky, lilii. Na jiných zobrazeních je pouze klidným svědkem události a může být i v pozadí výjevu. V malbě se běžně nachází v blízkosti božských osob a Panny Marie a jsou zde dodržována určitá hierarchická pravidla. Zpravidla bývá sv. Josef zobrazen po Kristově levici a Panna Marie po jeho pravici. Pokud jsou oba umístěni na stejné straně, je sv. Josef od božských osob zpravidla více vzdálen. Pokud Panna Marie přítomna není, může zaujímat její pozici. Spíše než obecný koncept nebeské hierarchie jsou však u těchto skupinových zobrazení zemských patronů rozhodující konkrétní okolnosti vzniku uměleckých děl a celkový kontext. V zakázkách pro řádové kostely jsou více zdůrazněni řádoví světci (například sv. Norbert, jehož atribut přirozeně podporuje jeho významné umístění). Popularita sv. Norberta, kterému se podařilo proniknout do užšího sboru patronů, zřejmě souvisela s jeho translací z Magdeburku do Strahovského kláštera. Kloním se proto k názoru, že na kresbě Karla Škréty (1654) je sv. Josef takto zvýrazněn právě v souvislosti s jeho přijetím mezi zemské patrony.

Závěrečná kapitola se zaměřila na konkrétní příklady zobrazení sv. Josefa v barokním umění českých zemí. K rozboru jsem si vybrala čtyři významné památky, kašnu se sloupem sv. Josefa na Novém Městě pražském, sochu sv. Josefa na Karlově mostě, obraz Svaté rodiny v kostele Matky Boží před Týnem na Starém Městě pražském a svatojosefský malířský cyklus ve slezském Křešově. Zvolila jsem dva různé ikonografické typy samostatných zobrazení sv. Josefa s Ježíškem, která byla v baroku velmi oblíbená, a motiv Svaté rodiny jako Trojice pozemské, na němž jsem mohla ukázat proměnu vnímání Svaté rodiny a Josefovy významné role v rámci ní. Svatojosefský cyklus v Křešově, jehož ikonografickému programu jsem se věnovala, je unikátní svým zaměřením na sv. Josefa a ikonograficky velmi zajímavý, neboť obsahuje velké množství námětů, některých poměrně vzácných. V rámci rozborů jsem se snažila poukázat na obecné tendence zobrazování sv. Josefa v barokním umění, na fenomén omlazování, aktivnější úlohu v rámci jednotlivých výjevů, samostatná devocionální zobrazení, která již nemusejí nutně odkazovat ke konkrétnímu biblickému příběhu, a zároveň zohlednit specifika sledovaných památek.

Seznam použitých zkratk

NA – Národní archiv

APA – Archiv pražského arcibiskupství

inv. č. – inventární číslo

LCI – Lexikon der christlichen Ikonographie

LThK – Lexikon für Theologie und Kirche

Mt – Matoušovo evangelium

Lk – Lukášovo evangelium

Mk – Markovo evangelium

Jan – Janovo evangelium

JkEv – Protoevangelium Jakubovo

PsMt – Pseudo-Matoušovo evangelium

PsTm – Pseudo-Tomášovo evangelium dětství

sv. – svatý

bl. – blahoslavený

Seznam použité literatury a pramenů

Národní archiv, Archiv pražského arcibiskupství, díl I., 1397–1820, inv. č. 3363, karton 2046

ABRAHAM A SANCTA CLARA 1684 — ABRAHAM A SANCTA CLARA: Oesterreichisches Deo Gratias, Das ist: Ein aussführliche Beschreibung eines Hochfeyerlichen Danck-Fests Welches Zu Ehren der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit Wegen gnädiger Abwendung der über uns verhängten schwären Straff der Pest in der Kayserl. Haupt- und Residentz-Statt Wienn den 17. Junii Anno 1680. durch die Löbl. N. O. Herrn Land-Ständ höchst-aufferbäulich angestellt worden: Sambt einer kurtzen Predig so vor einer Volckreichen Versamblung in Mitte der Statt bey der Säulen der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit vorgetragen. Salzburg 1684

ADAMCOVÁ 2017 — Kateřina ADAMCOVÁ / Pavel ZAHRADNÍK: Mariánský sloup na Hradčanském náměstí. Praha 2017

BALBÍN 1682 — Bohuslav BALBÍN: Miscellanea Historica Regni Bohemiae. Decadis I. Liber IV., Hagiographicus, Seu Bohemia Sancta, Continens Sanctos Et Beatos Bohemiae, Moraviae, Silesiae, Lusatiae, Tam eos, Qui Publicis Fastis, Aut Ipso Immemorabilis Temporis Decursu In Censum Divorum Venerunt; Quam eos, Qui Licet Hoc Titulo Careant, Aut Morte Ob Christi Fidem Fortiter Tolerata, Aut Innocentia Vitae In Antiquitate Claruerunt, Aut a Scriptoribus Idoneis Virtutum & Sanctimoniae Merito Commendantur. Praha 1682

BECKOVSKÝ 1880 — Jan František BECKOVSKÝ: Poselkyně starých příběhů českých 2. díl, 3. část. Praha 1880

BIBLE 2016 — Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Český ekumenický překlad. Praha 2016

BILOVSKÝ 1696 — Bohumír Hynek Josef BILOVSKÝ: Prwnj a Nowý Farař S. Jozeff, Boha-Człowěka Pěstaun. Anebo Kazanj o S. Jozefv. Praha 1696

BITNAR 1939 — Vilém BITNAR: Postavy a problémy českého baroku literárního. Praha 1939

BLAŽÍČEK 1946 — Oldřich J. BLAŽÍČEK: Malostranský klášter sv. Josefa. Praha 1946

BLAŽÍČEK 1955 — Oldřich J. BLAŽÍČEK: Karlův most. Praha 1955

BLAŽÍČEK 1958 — Oldřich J. BLAŽÍČEK: Sochařství baroku v Čechách. Plastika 17. a 18. věku. Praha 1958

BOLLAND/HENSCHEN/PAPENBROECK 1668 — Johannes BOLLAND / Godofredus HENSCHEN / Daniel van PAPENBROECK: Acta sanctorum Martii. Tomus II., Cui praemittitur martyrologiorum antiquorum ordo ac ratio, cum genuino martyrologio Bedae ex VIII MSS. accepto, et flori Lugdun, ad illud supplements ex III. subiunguntur Acta Graeca intra diem IX et XIX mensis digesta. Antverpy 1668

BOROVÝ 1878 — Klement BOROVÝ: Sv. Jan Nepomucký, mučovník a hlavní patron království českého. Praha 1878

BUBEN 2007 — Milan BUBEN: Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, II. svazek. Žebravé řády. Praha 2007

CATALANO 2008 — Alessandro CATALANO: Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách. Praha 2008

CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1654 — Václav František CELESTÝN Z BLUMENBERKU: Devota ac Debita VENERATIO Ad Sanctos Patronos. In Sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi: per Stationes ordine ad quodlibet Altare. Pro consolatione piorum Christianorum, Qui vere pure ad Sanctos accedunt opem in suis necessitatibus imploraturi. A quibusdam SS. Patronarum Cultoribus exhibita & edita. Praha 1654

CELESTÝN Z BLUMENBERKU 1658 — Václav František CELESTÝN Z BLUMENBERKU: Wěčná Čžest, Sláwa, a Chwála, Jozefa Swatého, Otce a Pěstauna Spasytele nasseho Gežjsse Krysta, Nádoby Ducha Swatého, ženicha Marye Panny. Gehožto Slawnost a Wywolenj Za Patrona a Ochráncy Králowstwj Českého, K Milostiwému G. M. Cýs: Ferdinanda III. Slawné Paměti, Poručenj a Zaljbenj. Y K obzwlásstnj Protecti, Neydůstogněgssýmu Knjžeti a Pánu P. Kardynálu z Harrachu Arcybiskupu Pražskému, Primatoru téhož Králowstwj Českého, Rozenému Legátu, a G. M. K. Skutečné Tegné Raddě. Praha 1658

CLISORIUS 1648 — Paul Theodor CLISORIUS: Leben vnnd Lob der HH. Annæ vnnd Ioachims Elteren Der allerseeligsten Jungfrauen Mariæ der Mutter Jesu Christi vnser Herren vnd Seeligmachers. Kolín nad Rýnem 1648

CORETH 2013 — Anna CORETH: Pietas Austriaca: fenomén rakouské barokní zbožnosti. Olomouc 2013

ČÁŇOVÁ 1985 — Eliška ČÁŇOVÁ: Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671). In: Sborník archivních prací 1985, 486–560

ČORNEJOVÁ/KAŠE/MIKULEC/VLNAS 2008 — Ivana ČORNEJOVÁ / Jiří KAŠE / Jiří MIKULEC / Vít VLNAS: Velké dějiny zemí koruny české. Svazek VIII. 1618–1683. Praha 2008

DLOUHOVESKÝ 1673 — Jan Ignác DLOUHOVESKÝ: Koruna Česká, To gest: Pěkné a Nábožné Modlitby, K Předněgssjm Swatým Dědicům, w nichžto co neykratčegj gegich Žiwotowé se obsahugj; Spolu y Skřiwánek Boleslawský, Totiž: Pjsně welmi pěkné a potěssytedlné, O Neyblahoslaweněgssj Panně Maryj, Wssem Pautnjkům vžitečné; Přitom: Weytah a wyznamenánj wssech Swátosti a Reliquigj w Kostele S. Wjta na Hradě Pražském. Praha 1673

DLOUHOVESKÝ 1680 — Jan Ignác DLOUHOVESKÝ: Duchownj Recipe proti Morowé Ráně a wsselikému Nakaženj Neduhům gak Duchownjm tak tělesným Praeserva aneb Potřebná Wegstraha a vžitečné welmi Nawrženj Wssem swým milým Czechům. Praha 1680

DUS/POKORNÝ 2006 — Jan Amos DUS / Petr POKORNÝ: Novozákonní apokryfy I. Neznámá evangelia. Praha 2006

DZIURLA 2002 – Henryk DZIURLA: Monumentalne malarstwo Willmanna i jego komplementarność z architektura kościoła św. Józefa w Krzesowie. In: LEJMAN/KOZIEŁ 2002, 66–74

EKERT 1883 — František EKERT: Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého. 1. svazek. Praha 1883

EHRMAN/PLEŠE 2014 — Bart D. EHRMAN / Zlatko PLEŠE (ed.): The Other Gospels: accounts of Jesus from outsider the New Testament. Oxford 2014

FERUS 1641 — Jiří FERUS: FAMA POSTHVMA IOANNIS NEPOMVCENI, CATHEDRALIS ECCLESIAE S. VITI IN ARCE PRAGENSI CANONICI, VNIVERSITATIS CAROLI QVARTI STVDIOSI, ET MAGISTRI, &c. LAVDE sanctitatis Et Miraculorum apud Suos, & Exteros Clari Æterni. CIVILI, CIVICA, DEBITA NEPOMVCENSIVM PIETATE DEDVCTA, Dictata, Dicata. Praha 1641

FIALOVÁ 1996 — Ludmila FIALOVÁ: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha 1996

FITYCH 1990 — Tadeusz FITYCH: Trójca stworzona . Nauka o Św. Józefie na Śląsku. Lublin 1990

FRANCK Z FRANCKENSTEINU 1721 — Michael Adam FRANCK Z FRANCKENSTEINU: Plenitudo Glorise Caelestis, Et Terrestris, Qua S. Joannem Nepomucenum, Metropolitanæ Ecclesie Pragensis Divi Viti Olim Canonicum, Et Collegiatæ Ad Omnes Sanctos Decanum, Tum Martyrem Christi Invictissimum, Nunc Regni Bohemiae, Et Fama Periclitantium Peculiarem Omnino Patronum Condecorare dignatus est Deus. Praha 1721

FRANKOWSKA-MAKAŁA 2002 — Monika FRANKOWSKA-MAKAŁA: Treści ideowe fresków Michaela Willmanna w kościele św. Józefa w Krzeszowie. In: LEJMAN/KOZIEŁ 2002, 75–81

GRÜSSAUISCHES JOSEPHBUCH 1777 — Grüssauisches Josephbuch welches zu Vermehrung der Andacht gegen die heilige erschaffene Dreyfaltigkeit Jesus, Maria, Joseph, Und zu sonderbarem Gebrauche, der im fürstlichen Stifte Grüssau errichteten Bruderschaft zusammengetragen. Svídnice 1777

HÁJEK 1995 — Miloslav HÁJEK: Evangelium podle Matouše. Praha 1995

HALL 2008 — James HALL: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Litomyšl 2008

HARRER 1951 — Paul HARRER: Wien, seine Häuser, Menschen und Kultur, 1. Band/ I. Teil. Wien 1951

HARRINGTON 2005 — Daniel J. HARRINGTON (ed.): Evangelium podle Matouše. Sacra pagina. Kostelní Vydří, 2005

HLADÍK 2007 – Tomáš HLADÍK: Sochařská výzdoba. In: Ondřej ŠEFCŮ 2007, 184–210

HLEDÍKOVÁ 1971 — Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské. Praha 1971

HOLTZ 1991 — Traugott HOLTZ: Ježíš z Nazareta. Praha 1991

IVÁNEK 1688 – Jiří IVÁNEK: LILIUM PARADISI COELESTIS S. JOSEPHUS DIGNISSIMUS FILII DEI In terris NUTRITIUS, INTEGERRIMUS VIRGINIS DEIPARAE SPONSUS: Omni hominum conditioni ad aestimandum, colendum, & imitandum LIBRIS TRIBUS PROPOSITUS. Praha 1688

JERUZALÉMSKÁ BIBLE 2010 — Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. Praha 2010

JIŘÍK 1901 — František Xaver JIŘÍK: Bývalé zatímní průčelí chrámu sv. Vítkého v Praze. In: Časopis společnosti přátel starožitností českých 9, Praha 1901, 13–15

KALISTA 1934 — Zdeněk KALISTA: Z legend českého baroka. Olomouc 1934

KALISTA 1941 — Zdeněk KALISTA: České baroko. Praha 1941

KAPUSTKA 2007 — Mateusz KAPUSTKA (ed.): Slezsko – perla v České koruně: historie, kultura, umění. Praha 2007

KIBLER 1661 — Benignus KIBLER: Palma Iosephina Das ist: Leben vnd Lob Deß hochcheyligen Patriarchen Iosephs. Augsburg 1661

KNIPPING 1974 — John B. KNIPPING: Iconography of the Counter reformation in the Netherlands: Heaven on Earth. 1. svazek Nieuwkoop 1974

KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ 2005 — Kosmova kronika česká: Překlad Karel Hrdina a Marie Bláhová. Praha 2005

KOSTLÍKOVÁ 1994 — Marie KOSTLÍKOVÁ: Dostavba Svatovítské katedrály v Praze. In: Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jaroslav V. POLC 1994, 225–247

KOZIEŁ 2006 — Andrzej KOZIEŁ: Angelus Silesius, Bernhard Rosa i Michael Willmann, czyli, Sztuka i mistyka na Śląsku w czasach baroku. Wrocław 2006

KRAJČA/ŠORM 1939 — Antonín KRAJČA / ANTONÍN ŠORM (ed.): Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě: příspěvky k studiu barokní kultury. Praha 1939

KRAMÁŘ/ŠRONĚK 1998 — Vincenc KRAMÁŘ / Michal ŠRONĚK (ed.): Zpustošení Chrámu svatého Víta v roce 1619. Praha 1998

KRÁSL 1886 — František KRÁSL: Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667. Praha 1886

KUCHYNKA 1923 — Rudolf KUCHYNKA: Hagerovy fresky. In: Památky archeologické 3–4, 1923, 242–249

KÜRSCHNER 1870 — Franz KÜRSCHNER: Eger und Böhmen: die staatsrechtlichen Verhältnisse in ihrer historischen Entwicklung. Vídeň 1870

KUTHAN/ROYT 2011 — JIŘÍ KUTHAN / Jan ROYT: Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha: svatyně českých patronů a králů. Praha 2011

LAMORMAINI 1638 — Wilhelm LAMORMAINI: FERDINANDI II. Romanorum Imperatoris VIRTUTES. Vídeň 1638

LEUCHT 1625 — Valentin LEUCHT: VITA SANCTORVM To gest: Ziwotowé, Skutkowé, Vtrpenj a Smrt Pána Krysta, Blahoslawené Panny Marye a neyobzwlásstněssjch Swatých, ze wssech Pokolenj, Stawůw, Rządůw, Zemij a časůw na wssecky dni Dwanácti Měsýcůw, přes celý Rok, pěkně spořádanj a rozdělenj a před tjm Léta Páně 1610 od Ctihodného Walenryna Leüchtya Swatých pisem Doktora w Německé Ržeči sepsané: nynj pak ke cti a Chwále Pánu Bohu, Panně Maryj, a wssem milým swatym ku potěssenj pak wssech wěrných Katholických Křestianůw na Česko přeloženj a pilné přehlidnutj, a vlastnjm nákladem a ku poctiwosti Vrozeného Vladyky, a Statečného Rytjře, Pana Krystoffa Chánowského z Dlahé Wsy na Swiraticých,

Chánowicých, a Augezdcy. G.M.C. Raddy a Purkgrabi Krage Hrdeckého ec. na Swětlo
wydané. Praha 1625

LÍBAL/ZAHRADNÍK 1999 — Dobroslav LÍBAL / Pavel ZAHRADNÍK: Katedrála
svatého Víta na Pražském hradě, Praha 1999

LORIŠ 1949 — Jan LORIŠ: Datování kreseb Karla Škréty. In: BLAŽÍČEK/KVĚT (ed.)
1949, 188–191

LCI 2 — Engelbert KIRSCHBAUM: Lexikon der christlichen Ikonographie. Bd. 2.
Allgemeine Ikonographie. Řím 1970

LThK 5 — Walter KASPER: Lexikon für Theologie und Kirche Bd. 5. Hermeneutik bis
Kirchengemeinschaft. Freiburg 1996

LUTTEROTTI 1941 — Nikolaus von LUTTEROTTI: Abtei Grüssau. Křešov 1941

MAROSZOVÁ 2016 — Jana MAROSZOVÁ (ed.): Vera mundi lumina. Výbor
dominikánských barokních kázání. Praha 2016

MENDYK 2012 — Marek MENDYK: Kościół pw. Świetego Józefa. Lehnice 2012

MIKUDA-HÜTTEL 1997 — Barbara MIKUDA-HÜTTEL: Vom "Hausmann" zum
Hausheiligen des Wiener Hofes. Zur Ikonographie des hl. Joseph im 17. und 18.
Jahrhundert. Marburg 1997

MIKULEC 2000 – Jiří MIKULEC: Barokní náboženská bratrstva v Čechách. Praha
2000

MIKULEC 2013 — Jiří MIKULEC: Náboženský život a barokní zbožnost v českých
zemích. Praha 2013

MIKULEC 2017 – Jiří MIKULEC: Pietas Austriaca a její odraz v českých zemích. In:
BŮŽEK/SMÍŠEK (ed.) 2017, 433–434

MUCHKA 1994 — Ivan MUCHKA: Katedrála v 17. století. In: Klára BENEŠOVSKÁ
(ed.) 1994, 171–184

NEUMANN 1968 — Jaromír NEUMANN: Petr Brandl 1668–1735. Praha 1968

NEUMANN 1974a — Jaromír NEUMANN: Karel Škréta: 1610–1674. Praha 1974

NEUMANN 1974b — Jaromír NEUMANN: Český barok. Praha 1974

NEUMANN/STECKEROVÁ 2016 — Jaromír NEUMANN / Andrea STECKEROVÁ
(ed.): Petr Brandl, 2. svazek. Praha 2016

NEURÄUTTER 1714 — Augustin NEURÄUTTER: Statue pontis pragensis: das ist der Weit- und Breit berühmten Prager Brücken von verschiedenen Wohlthätern und Verehrern der Lieben heiligen Gottes Herrlich Angegebene und von Treffliches BildhauersKunstmässig auffgeführte Säuler-Bilder mit sonderes fleis entworffen und in Kupfferstiche herausgegeben von Augustin Neureutter. Praha 1914

NOLLAND 1996 — John NOLLAND: A Text-Critical Discussion of Matthew 1:16. In: The Catholic Biblical Quarterly 58, 1996

NOVOTNÝ 1946 — Antonín NOVOTNÝ: Praha temna. Praha 1946

ÓRIGENÉS 2016 — ÓRIGENÉS: Proti Kelsovi: řecko-české vydání. Praha 2016

OULÍKOVÁ 2019 — Petra OULÍKOVÁ: Klementinum. Praha 2019

PANOCH/BARTOŠ 2011 — Barokní umění na Chrudimsku. Nové Město nad Metují 2011

PEŠINA 1837 — Václav Michal PEŠINA: Krátké popsánj kr. chrámu Páně pražského sw. Wjta. In: Časopis pro katolické duchowenstwo, 1837, I–XXXVIII

PFALZ 1691 — Christian August PFALZ: THEATRUM GLORIAE, Das ist: Schau-Platz der Ehren, Oder Lob-Predigten, Von denen heiligen, außervählten, glorwürdigen Patronen des Hochlöblichen Königreichs Böheimb: Mit Ehren-Preiß ihres gottseeligen Wandels, rühmlichen Verdienst und herrlicher Wunderthaten, aus Böhmischen Geschichten Historico-moraliter verfasset, in Göttlicher Schrifft und heiligen Vättern gegründet; mit Theologischen Fragen und Concepten gezieret; An deren heiligen, hohen Fest-Tägen, bey Gegenwart Volckreicher Versamlung, in der Ertz- Stuhl- und Haupt-Kirchen S. Viti in Prag auffgerichtet; Itzo aber auff vieler Begehren, durch öffentlichen Druck, nebst noch etlich sonderbaren Predigten, vorgestellt. Praha 1691

PODLAHA/HILBERT 1906 — Antonín PODLAHA / Kamil HILBERT: Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. Král. hlavní město Praha: Hradčany. I, Metropolitní chrám sv. Víta. Praha 1906

PODLAHA/ŠITTLER 1903 — Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta v Praze: jeho dějiny a popis. Praha 1903

POKORNÝ/HECKEL 2007 — Petr POKORNÝ / Ulrich HECKEL: Úvod do Nového zákona. Přehled literatury a teologie. Praha 2007

PONTANUS Z BREITENBERKA 1602 — Jiří Barthold PONTANUS Z BREITENBERKA: Hymnorum sacrorum, de beatissima virgine Maria et s. patronis S.R. Bohoemia. Libri tres. Praha 1602

PONTANUS Z BREITENBERKA 1608 — Jiří Barthold PONTANUS Z BREITENBERKA: BOHEMIA PIA. Hoc est HISTORIA BREVIS, PIETATEM AVITAM BOHEMIAE E MIRACVLIS, Ducibus & Regibus, Sanctis quoque, Episcopis & Archiepiscopis, & ex aliis ostendens, quinq[ue] libris comprehensa. Accedunt insuper res quaedam gestae sub LVDOVICO Rege hactenus non euulgatae. Frankurt 1608

PREISS 1970 — Pavel PREISS: Václav Vavřinec Reiner. Praha 1970

PREISS 1999 — Pavel PREISS: František Karel Palko. Praha 1999

PREISS 2001 — Pavel PREISS: Česká fides. In: VLNAS 2001, 22–62

PREISS 2006 — Pavel PREISS: Česká barokní kresba. Praha 2006

PREISS 2013 — Pavel PREISS: Václav Vavřinec Reiner: Dílo, život a doba malíře českého baroka. Praha 2013

PREISS/VLNAS 2001 – Pavel PREISS / Vít VLNAS: Čechie a Austrie. In: VLNAS (ed.), 111–146

REINSBERG-DÜRINGSFELD 1861 — Otto von REINSBERG-DÜRINGSFELD: Fest-Kalender aus Böhmen. Ein Beitrag zur Kenntniss des Volkslebens und Volksglaubens in Böhmen. Praha 1861

REZEK 1892 — Antonín REZEK: Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha 1. 1648–1657. Praha 1892

ROUČEK 1948 — Rudolf ROUČEK: Chrám sv. Víta: dějiny a průvodce. Praha 1948

ROYT 1991 — Jan ROYT: České nebe. Soupis nejznámějších mariánských poutních míst v Čechách a na Moravě, českých a moravských zemských patronů. Havlíčkův Brod 1991

ROYT 1993 — Jan ROYT: Sv. Jan Nepomucký a jeho úcta v Praze. In: KYBALOVÁ 1993, 76–85

ROYT 1994a — Jan ROYT: Lidová zbožnost v 17. a 18. století a její obraz ve výtvarném umění. In: HLEDÍKOVÁ/POLC 1994, 179–198

ROYT 1994b — Jan ROYT: Ikonografie sv. Jana Nepomuckého. In: SVOBODA 1994, 53–63

ROYT 2001 — Jan ROYT: Víra, zbožnost a církev. Barokní pietas. In: VLNAS (ed.) 2001, 15–62.

ROYT 2006a — Jan ROYT: Poznámky k ikonografii a kultu českých zemských patronů v 17. a 18. století v Čechách. In: KUBÍN/PÁTKOVÁ/PETRÁČEK (ed.) 2006, 229–260

ROYT 2006b — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006

ROYT/NAJMANOVÁ 2011 — Jan ROYT / Anežka NAJMANOVÁ: Poutní místo Panny Marie Vítězné na Bílé hoře. Praha 2011

ROYT/VLNAS 2007 — Jan Royt / Vít Vlnas: Barokní slezské nebe v Čechách a české nebe ve Slezsku. In: KAPUSTKA 2007, 313–328

RYŠKOVÁ 2008 — Mireia RYŠKOVÁ: Doba Ježíše Nazaretského. Historicko-teologický úvod do Nového zákona. Praha 2008

SAMERSKI 2009 — Stefan SAMERSKI: Die Landespatrone der böhmischen Länder: Geschichte, Verehrung, Gegenwart. Paderborn 2009

SÁZAVA 1981 — Zdeněk SÁZAVA: Padesát novozákonních záhad. Praha 1981

SRŠEŇ 1991 — Lubomír SRŠEŇ: Příležitostné dekorace pražských barokních slavností. In: Barokní umění a jeho význam v české kultuře. Praha 1991, 154–160

SRŠEŇ 1993 — Lubomír SRŠEŇ: Slavnostní dekorace pražské katedrály sv. Víta r. 1729. In: KYBALOVÁ 1993, 39–45

STENGEL 1616 — Karl STENGEL: Iosephvs hoc est Sanctissimi educatoris Christi Dom. Deiq. nostri in Terris apparentis, ac Aeterna Virginis Mariae Sponsi Vitae Historia. Mnichov 1616

STENGEL 1658 — Karl STENGEL: EMBLEMATA IOSEPHINA cum Eulogijs Opera. Augsburg 1658

STOLÁROVÁ/VLNAS 2010 — Lenka STOLÁROVÁ / Vít VLNAS (ed): Karel Škréta: 1610–1674: doba a dílo. Praha 2010

STRAKA 1927 — Cyril Antonín STRAKA: Přenešení ostatků sv. Norberta z Magdeburku na Strahov (1626–1628). Praha 1927

SURIUS 1618 — Laurentius SURIUS: DE PROBATIS SANCTORVM VITIS: Quas tam ex MSS. Codicibus, quam ex editis Authoribus R.P. Fr. LAVRENTIVS SVRIUS CARTHVSIAE COLONIENSIS PROFESSVS Primum edidit, & in duodecim menses distribuit. MARTIVS. Kolín nad Rýnem 1618

ŠRONĚK 2006 — Michal ŠRONĚK: Jan Jiří Heinsch: (1647-1712): malíř barokní zbožnosti. Praha 2006

ŠRONĚK/HAUSENBLASOVÁ 1998 — Michal ŠRONĚK / Jaroslava HAUSENBLASOVÁ: Gloria et Miseria 1618-1648: Praha v době třicetileté války. Praha 1998

ŠTEYER 1691 — Matěj Václav ŠTEYER: Postylla Katolická Na Dwě Částky Rozdělená Nedělnj a Swátečnj, Aneb Weykladowé na Ewangelia: Kteráž se podle Ržádu a Obyčege Swaté Ržjmsko-Katolické Cýrkwe, na každau Neděli, a na každý Swátek, w slawném Českém Králowstwj, a Margkrabstwj Morawském zaswěcený, Přes celý Rok čjtaj, A w Chrámě Božjm na Kázanjch Předkládaj, Sprostému Křestianskému lidu, Českého Gazyka vžjwagjcýmu: K spasytedlnému Naučenj, Duchownjmu Prospěchu, a Potěssenj Na swětlo wydanj. Praha 1691

TANNER 1659 — Jan TANNER: REVERENDI PATRIS ALBERTI CHANOWSKY e Societate IESV VESTIGIVM Boemiae Piae Seu: RES QVAEDAM MEMORATV dignae, quae in Boëmia, praesertim in Districtu Prachensi & Pilsnensi, vel ab hominibus sunt pie erga DEUM gestae, vel a DEO hominibus singulari favore, aut etiam in poenam acciderunt. Praha 1659

TERESA DE JESÚS 1991 — TERESA DE JESÚS: Život. Vimperk 1991

TICHÝ 2003 — Ladislav TICHÝ: Úvod do Nového zákona. Svitavy 2003

TISCHEROVÁ 2013 — Jana TISCHEROVÁ: Matěj Václav Jäckel: sochař českého baroka 1655–1738. Praha 2013

VÁCHA 2009 — Štěpán VÁCHA: Der Herrscher auf dem Sakraltbild zur Zeit der Gegenreformation und des Barock: eine ikonologische Untersuchung zur herrscherlichen Repräsentation Kaiser Ferdinands II. in Böhmen. Praha 2009

VÁCHA 2010 — Štěpán VÁCHA: K původu a kultu milostného obrazu Panny Marie Vítězné ze Štěnovic. In: Minulostí západočeského kraje roč. 45, 2010, 7–31

VÁCHA 2019 — Štěpán VÁCHA: Katedrála od velkého požáru roku 1541 do sklonku baroka. In: MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ (ed.) 2019, 2. díl, 388–477

VÁCHA/HEISSELOVÁ 2017 — Štěpán VÁCHA / Radka HEISSELOVÁ: Ve stínu Karla Škréty. Pražští malíři v letech 1635-1680: Antonín Stevens, Jan Bedřich Hess, Matěj Zimprecht. Praha 2017

VLČEK 1997 — Pavel VLČEK: Obořiště. In: VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 397–399

VLČEK 1997 — Pavel VLČEK: Praha 1 – Nové Město. In: VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 494–495

VLČEK 2000 — Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany. Praha 2000

VLNAS 1993 — Vít VLNAS: Jan Nepomucký, česká legenda. Praha 1993

VLNAS 2001 — Vít VLNAS (ed.): Sláva barokní Čechie: umění, kultura a společnost 17. a 18. století. Praha 2001

VLNAS 2013 — Vít VLNAS: Jan Nepomucký, česká legenda. Praha 2013

VLNAS/ROYT 1993 — Vít VLNAS / Jan ROYT: Svatojánský kult v zrcadle písemných pramenů. In: KYBALOVÁ (ed.) 1993, 61–66

VOCELKA/HELLER 1997 — Karl VOCELKA / Lynne HELLER: Die Lebenswelt der Habsburger: Kultur- und Mentalitätsgeschichte einer Familie. Štýrský Hradec 1997

VORAGINE/VIDMANOVÁ 2012 — Jacobus de VORAGINE / Anežka VIDMANOVÁ: Legenda aurea. Praha 2012

WINKELBAUER 2003 — Thomas Winkelbauer: Österreichische Geschichte 1522–1699: Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im Konfessionellen Zeitalter Teil 2. Vídeň 2003

WYRZYKOWSKA 2016 — Małgorzata WYRZYKOWSKA: The Cult of Saints of the House of Habsburg in Silesian Baroque Art. In: BOGADE 2016, 176–192

Obrazová příloha

1. Kristus, Panna Marie a sv. Josef na nebesích, kolem roku 1616, rytina, Iosephus

2. Korunování sv. Josefa se sv. Terezií z Avily, kolem roku 1658, rytina, Emblemata Iosephina

3. Sv. Josef s Ježíškem, kolem roku 1661, rytina, Palma Iosephina

4. Sv. Josef spravedlivý, kolem roku 1661, rytina, Palma Iosephina

5. Dedikační scéna Grüssauisches Josephbuch, 1694, rytina

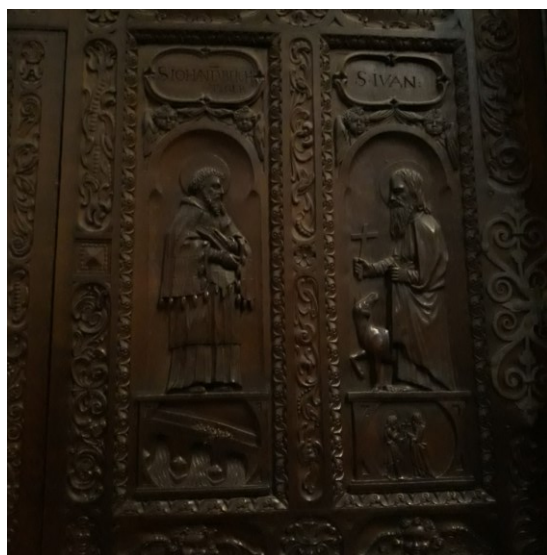
6. Sv. Josef jako zemský patron, kolem roku 1673, rytina, Koruna Česká

7. Metropolitní kanovník a dómský kazatel Kristián Augustin Pfalz z Ostřice prosí zemské patrony o ochranu Čech před tureckým nebezpečím, kolem roku 1691, mědiryt, Theatrum gloriae

8. Kašpar Bechteler: Levé dveře v přízemí varhanní kruchty, původně jedny za vstupních dveří do katedrály, 1630, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

9. Kašpar Bechteler: Jan Nepomucký a sv. Ivan, detail pravých dveří v přízemí varhanní kruchty, 1630, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

10. Jan Nepomucký jako zpovědník, 1602, rytina, Hymnorum sacrorum

11. Adorace Krista, kopie tzv. milostného obrazu ze Štěnovic, kostel Panny Marie Vítězné na Bílé hoře v Praze

12. Antonín Stevens: Císař Ferdinand II. a Dominik à Jesu Maria se modlí k Panně Marii za vítězství katolického vojska v bitvě na Bílé hoře, kolem roku 1641

13. Václav Vavřinec Reiner: Císařské vojsko před bitvou na Bílé hoře (s karmelitánem Dominicem à Jesu Maria žehnajícím vojsku obrazem Adorace Krista), 1718, freska, kaple sv. Rozálie (později sv. Feliciána), Praha, poutní kostel Panny Marie Vítězné na Bílé hoře

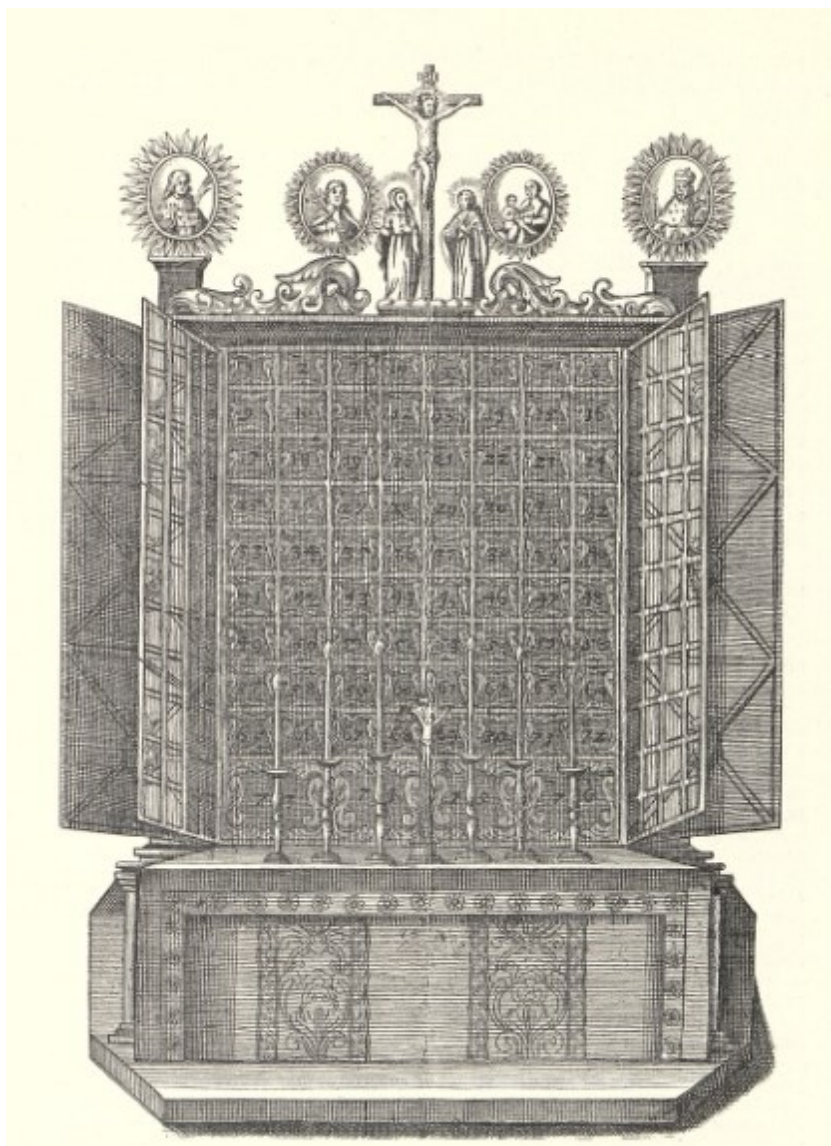
14. Matyáš Mayer: Císař Ferdinand II. s rodinou adoruje české zemské patrony, 1631, nástěnná malba původně v katedrále sv. Víta v Praze, depozitář

17. Domenico Orsi (?): návrh barokní dostavby katedrály sv. Víta, ca 1674, mědiryt

18. Michael Heinrich Rantz podle Jana Hiebla: Čeští patroni nad katedrálou sv. Víta, před rokem 1726, mědiryt

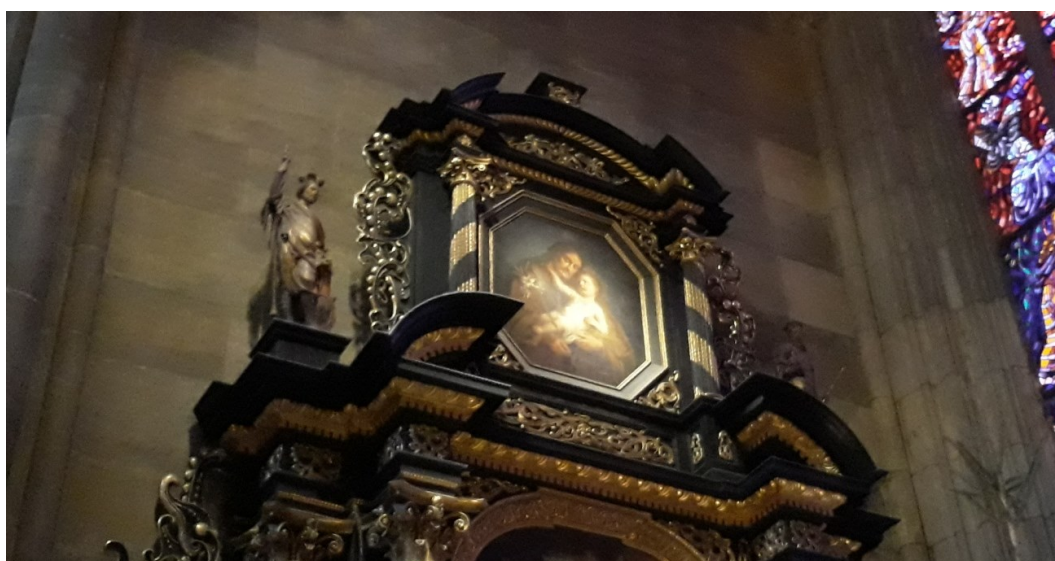
19. Skříň na karlsštejnské relikvie, 1654, rytina

20. Joseph Lanzedelli podle Eduarda Gurcka: Obraz Svaté rodiny na hlavním oltáři chrámu sv. Víta, litografie

21. Malíř z okruhu Petra Pavla Rubense: Svatá rodina, kolem poloviny 17. století, kaple Božího hrobu, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

22. Matěj Zípmrecht (?): Sv. Josef s Ježíškem, kaple Božího hrobu, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

23. František Preiss: Jan Nepomucký, 1696, pilíř křížení, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

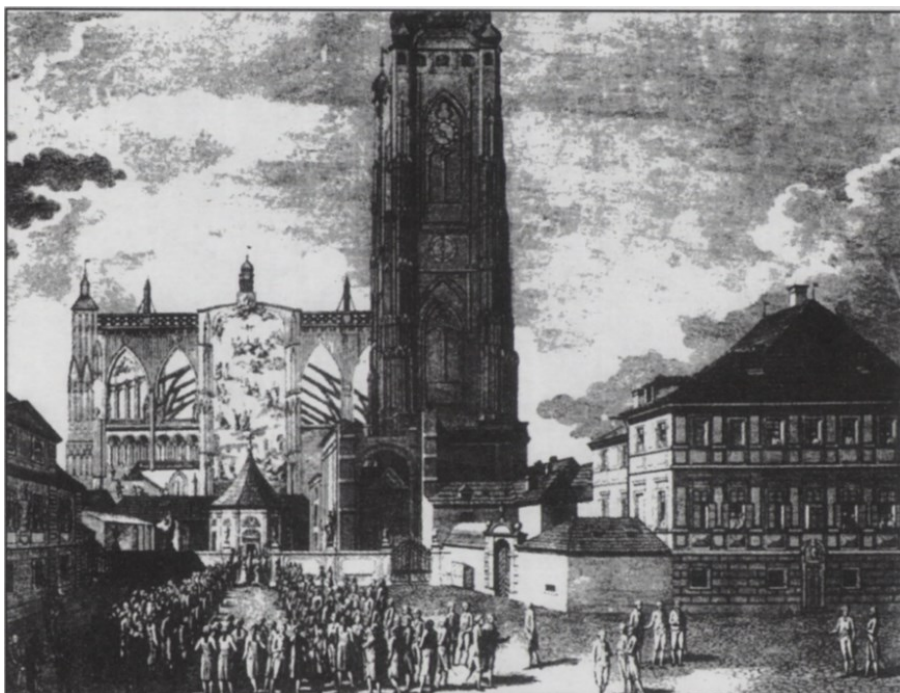
24. Rinaldo Ranzoni podle Františka Preisse: Stříbrné polopostavy zemských patronů sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Cyrila a sv. Víta, 1698–1699, kaple sv. Jana Nepomuckého, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

25. Francesco Trevisani: Smrt sv. Josefa, kolem roku 1720, původně v kapli sv. Jana Nepomuckého (dnes v kapli sv. Jana Křtitele), Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

26. Josef Würth podle modelu Antonia Corradiniho a návrhu Josefa Emanuela Fischera z Erlachu: náhrobek sv. Jana Nepomuckého, 1733–1736, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze

27. Kašpar Pluth: Korunovační průvod Leopolda II. před západním průčelím Svatovítské katedrály, 1791, lept

28. Jan Bedřich Kohl-Severa (?): Sv. Josef, dřevěná busta, 1729, Národní muzeum

29. Karel Škréta: Čeští patroni se sv. Josefem, Františkem a Kateřinou, před rokem 1654, kresba perem a štětcem hnědou barvou, 325 x 208 mm. Národní galerie v Praze

30. Karel Škréta: Čestí patroni uctívají Nejsvětější Trojici, kolem roku 1654, kresba štětcem, 201 x 167 mm. Staatliche Museen zu Berlin

31. Karel Škréta: Nejsvětější Trojice uctívaná českými zemskými patrony, po roce 1654, olej, plátno, 115 x 81 cm. Diözesanmuseum Hofburg Brixen

32. Karel Škréta: Nejsvětější Trojice a Všichni svatí, kolem roku 1654

33. Melchior Küsel podle Karla Škréty: Čechie oroduje u Svaté rodiny a českých patronů za ochranu země před válkou, morem a hladem, 60. léta 17. stol., mědiryt, 659 x 501 mm. Národní galerie v Praze

34. Panna Maria a Všichni svatí s rytířem Janem Jindřichem Chanovským z Dlouhé Vsi a jeho chotí Barborou, rozenou Častolárovou, z Dlouhé Vsi, 1636, olej na plátně, Klášter Plasy, Národní památkový ústav

35. Antonín Stevens: Svatý Vít ve společnosti zemských patronů a Panny Marie, 1667

36. Jan Jiří Heinsch: Svatý Jan Nepomucký, 1683, mědiryt, Univerzita Karlova

37. Jan Kryštof Liška: Čeští patroni z benediktinského řádu se sv. Benediktem, snad 1693, olej na plátně, 374 x 221,5 cm. Praha, depozitář Arcibiskupství pražského

38. Jan Kryštof Liška: Pieta s českými zemskými patrony, kolem roku 1700, Praha, Národní galerie

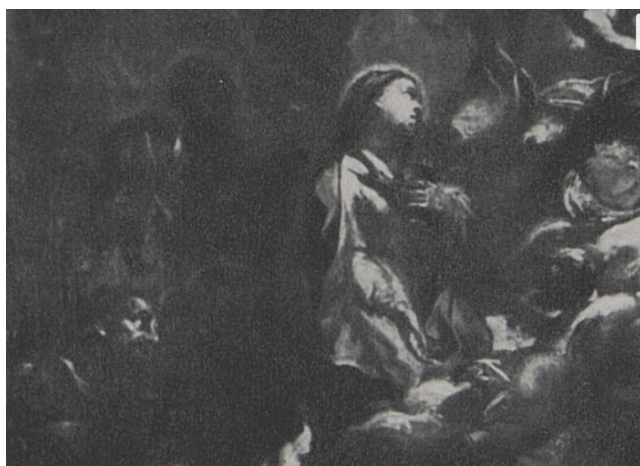
39. Jan Kryštof Liška: Patroni země České, kolem roku 1705, olej na plátně, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, kostel Nanebevzetí Panny Marie

40. Petr Brandl: Patronové země české s Nejsvětější Trojicí, 1728, olej na plátně, 326 x 211,5 cm. Kutná Hora – Sedlec, kostel Nanebevzetí Panny Marie

41. Václav Vavřinec Reiner: Patroni země České, 1721–1722, Broumov, kostel sv. Vojtěcha

42. Václav Vavřinec Reiner: Sv. Prokop a čeští patroni přijímají sv. Jana Nepomuckého, 1729, Praha – Hradčany, kolegiální kostel Všech svatých

43. Glorifikace sv. Jana Nepomuckého s českými patrony, kolem roku 1722, freska, Praha, kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele sv. Jiří na Pražském hradě

44. Kosmas Damián Asam: Triumf katolické církve v Čechách, 1728, freska, Praha, kupole kněžiště poutního kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře

45. Jiří Vilém Neuhertz: Návrh oltářního obrazu s českými a morovými patrony, 1733, kresba, 580 x 340 mm. Národní galerie v Praze

46. František Karel Palko: Všichni svatí s řádovými světci a zemskými patrony, kolem roku 1755, olej na plátně, 346 x 180 cm. Národní galerie v Praze

47. Votivní obraz rétorů pražské jezuitské akademie s vyobrazením staroboleslavského paládia a českých zemských patronů, 1652

50. Martin Antonín Mansfeld: Sv. Jan Nepomucký uprostřed sboru českých zemských patronů a staroboleslavského paládia

51. Staroboleslavské paládium uprostřed českých patronů

52. Jan Bedřich Hess: Panna Marie Staroboleslavská jako Královna Všech svatých, 1664, nástěnná malba, Stará Boleslav, Černínská kaple Zvěstování Panně Marii v kostele Nanebevzetí Panny Marie

53. Jan Šimon Pánek, Matěj Václav Jäckel, Jan Bureš, František Kašpar Lejsek: Kašna se sloupem sv. Josefa, 1693–1706, Praha – Nové Město, Karlovo náměstí

54. Matěj Václav Jäckel: Vrcholová socha sv. Josefa ze sloupu při Novoměstské radnici, 1698, Praha – Nové Město, Karlovo náměstí

55. Franz Anton Kuen: Sv. Josef s Ježíškem, 1713–1714, Praha, Národní galerie

56. Matěj Václav Jäckel: Sv. Josef s Ježíškem, kolem roku 1691, Praha, průčelí kostela sv. Josefa na Malé Straně

57. Matyáš Štěpán: Sv. Josef s Ježíškem, 1736–1737, polychromované dřevo, Praha, hlavním oltář v kostele pražské Lorety

58. Jakub Teplý: Sv. Josef s Ježíškem, 1777, Pardubice – Pernštýnské náměstí

59. Karel Josef Hiernle: Sv. Josef s Ježíškem, 20. léta 18. století, Praha, Zrcadlová kaple v areálu Klementina

60. Sv. Josef s Ježíškem, 1702, kámen, Chrudim, průčelí kostela sv. Josefa

61. Augustin Neuräutter: Socha sv. Josefa s Ježíškem na Karlově mostě od Jana Brokofa (1706), 1714, mědiryt

62. Josef Max: Sv. Josef s Ježíškem, 1854, Praha, Karlův most

63. František Preiss (?): Sv. Josef s Ježíškem, do roku 1712, polychromované dřevo, Praha, chrám Matky Boží před Týnem

64. Lazar Widman: Sv. Josef s Ježíškem, před rokem 1740, dřevo, Křimice, zámecká kaple

65. Antonín Braun: Sv. Josef s Ježíškem, kolem roku 1735, polychromované dřevo, Praha, kostel sv. Klimenta

66. Karel Škréta: Bůh Otec, 1664, olej, plátno, 78 x 54 cm. Praha, kostel Matky Boží před Týnem na Starém Městě

67. Karel Škréta: Svatá rodina, 1664, olej, plátno, 172 x 113 cm. Praha, kostel Matky Boží před Týnem na Starém Městě

68. Karel Škréta: Svatá rodina, 1664. Staatliche Museen zu Berlin

69. Křešov, kostel sv. Josefa, 1690–1696, pohled od jihu

70. Křešov, kostel sv. Josefa, 1690–1696, pohled do interiéru

71. Klanění tří králů, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, apsida

72. Gloria caelestis, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba kněžiště.
Foto: archiv autorky

73. Předci a příbuzní Svaté rodiny, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba lodi

74. Svatá rodina, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba lodi

75. Zasnoubení sv. Josefa s Pannou Marií (první Josefova radost), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář vlevo před kněžištěm

76. Pochybování sv. Josefa (první Josefův smutek), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář vpravo před kněžištěm

77. Sv. Josef spravedlivý, kolem roku 1661, mědiryt, Palma Iosephina

78. Anděl zvěstuje sv. Josefu pravdu o zázračném početí (druhá Josefova radost), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář v první západní boční kapli směrem od kněžiště

79. Sv. Josef prosí Pannu Marii za odpuštění kvůli svým pochybám, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba v první západní boční kapli směrem od kněžiště

80. Navštívení Panny Marie, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v první západní boční kapli směrem od kněžiště

81. Hledání noclehu v Betlémě (druhý Josefův smutek), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář v první východní boční kapli směrem od kněžiště

82. Sv. Josef s Marií se dává zapsat v Betlémě, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba v první východní boční kapli směrem od kněžiště

83. Sv. Josef s Marií se uchylují do chléva, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v první východní boční kapli směrem od kněžiště

84. Nanebevzetí sv. Josefa (sedmá Josefova radost), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, zadní stěna pod kruchtou

85. Smrt sv. Josefa (sedmý Josefův smutek), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, zadní stěna pod kruchtou

86. Sv. Josef se zjevuje Panně Marii po své smrti, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba pod kruchtou

87. Noc Svaté rodiny, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v druhé západní boční kapli směrem od kněžiště

88. Péče sv. rodičů o narozeného Krista, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v třetí západní boční kapli směrem od kněžiště

89. Uzdravení sv. rány po obřízce, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v druhé východní boční kapli směrem od kněžiště

90. Život Svaté rodiny v Nazaretu, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium ve čtvrté západní boční kapli směrem od kněžiště

91. Sv. Josef uklidňuje plačícího Ježíška, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium ve čtvrté východní boční kapli směrem od kněžiště

92. Rembrandt van Rijn: Sen sv. Josefa, 1645. Nationalgalerie Berlin

Seznam vyobrazení

1. Kristus, Panna Marie a sv. Josef na nebesích, kolem roku 1616, rytina, Iosephus. Reprodukce z: STENGEL 1616
2. Korunování sv. Josefa se sv. Terezií z Avily, kolem roku 1658, rytina, Emblemata Iosephina. Reprodukce z: STENGEL 1658, 47
3. Sv. Josef s Ježíškem, kolem roku 1661, rytina, Palma Iosephina. Reprodukce z: KIBLER 1661, 99
4. Sv. Josef spravedlivý, kolem roku 1661, rytina, Palma Iosephina. Reprodukce z: KIBLER 1661, 164
5. Dedikační scéna Grüssauisches Josephbuch, 1694, rytina. Reprodukce z: DZIURLA 2002, 67 obr. 38
6. Sv. Josef jako zemský patron, kolem roku 1673, rytina, Koruna Česká. Reprodukce z: DLOUHOVESKÝ 1673, nestránkováno
7. Metropolitní kanovník a dómský kazatel Kristián Augustin Pfalz z Ostřice prosí zemské patrony o ochranu Čech před tureckým nebezpečím, kolem roku 1691, mědiryt, Theatrum gloriae. Reprodukce z: PFALZ 1691, nestránkováno
8. Kašpar Bechteler: Levé dveře v přízemí varhanní kruchty, původně jedny za vstupních dveří do katedrály, 1630, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Foto: archiv autorky
9. Kašpar Bechteler: Jan Nepomucký a sv. Ivan, detail pravých dveří v přízemí varhanní kruchty, 1630, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Foto: archiv autorky
10. Jan Nepomucký jako zpovědník, 1602, rytina, Hymnorum sacrorum. Reprodukce z: PONTANUS Z BREITENBERKA 1602, 203
11. Adorace Krista, kopie tzv. milostného obrazu ze Štěnovic, kostel Panny Marie Vítězné na Bílé hoře v Praze. Foto: archiv autorky
12. Antonín Stevens: Císař Ferdinand II. a Dominik à Jesu Maria se modlí k Panně Marii za vítězství katolického vojska v bitvě na Bílé hoře, kolem roku 1641. Reprodukce z: VÁCHA/HEISLEROVÁ 2017, 340 obr. 187
13. Václav Vavřinec Reiner: Císařské vojsko před bitvou na Bílé hoře (s karmelitánem Dominicem à Jesu Maria žehnajícím vojsku obrazem Adorace Krista), 1718, freska, kaple sv. Rozálie (později sv. Feliciána), Praha, poutní kostel Panny Marie Vítězné na Bílé hoře. Foto: archiv autorky

14. Matyáš Mayer: Císař Ferdinand II. s rodinou adoruje české zemské patrony, 1631, nástěnná malba původně v katedrále sv. Víta v Praze, depozitář. Reprodukce z: KUTHAN/ROYT 2011, 456
15. Jan Gerard Damperviel: Metropolitní kapitula u sv. Víta jako obránkyně katolictví, 1671, mědiryt. Reprodukce z: VÁCHA 2019, 432
16. Georg de Groosse: Kristus, Panna Maria a čeští patroni jako ochránci katedrály, 1677, mědiryt. Reprodukce z: VÁCHA 2009, 156
17. Domenico Orsi (?): návrh barokní dostavby katedrály sv. Víta, ca 1674, mědiryt. Reprodukce z: KUTHAN/ROYT 2011, 458
18. Michael Heinrich Rentz podle Jana Hiebla: Čeští patroni nad katedrálou sv. Víta, před rokem 1726, mědiryt. Reprodukce z: VLNAS 2013, 89
19. Skříň na karlštejské relikvie, 1654, rytina. Reprodukce z: PODLAHA/ŠITTLER 1903, 125
20. Joseph Lanzedelli podle Eduarda Gurcka: Obraz Svaté rodiny na hlavním oltáři chrámu sv. Víta, litografie. Reprodukce z: VÁCHA/HEISSELOVÁ 2017, 421 obr. 238
21. Malíř z okruhu Petra Pavla Rubense: Svatá rodina, kolem poloviny 17. století, kaple Božího hrobu, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Reprodukce z: KUTHAN/ROYT 2011, 471
22. Matěj Zípmrecht (?): Sv. Josef s Ježíškem, kaple Božího hrobu, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Foto: archiv autorky
23. František Preiss: Jan Nepomucký, 1696, pilíř křížení, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Foto: archiv autorky
24. Rinaldo Ranzoni podle Františka Preisse: Stříbrné polopostavy zemských patronů sv. Václava, sv. Vojtěcha, sv. Cyrila a sv. Víta, 1698–1699, kaple sv. Jana Nepomuckého, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Foto: archiv autorky
25. Francesco Trevisani: Smrt sv. Josefa, kolem roku 1720, původně v kapli sv. Jana Nepomuckého (dnes v kapli sv. Jana Křtitele), Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Reprodukce: z KUTHAN/ROYT 2011, 495
26. Josef Würth podle modelu Antonia Corradiniho a návrhu Josefa Emanuela Fischera z Erlachu: náhrobek sv. Jana Nepomuckého, 1733–1736, Metropolitní chrám sv. Víta v Praze. Foto: archiv autorky
27. Kašpar Pluth: Korunovační průvod Leopolda II. před západním průčelím Svatovítské katedrály, 1791, lept. Reprodukce z: KOSTLÍKOVÁ 1994, 235

28. Jan Bedřich Kohl-Severa (?): Sv. Josef, dřevěná busta, 1729, Národní muzeum. Reprodukce z: SRŠEŇ 1991, 283 obr. 136
29. Karel Škréta: Čeští patroni se sv. Josefem, Františkem a Kateřinou, před rokem 1654, kresba perem a štětcem hnědou barvou, 325 x 208 mm. Národní galerie v Praze. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 225 obr. V. 12
30. Karel Škréta: Čeští patroni uctívají Nejsvětější Trojici, kolem roku 1654, kresba štětcem, 201 x 167 mm. Staatliche Museen zu Berlin. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 224 obr. V. 11
31. Karel Škréta: Nejsvětější Trojice uctívaná českými zemskými patrony, po roce 1654, olej, plátno, 115 x 81 cm. Diözesanmuseum Hofburg Brixen. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 223 obr. V. 10
32. Karel Škréta: Nejsvětější Trojice a Všichni svatí, kolem roku 1654. Reprodukce z: NEUMANN 1974, 321 obr. 27
33. Melchior Küsel podle Karla Škréty: Čechie oroduje u Svaté rodiny a českých patronů za ochranu země před válkou, morem a hladem, 60. léta 17. stol., mědiryt, 659 x 501 mm. Národní galerie v Praze. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 386 obr. IX.9
34. Panna Maria a Všichni svatí s rytířem Janem Jindřichem Chanovským z Dlouhé Vsi a jeho chotí Barborou, rozenou Častolárovou, z Dlouhé Vsi, 1636, olej na plátně, Klášter Plasy, Národní památkový ústav. Reprodukce z: VÁCHA/HEISSELOVÁ 2017, 276 obr. 153
35. Antonín Stevens: Svatý Vít ve společnosti zemských patronů a Panny Marie, 1667. Reprodukce z: VÁCHA/HEISSELOVÁ 2017, 385 obr. 216
36. Jan Jiří Heinsch: Svatý Jan Nepomucký, 1683, mědiryt, Univerzita Karlova. Reprodukce z: ŠRONĚK 2006, 84, obr. I/15
37. Jan Kryštof Liška: Čeští patroni z benediktinského řádu se sv. Benediktem, snad 1693, olej na plátně, 374 x 221,5 cm. Praha, depozitář Arcibiskupství pražského. Reprodukce z: VLNAS 2001, 53, obr. I/1.103
38. Jan Kryštof Liška: Pieta s českými zemskými patrony, kolem roku 1700, Praha, Národní galerie. Foto: archiv autorky
39. Jan Kryštof Liška: Patroni země České, kolem roku 1705, olej na plátně, Praha, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Reprodukce z: KAPUSTKA 2007, 220 obr. 29
40. Petr Brandl: Patronové země české s Nejsvětější Trojicí, 1728, olej na plátně, 326 x 211,5 cm. Kutná Hora – Sedlec, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Reprodukce z: NEUMANN/STECKEROVÁ 2016, 559 obr. I-41

41. Václav Vavřinec Reiner: Patroni země České, 1721–1722, Broumov, kostel sv. Vojtěcha. Reprodukce z: PREISS 1970, 123 obr. 43
42. Václav Vavřinec Reiner: Sv. Prokop a čeští patroni přijímají sv. Jana Nepomuckého, 1729, Praha – Hradčany, kolegiální kostel Všech svatých. Reprodukce z: PREISS 1970, 99 obr. 129
43. Glorifikace sv. Jana Nepomuckého s českými patrony, kolem roku 1722, freska, Praha, kaple sv. Jana Nepomuckého při kostele sv. Jiří na Pražském hradě. Foto: archiv autorky
44. Kosmas Damián Asam: Triumf katolické církve v Čechách, 1728, freska, Praha, kupole kněžiště poutního kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře. Foto: archiv autorky
45. Jiří Vilém Neunhertz: Návrh oltářního obrazu s českými a morovými patrony, 1733, kresba, 580 x 340 mm. Národní galerie v Praze. Reprodukce z: PREISS 2006, 99
46. František Karel Palko: Všichni svatí s řádovými světcí a zemskými patrony, kolem roku 1755, olej na plátně, 346 x 180 cm. Národní galerie v Praze. Reprodukce z: PREISS 1999, 177
47. Votivní obraz rétorů pražské jezuitské akademie s vyobrazením staroboleslavského paládia a českých zemských patronů, 1652. Reprodukce z: ROYT 2001, 43, obr. I/1.72
48. Votivní obraz rétorů pražské jezuitské akademie s vyobrazením staroboleslavského paládia a českých zemských patronů, 1652, frontispis v pamětním spisu. Reprodukce z: *Laurea gloriae, ex virtutibus Divorum Tutelarium Regni Bohemiae...contexta*, 1652
49. Philipp Kilian podle F. A. Müllera: Alegorické vyobrazení staroboleslavského paládia se zemskými patrony, 1665, mědiryt. Reprodukce z: VLNAS 2013, 117
50. Martin Antonín Mansfeld: Sv. Jan Nepomucký uprostřed sboru českých zemských patronů a staroboleslavského paládia. Reprodukce z: ROYT 1991, 30 obr. 1
51. Staroboleslavské paládium uprostřed českých patronů. Reprodukce z: ROYT 1991
52. Jan Bedřich Hess: Panna Marie Staroboleslavská jako Královna Všech svatých, 1664, nástěnná malba, Stará Boleslav, Černínská kaple Zvěstování Panně Marii v kostele Nanebevzetí Panny Marie. Reprodukce z: VÁCHA/HEISSLEROVÁ 2017, 446
53. Jan Šimon Pánek, Matěj Václav Jäckel, Jan Bureš, František Kašpar Lejsek: Kašna se sloupem sv. Josefa, 1693–1706, Praha – Nové Město, Karlovo náměstí. Foto: archiv autorky
54. Matěj Václav Jäckel: Vrcholová socha sv. Josefa ze sloupu při Novoměstské radnici, 1698, Praha – Nové Město, Karlovo náměstí. Foto: archiv autorky

55. Franz Anton Kuen: Sv. Josef s Ježíškem, 1713–1714, Praha, Národní galerie. Foto: archiv autorky
56. Matěj Václav Jäckel: Sv. Josef s Ježíškem, kolem roku 1691, Praha, průčelí kostela sv. Josefa na Malé Straně. Foto: archiv autorky
57. Matyáš Schönherr: Sv. Josef s Ježíškem, 1736–1737, polychromované dřevo, Praha, hlavní oltář v kostele pražské Lorety. Reprodukce z: BLAŽÍČEK 1958, nestránkováno obr. 228
58. Jakub Teplý: Sv. Josef s Ježíškem, 1777, Pardubice – Pernštýnské náměstí. Foto: archiv autorky
59. Karel Josef Hiernle: Sv. Josef s Ježíškem, 20. léta 18. století, Praha, Zrcadlová kaple v areálu Klementina. Foto: archiv autorky
60. Sv. Josef s Ježíškem, 1702, kámen, Chrudim, průčelí kostela sv. Josefa. Reprodukce z: PANOCH/BARTOŠ 2011, 25 obr. 16
61. Augustin Neurütter: Socha sv. Josefa s Ježíškem na Karlově mostě od Jana Brokofa (1706), 1714, mědiryt. Reprodukce z: NEURÄUTTER 1714, nestránkováno
62. Josef Max: Sv. Josef s Ježíškem, 1854, Praha, Karlův most. Foto: archiv autorky
63. František Preiss (?): Sv. Josef s Ježíškem, do roku 1712, polychromované dřevo, Praha, chrám Matky Boží před Týnem. Reprodukce z: BLAŽÍČEK 1958, nestránkováno obr. 86
64. Lazar Widman: Sv. Josef s Ježíškem, před rokem 1740, dřevo, Křimice, zámecká kaple. Reprodukce z: BLAŽÍČEK 1958, nestránkováno, obr. 263
65. Antonín Braun: Sv. Josef s Ježíškem, kolem roku 1735, polychromované dřevo, Praha, kostel sv. Klimenta. Reprodukce z: BLAŽÍČEK 1958, nestránkováno obr. 218
66. Karel Škréta: Bůh Otec, 1664, olej, plátno, 78 x 54 cm. Praha, kostel Matky Boží před Týnem na Starém Městě. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 249 obr. V. 24
67. Karel Škréta: Svatá rodina, 1664, olej, plátno, 172 x 113 cm. Praha, kostel Matky Boží před Týnem na Starém Městě. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 247 obr. V.23
68. Karel Škréta: Svatá rodina, 1664. Staatliche Museen zu Berlin. Reprodukce z: STOLÁROVÁ/VLNAS 2010, 246
69. Křešov, kostel sv. Josefa, 1690–1696, pohled od jihu. Foto: archiv autorky
70. Křešov, kostel sv. Josefa, 1690–1696, pohled do interiéru. Foto: archiv autorky

71. Klanění tří králů, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, apsida. Foto: archiv autorky
72. Gloria caelestis, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba kněžiště. Foto: archiv autorky
73. Předci a příbuzní Svaté rodiny, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba lodi. Foto: archiv autorky
74. Svatá rodina, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba lodi. Foto: archiv autorky
75. Zasnoubení sv. Josefa s Pannou Marií (první Josefova radost), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář vlevo před kněžištěm. Foto: archiv autorky
76. Pochybování sv. Josefa (první Josefův smutek), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář vpravo před kněžištěm. Foto: archiv autorky
77. Sv. Josef spravedlivý, kolem roku 1661, mědiryt, Palma Iosephina. Reprodukce z: KIBLER 1661, 164
78. Anděl zvěstuje sv. Josefu pravdu o zázračném početí (druhá Josefova radost), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář v první západní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
79. Sv. Josef prosí Pannu Marii za odpuštění kvůli svým pochybám, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba v první západní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
80. Navštívení Panny Marie, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v první západní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
81. Hledání noclehu v Betlémě (druhý Josefův smutek), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, oltář v první východní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
82. Sv. Josef s Marií se dává zapsat v Betlémě, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba v první východní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
83. Sv. Josef s Marií se uchylují do chléva, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v první východní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
84. Nanebevzetí sv. Josefa (sedmá Josefova radost), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, zadní stěna pod kruchtou. Foto: archiv autorky
85. Smrt sv. Josefa (sedmý Josefův smutek), 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, zadní stěna pod kruchtou. Foto: archiv autorky

86. Sv. Josef se zjevuje Panně Marii po své smrti, 1693–1698, freska, Křešov, kostel sv. Josefa, klenba pod kruchtou. Foto: archiv autorky
87. Noc Svaté rodiny, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v druhé západní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
88. Péče sv. rodičů o narozeného Krista, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v třetí západní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
89. Uzdravení sv. rány po obřízce, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium v druhé východní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
90. Život Svaté rodiny v Nazaretu, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium ve čtvrté západní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
91. Sv. Josef uklidňuje plačícího Ježíška, 1693–1698, olejomalba, Křešov, kostel sv. Josefa, antependium ve čtvrté východní boční kapli směrem od kněžiště. Foto: archiv autorky
92. Rembrandt van Rijn: Sen sv. Josefa, 1645. Nationalgalerie Berlin. Foto: archiv autorky